108

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

Opracowanie syntetyczne

OBWÓD KALININGRADZKI. UWARUNKOWANIA GEOPOLITYCZNE, POTENCJAŁ MILITARNY, DEMOGRAFICZNY I EKONOMICZNY

Kod pracy: III.27.1.0

PRACA BADAWCZA

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S/7367
05-007367-002-0

74703

WARSZAWA

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr ewid. 14703
II
Akademii Obrony Narodowej

Opracowanie syntetyczne

OBWÓD KALININGRADZKI – UWARUNKOWANIA GEOPOLITYCZNE, POTENCJAŁ MILITARNY, DEMOGRAFICZNY I EKONOMICZNY

Praca badawcza

pod red. dr Agnieszki LEGUCKIEJ

Kod pracy: III.27.1.0

Nr ewid.
II

WARSZAWA 2008

Zespół autorski:

dr Agnieszka LEGUCKA	– wstęp, rozdz. 2, 3, 4, 5, 6, zakończenie, redakcja naukowa,
mgr Agnieszka HASKA	– rozdz. 1,
mgr Małgorzata ZENIUK	– bibliografia, adiustacja tekstu.

Spis treści

WSTĘP 5

1. Uwarunkowania historyczno-społeczne 10

2. Relacje Unii Europejskiej z Federacją Rosyjską 33

2.1. Rosyjska wizja UE 35

2.2. Instytucjonalizacja stosunków z Rosją 39

2.3. Unijne strategie wobec Rosji 43

2.4. Wspólne przestrzenie „strategicznego partnerstwa" UE i Rosji 50

2.5. Obwód Kaliningradzki w relacjach Federacji Rosyjskiej i Unii Europejskiej ... 68

3. Uwarunkowania geopolityczne Obwodu Kaliningradzkiego 77

3.1. Położenie geograficzne 77

3.2. Obwód Kaliningradzki jako podmiot Federacji Rosyjskiej 81

3.3. Obwód Kaliningradzki w europejskiej przestrzeni bezpieczeństwa 89

4. Uwarunkowania ekonomiczne regionu 94

4.1. Ustawa o Specjalnej Strefie Ekonomicznej 96

4.2. Inicjatywy Unii Europejskiej związane z Obwodem Kaliningradzkim 108

4.3. Finansowanie projektów przez Unię Europejską 118

4.4. Współpraca gospodarcza Polski z Obwodem Kaliningradzkim 127

5. Bezpieczeństwo wojskowe 130

5.1. Obwód Kaliningradzki w strategii bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej 130

5.2. Potencjał militarny Obwodu Kaliningradzkiego 136

6. Bezpieczeństwo wschodniej granicy Unii Europejskiej 144

6.1. Porozumienia dotyczące granicy między Unią Europejską i Federacją Rosyjską 148

6.2. Warunki przekraczania granicy między Obwodem Kaliningradzkim i Unią Europejską 156

ZAKOŃCZENIE 159

Bibliografia 165

WSTĘP

Zainteresowanie najbliższym geograficznie Polsce rosyjskim regionem, jakim jest Obwód Kaliningradzki, wydaje się konieczne z punktu widzenia strategii bezpieczeństwa narodowego. Obwód Kaliningradzki jest rosyjską eksklawą, która została otoczona przez państwa członkowskie Unii Europejskiej i Sojuszu Północnoatlantyckiego, tracąc lądową styczność z Rosją właściwą. Paradoksem historii jest fakt, że na początku lat 90. XX wieku Obwód Kalingradzki przeżył „fenomen otwarcia"[1], aby kilkanaście lat później, doznać „fenomenu zamknięcia", w związku z przystąpieniem Polski i Litwy do Unii Europejskiej i wprowadzeniem restrykcyjnego reżimu wizowego na granicy zewnętrznej obwodu.

Obwód Kaliningradzki jest zupełnie odmiennym organizmem politycznym, ekonomicznym i militarnym od reszty sąsiadujących z nim państw. W obawie przed tendencjami separatystycznymi obwód włączono do Północno-Zachodniego Okręgu Federalnego, dzięki czemu Moskwa uzyskała większą kontrolę nad tym regionem. Gospodarka Obwodu Kaliningradzkiego funkcjonuje pod rządami nowej ustawy *O Specjalnej Strefie Ekonomicznej*, która ma przyciągnąć inwestorów z Europy i ze świata. Natomiast bezpieczeństwo wojskowe eksklawy związane jest z powołaniem Kaliningradzkiego Specjalnego Regionu Obronnego – KOOR (*Kaliningradskij osobyj oboroniennyj rajon*), którego zadaniem jest wykorzystanie rozlokowanych w Obwodzie Kaliningradzkim wojsk lądowych, lotnictwa wojskowego i jednostek marynarki wojennej (Floty Bałtyckiej), a także obrony powietrznej[2]. Rosja starając się przeciwdziałać rozszerzeniu NATO na wschód akcentowała konieczność utrzymania specjalnego, zdominowanego przez czynnik wojskowy, charakteru tego terytorium[3].

---

[1] Na mocy ustawy z 1946 r. obwód zamknięto dla przybyszy z zewnątrz. Wjaz i przejazd przez jego terytorium wymagał posiadania przepustek, wydawanych przez organy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Miejscowa ludność posiadała specjalne paszporty. „Fenomen otwarcia" oznaczał zniesienie restrykcji w podróżowaniu do eksklawy. C.T. Szyjko, *Ewolucja znaczenia Obwodu Kaliningradzkiego w systemie bezpieczeństwa Wspólnoty Niepodległych Państw*, [w:] *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw*, A. Legucka, K. Malak (red. nauk.), Rytm, Warszawa 2008, s. 229.

[2] W grudniu 1997 r. KOOR przemianowano na Zgrupowanie Flota Bałtycka.

[3] J. Drozd, *Królewiec, jako problem Środkowej Europy*, „Polityka Wschodnia", Nr 1, 2000, s. 7.

Także budowa części amerykańskiej tarczy antyrakietowej w Polsce i Czechach sprowokowała rosyjskich decydentów do ogłoszenia zwiększenia charakteru militarnego Obwodu Kaliningradzkiego. Prezydent Rosji Dmitrij Miedwiediew w swoim pierwszym orędziu potwierdził, że w regionie ma zostać zainstalowany system rakietowy Iskander.

W regionie występuje szereg zagrożeń społeczno-politycznych, z którymi państwa Unii Europejskiej i NATO powinny się liczyć. Mamy do czynienia z takimi zjawiskami jak: przestępczość zorganizowana, nielegalny handel, narkomania, HIV/AIDS oraz problemy ekologiczne. Pojawiają się pytania: Czy Obwód Kaliningradzki może stanowić zagrożenie, także w sferze militarnej, dla bezpieczeństwa sąsiadujących z nim państw?

Opracowanie syntetyczne ma na celu przeanalizowanie uwarunkowań geopolitycznych Obwodu Kaliningradzkiego, zarówno pod kątem problemów demograficznych, ekonomicznych, jak i wojskowych. Badając potencjał Obwodu Kaliningradzkiego autorzy pragną odpowiedzieć sobie na pytanie: jakie przedsięwziąć kroki w strategii ogólnie rozumianego bezpieczeństwa Polski i Unii Europejskiej, aby wykorzystać bliskość geograficzną Obwodu Kaliningradzkiego, a jeżeli to konieczne, zabezpieczyć się przed negatywnymi zjawiskami płynącymi z tego miejsca.

Większość opracowań dostępnych na polskim rynku wydawniczym, które dotyczą Obwodu Kaliningradzkiego, jest nieaktualna bowiem dotyczy okresu, kiedy obwód znajdował się w centrum europejskiego zainteresowania, a więc w trakcie negocjacji Unii Europejskiej i Rosji. W perspektywie rozszerzenia Unii Europejskiej pojawiło się bowiem szereg pytań dotyczących sytuacji w Obwodzie oraz jej znaczenia dla państw ościennych. Komisja Europejska starała się uwzględniać specyfikę tej części Rosji. Chodziło o takie sprawy jak: ruch osobowy, dostawy energii, ustalenie stref połowów, rozwój gospodarki, a także obniżenie stanów obciążenia wojskowego obwodu. W literaturze przedmiotu była mowa zarówno o koncepcji „regionu pilotażowego" w stosunkach UE i FR, jak również „regionu zamkniętego" na Unię Europejską.

Sytuacja opisywana w dostępnych wówczas opracowaniach odbiega znacząco od dzisiejszej sytuacji w eksklawie. Jeszcze kilka lat temu Obwód Kaliningradzki był miejscem upadającego przemysłu i rolnictwa, rosnącego bezrobocia, miejscem

zapomnianym przez Moskwę i Unię Europejską, bez perspektyw na rozwój i skazanym na „odcięcie" od interioru. Przystąpienie do Unii Europejskiej państw sąsiednich zmobilizowało jednak władze rosyjskie do konkretnych działań, czego efektem był wzrost gospodarczy regionu i polepszenie sytuacji makroekonomicznej.

Przykładem tylko jednej z inicjatyw jest zapowiedź powołania do 2009 roku w obwodzie jednej z czterech rosyjskich stref wolnych dla hazardu. W konsekwencji obecnie w Kaliningradzie powstają kasyna – miasto ma się stać bałtyckim Las Vegas. Zaowocowało to ściągnięciem do obwodu przedsiębiorców z Moskwy i Petersburga, dla których stał się on swoistą „bramą do Unii". W ostatnich latach inwestują oni również w wykup ziemi i nieruchomości w obwodzie, w związku z czym obserwuje się gwałtowny wzrost cen. Władze obwodu, na czele z gubernatorem Gieorgijem Boosem, planują w regionie inwestycje – obok przebudowy lotniska w Chabrowie, planowana jest również akcja zachęcająca osiedlanie się na wsi w zamian za darmową ziemię.

Praca została podzielona na sześć rozdziałów. W rozdziale pierwszym połączono kwestie historyczno-społecznych uwarunkowań, bowiem w skutek decyzji po II wojnie światwej z tego obszaru wysiedlono większość mieszkańców, głównie Niemców, zaś ich miejsce zajęli obywatele Związku Radzieckiego. Przybyli ochotnicy i ich potomkowie borykają się z własną tożsamością i poczuciem przynależności. Z badań wynika, że społeczeństwo obwodu czuje się w pierwszej kolejności kaliningradczykami, co zdaniem niektórych socjologów i politologów może rodzić tendencje separatystyczne.

Rozdział drugi ma charakter historyczno-problemowy. Ukazane zostały w nim relacje Unii Europejskiej i Federacji Rosyjskiej. Przyszłość Obwodu Kaliningradzkiego zależy od możliwości porozumienia między tymi „strategicznymi partnerami". Zbadano, na ile władze obwodowe mają szanse na zwiększenie roli Kaliningradu w negocjacjach i porozumieniach rosyjsko-unijnych, co mogłoby zaowocować najważniejszym dla regionu, złagodzeniem reżimu wizowego między UE i Obwodem Kaliningradzkim.

W rozdziale trzecim przedstawiono kolejne uwarunkowania geopolityczne Obwodu Kaliningradzkiego, wynikające z jego specyficznego położenia

geograficznego. Zbadano jakie miejsce zajmuje eksklawa w strukturze administracyjnej Federacji Rosyjskiej. Przytoczono najważniejsze akty normatywne regulujące funkcjonowanie Obwodu Kaliningradzkiego, w tym Ustawę Zasadniczą FR oraz Statut Obwodu Kaliningradzkiego i Statut Kaliningradu. W tym ostatnim dokumencie dokonano szeregu zmian, aby umocnić kontrolę Moskwy nad tym regionem. Wreszcie omówiono zagadnienie miejsca Obwodu Kaliningradzkiego w europejskiej przestrzeni bezpieczeństwa, a więc zmian w najbliższym środowisku międzynarodowym związanych z rozszerzeniem NATO oraz Unii Europejskiej.

Ważnym elementem opracowania, omówionym w rozdziale czwartym, okazała się analiza potencjału ekonomicznego Obwodu Kaliningradzkiego. Do najważniejszych uwarunkowań rozwoju ekonomicznego regionu było objęcie go specjalnym trybem gospodarowania. Dokonano analizy skutków wprowadzenia ustaw o specjalnej strefie ekonomicznej z 1996 r. i 2006 r., jak również propozycji ustanowienia w obwodzie strefy wolnego dla hazardu. Zbadano, na ile powyższe działania przyczyniły się do rozwoju handlu, wzrostu przemysłu oraz inwestycji zagranicznych w obwodzie. W rozdziale omówiono także kluczowy problem deficytu energii. Zbadano projekty władz federalnych i lokalnych mające na celu zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego obwodu, łącznie z tymi, które dotyczyły współpracy z Polską (most energetyczny). Ponadto przybliżono kwestie kontaktów gospodarczych Obwodu Kalingradzkiego z Unią Europejską i Polską. Przedstawiono unijne projekty w basenie Morza Bałtyckiego i zbadano, które z nich dotyczyły Obwodu i w jaki sposób były finansowane.

Rozdział piąty poświęcono zagadnieniu bezpieczeństwa wojskowego Obwodu Kaliningradzkiego. Dokonano analizy miejsca Floty Bałtyckiej i podporządkowanych jej sił w strategii bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Przywołując dane „The Military Balance 2008" przedstawiono najnowsze dane na temat potencjału tejże floty. W Obwodzie Kaliningradzkim jest jedyny niezamarzający rosyjski port na Morzu Bałtyckim, co potwierdza strategiczną rolę tego podmiotu federacji dla bezpieczeństwa Rosji. W rozdziale dokonano analizy reformy rosyjskiej floty w nowych uwarunkowaniach międzynarodowych oraz podjęto próbę zweryfikowania informacji o militaryzacji Obwodu Kaliningradzkiego w związku z rozszerzeniem

NATO i budową tarczy antyrakietowej w Polsce i Czechach. W zakończeniu sformułowano wnioski dotyczące realizacji tychże zamierzeń.

W ostatnich latach do najistotniejszych uwarunkowań rozwoju Obwodu Kaliningradzkiego należy zaliczyć powstanie nowego reżimu na granicy z sąsiadami. Rozszerzenie Unii Europejskiej o Polskę i Litwę okazało się dla mieszkańców i gospodarki obwodu ważniejszym wydarzeniem, niż rozszerzenie NATO. Jednocześnie otrawcie granic wewnątrz strefy Schengen oznaczało nowe restrykcje na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej. Między innymi granica z Obwodem Kaliningradzkim stała się elementem bezpieczeństwa granicy zewnętrznej Unii Europejskiej. Temu zagadnieniu został poświęcony ostatni, szósty, rozdział opracowania. Omówiono w nim porozumienia i warunki przekraczania granicy między Federacją Rosyjską (na odcinku Obwodu Kaliningradzkiego) a Unią Europejską. Zbadano konsekwencje tego dla ruchu osobowego i handlu.

W opracowaniu korzystano z dokumentów i literatury przedmiotu. Niezwykle cennym materiałem źródłowym okazały się dokumenty opublikowane przez olszyński Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego pt. *Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej. Wybór dokumentów 1994-2004*. Ośrodek ten dodatkowo publikuje różnie cenne materiały źródłowe i analityczne pt. „Obwód Kaliningradzki. Przegląd Faktów, Wydarzeń, Opinii". Na jego łamach omawiane są najważniejsze wydarzenia z życia Obwodu Kaliningradzkiego, władz obwodowych, Floty Bałtyckiej, spraw wewnętrznych i in. Ważną analizę sytuacji gospodarczej przedstawił K. Falkowski w artykule pt. *Polska i obwód kaliningradzki wewnątrz szerszej Europy*, [w:] *Szersza Europa i Nowa Polityka Sąsiedzka Unii Europejskiej*, pod redakcją E. Tejchman (SGH, Warszawa 2004).

Wśród pozycji obcojęzycznych na uwagę zasługuje podręcznik akademicki wydany w Obwodzie Kaliningradzkim i przeznaczony dla rosyjskich studentów, autorstwa A. Gorodilowa, S. Kozlowa pt. *Regionowiedienie. Kaliningradzkaja Obclst' w prostranstwie Ewropejskogo Sojuza*, Kaliningrad 2006. W podrozdziale „Regionalna polityka" dokonano oceny działań władz obwodowych i federalnych zarówno w sferze gospodarczej, społecznej jak i politycznej w Obwodzie Kaliningradzkim. Natomiast kwestie bezpieczeństwa wojskowego Obwodu

Kaliningradzkiego w sposób wyczerpujący zaprezentowano w publikacji pt: *Kaliningrad: The European Amber Region*, P. Joenniemi, J. Prawisz (ed.), Ashgate 1997.

Oprócz tego korzystano z czasopism i periodyków, takich jak: „Kaliningradzkaja Prawda", „Tydzień na Wschodzie", „Prace OSW", „Rzeczpospolita", „Gazeta Wyborcza" i inne. Najnowsze dane i informacje oraz mapy i rysunki ściągnięto ze stron internetowych.

Rysunek 1. Obwód Kaliningradzki i sąsiedzi

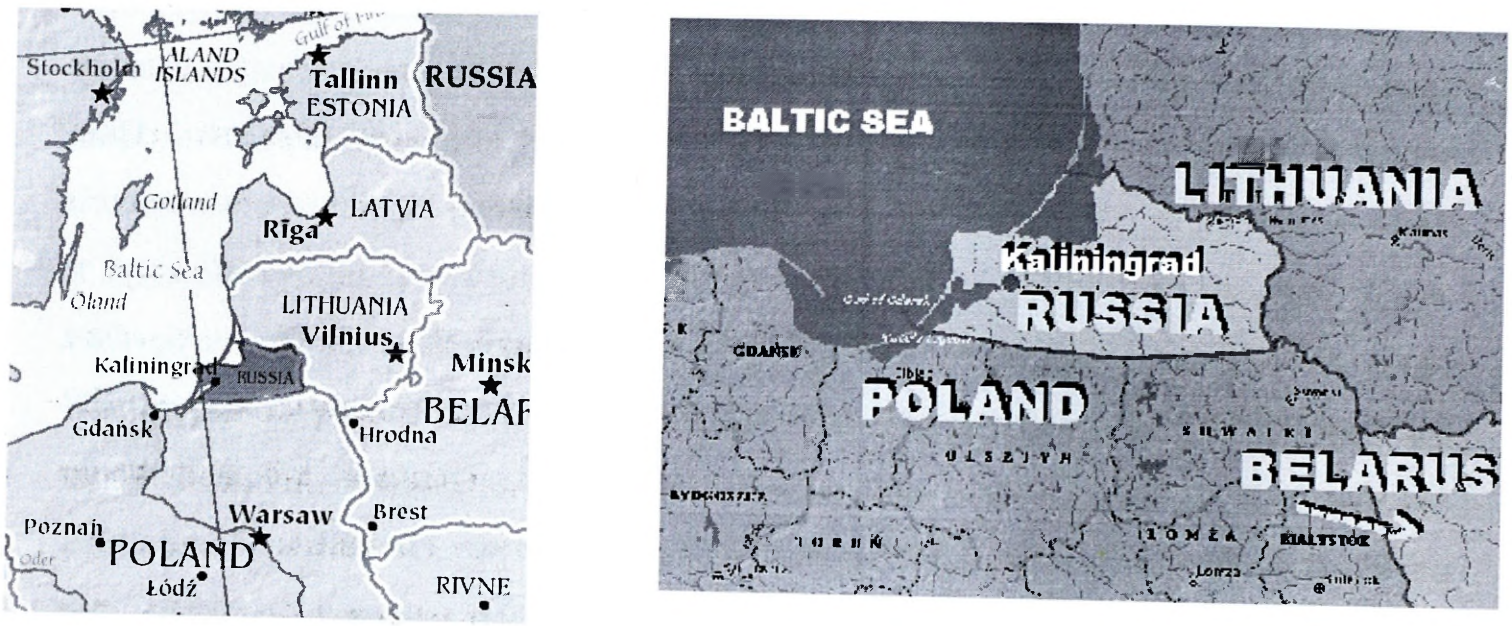

Źródło: http://www.baltlantis.com/public/Kaliningrad_missle_defence.PNG, październik 2008.

1. Uwarunkowania historyczno-społeczne

Najstarsze ślady archeologiczne, odkryte na terenie obecnego Obwodu Kaliningradzkiego, wskazują na liczne, zamożne stanowiska osadnicze z licznymi kontaktami handlowymi, zarówno z plemionami nordyckimi, jak i południowo-wschodnią Europą. W epoce brązu biegł tędy bałtycko-wołżański szlak miedziowy, którego śladem jest skarb ozdób metalowych odnaleziony w Drebenau w latach dwudziestych XX wieku[4]. W I wieku p.n.e. dzięki bogatym w bursztyn klifom

[4] Ł. Okulicz-Kozaryn, *Dzieje Prusów*, Monografie FNP, Wrocław 1996, s. 84.

sambijskim, właśnie tędy zaczęła przebiegać wschodnia odnoga szlaku bursztynowego. Przypuszczalnie w III wieku n.e. na Półwyspie Sambijskim, pobrzeżu morskim od Pasłęki po ujście Pregoły oraz zachodniolitewskim, zaczęły tworzyć się organizacje polityczne typu plemiennego; tereny te stały się miejscem osadniczym plemienia Sambów.

W X oraz XI wieku ziemie te były kilkakrotnie najeżdżane przez wyprawy zbrojne wikingów, władców Danii, a także wyprawy ruskie, zapuszczające się w głąb terytorium Prusów. Wyprawy polskie, podejmowane kolejno przez Bolesława Chrobrego, Władysława Hermana oraz Bolesława Krzywoustego nie dotarły do ujścia Pregoły. W XIII wieku organizacja terytorialna tych ziem obejmowała okręgi z kilkoma siedliskami, zapewne powiązanych porozumieniami o wspólnych działaniach gospodarczych i obronnych. Będzie to widoczne podczas podboju Sambii przez Zakon Krzyżacki (1252-1256), kiedy to do walki będą stawać kolejno poszczególne okręgi.

Krzyżacy snuli plany podbicia tych terenów już około 1240 roku – to właśnie wtedy pojawia się po raz pierwszy idea wybudowania u ujścia Pregoły zamku i miasta. Lokalizacja ta była bardzo istotna ze strategicznego punktu widzenia; ufortyfikowanie się w tym miejscu dawało kontrolę nad traktami handlowymi do Kurlandii i na Litwę oraz nad szlakiem wodnym na Pergole, a co za tym idzie, powstania ważnego centrum handlowego między Europą wschodnią a zachodnią.[5] Planom Krzyżaków przeszkodziło powstanie pruskie (1242-1247); ponadto najazd na Sambię w 1253 nie udał się wobec sprzymierzenia się Sambów z Kurami i Żmudzinami. Na drugą wyprawę w 1254-1255 roku Zakon Krzyżacki zwerbował znamienitych gości; między nimi był król czeski Przemysł Ottokar II z pocztem rycerskim i biskupem ołomunieckim Brunonem. Wojsko poprowadzone przeciw Sambom miało liczyć sześćdziesiąt tysięcy rycerzy[6]. Według kronikarza krzyżackiego, Piotra Dusburga, najeźdźcom pomogli zdrajcy sambijscy, którzy w zamian za obietnicę ocalenia zdradzali plany obrony. Jednym z nich miał być niejaki Gedune z rodu Kandemidów, który po kryjomu sprzedał wrogom szczegóły obrony w zamian za glejt dla jego

---

[5] J. Jasiński, *Historia Królewca,* Książnica Polska, Olsztyn 1994, s. 9
[6] Ł. Okulicz-Kozaryn, *Dzieje Prusów...,* op.cit., s. 376.

rodziny; wracając do rodzinnej wioski zamarudził jednak po drodze – w rezultacie po jego przybyciu okazało się, że Krzyżacy zdążyli już spalić całą wieś.[7] Krzyżacy ponadto obiecali Sambijczykom, że każdy przyjmujący chrzest i walczący odtąd po ich stronie, otrzyma gwarancję wolności oraz ziemię – według Dusburga, wielu z tego skorzystało, co okazało się skutecznym sposobem rozbijania solidarności wewnętrznej sambijskich wspólnot terytorialnych.

Co prawda z przekazów kronikarskich wynika, że król Przemysł Ottokar spędził na wyprawie tylko kilka tygodni (już w styczniu 1255 roku wrócił do Elbląga), jednak to na jego cześć osada założona na wzgórzu zwanym przez Prusów Tuwangste, została nazwana Konigsbergiem; nazwa ta po raz pierwszy pojawia się w dokumencie z 1256 roku jako „Królewska Góra na Zambii" (Coningsberg in Zambia). Początkowo był to zamek, otoczony wałami i palisadą; następnie wybudowano młyn oraz kościół pod wezwaniem św. Mikołaja. W 1257 roku nastąpił podział Królewca pomiędzy Zakon Krzyżacki a biskupa sambijskiego Heinricha von Stritberga, który otrzymał jedną trzecią budującego się miasta – czyli ów pierwszy zamek; Krzyżacy bowiem budowali już wówczas większy. Podczas powstania pruskiego (1261–1273) Prusowie dowodzeni przez Herkusa Monte oblegali zamek w Królewcu z przerwami przez aż cztery lata, jednak bezskutecznie. Odbudowa osady stała się jednak pretekstem do jej rozbudowy i ufortyfikowania; umożliwiło to było również dzięki przekazaniu przez biskupa sambijskiego swojej części. Wybudowano nowy kościół, domy oraz wyznaczono rynek. 28 lutego 1286 r. mistrz krajowy Konrad von Tierberg przekazał zasadźcy Gedkowi z Dobrzynia dokument nadający osadzie chełmińskie prawa miejskie; miasto otrzymało prawo własności do pobliskich okolic oraz możliwość wybudowania na wyspie Knipawie łasztowni i spichrzów na zboże, drewno i siano, zaś mieszkańcy mogli wycinać drzewa z należących do Zakonu lasów oraz – na własne potrzeby - łowić ryby w Pregole oraz na Zalewie Wiślanym. Ponadto, rada miejska otrzymała prawa sądownicze (z wyłączeniem spraw dotyczących braci zakonnych). Miasto to stało się zalążkiem tzw. Starego Miasta. Powołana w 1286 r. rada miejska raźno wzięła się do pracy; wkrótce wybudowano ratusz oraz bramy do miasta. Niedługo później, bo na początku XIV wieku przywileje miejskie otrzymały

[7] Ibidem.

także inne osady, budowane dookoła, w tym leżący na podzamczu Lipnik (Löbenick, Lewenik) oraz Knipawa (Kneiphof), gdzie zbudowano katedrę.

W XIV wieku Królewiec był znaczącym ośrodkiem w regionie – Knipawa oraz Stare Miasto należały do Hanzy, co oznaczało stały wzrost wymiany handlowej; krzyżowały się tutaj również szlaki z południa i ze wschodu. Ponadto, w owym czasie była to główna baza militarna do wypraw krzyżackich na Żmudź i Aukszotę, prowadzonych od 1289 roku. Rozwój miasta w XV wieku został jednak nieco zahamowany poprzez spór mieszczan królewieckich z Zakonem; jak pisze Janusz Jasiński, konflikt te miał swoje źródła po pierwsze w blokowaniu przez Krzyżaków powstawania reprezentacji stanowej, nadmiernym fiskalizmie oraz braku przywilejów, po drugie zaś w utracie racji bytu idei misyjnych, z którymi Zakon przybył na te ziemie. Po trzecie z kolei, miało to związek z ukształtowaniem nowego społeczeństwa, uważającego się za Prusaków – bracia zakonni zaś byli postrzegani jako element obcy ze względu na międzynarodowy charakter zgromadzenia. W 1440 roku dziewiętnaście miast pruskich oraz przedstawiciele rycerstwa założyło Związek Pruski, który w 1454 roku wypowiedział oficjalnie posłuszeństwo Zakonowi i rozpoczął powstanie. Jak wiadomo, delegacja Związku z Janem Bażyńskim na czele zwróciła się do Kazimierza Jagiellończyka o włączenie ziemi chełmińskiej, Pomorza Gdańskiego i Prus do Królestwa Polskiego; jak wiadomo, król 6 marca 1454 roku w następstwie tej prośby wydał przywilej inkorporacyjny oraz wypowiedział Zakonowi wojnę. Jednym z pierwszych miast, które złożyły królowi hołd i przysięgę wierności, był Królewiec – stało się to 19 czerwca 1454 roku. Jednak po klęsce pod Chojnicami część mieszkańców zwróciła się przeciwko władzy popierającej Jagiellończyka; bunt ten wykorzystał komtur Heinrich Reuss von Plauen, który ze swoimi wojskami obległ miasto. Wobec braku pomocy ze strony Korony oraz Litwy, która w konflikcie postanowiła zachować neutralność, w 1455 roku Królewiec musiał uznać zwierzchnictwo Zakonu. Miasto znów stało się bazą militarną Krzyżaków, a od 1457 roku rezydencją wielkiego mistrza.

W konsekwencji pokoju toruńskiego, zawartego w 1466 roku Królewiec stał się stolicą Prus Krzyżackich, będących lennem Polski. Fakt ten stał się impulsem do rozwoju miasta. Jednak największy rozkwit miał nastąpić w XVI wieku podczas

rządów Albrechta Hohenzollerna, kiedy to miasto, po przekształceniu Prus Krzyżackich w państwo świeckie - tzw. mandat reformacyjny z 1525 roku - stało się stolicą książąt pruskich. Podpisany 8 kwietnia 1525 roku traktat między Polską a Prusami, ustanawiający lenne państwo polskie w Prusach, dawał ponadto prawo swobody dróg handlowych, co stało się przyczyną do rozwoju handlu.

Rządy Albrechta Hohenzollerna przede wszystkim kładły nacisk na rozwój kulturalny. W 1542 roku w Knipawie powstała szkoła partykularna, która stała się zalążkiem uniwersytetu, powołanego dwa lata później i znanego jako Albertyna. Pierwszym rektorem był Georgius Sabinus – humanista, filolog oraz poeta. Studenci Albertyny pochodzili zarówno z Prus, jak i z Litwy oraz Królestwa Polskiego – ci ostatni byli – na polecenie księcia, któremu dla celów politycznych zależało na bardzo dobrych kontaktach z Polską - otaczani szczególną opieką rektora. Należy tu wspomnieć, że w latach 1551/1552 w Królewcu uczęszczał na wykłady Jan Kochanowski[8], studiował tu również syn Mikołaja Reja. W tym okresie również drukarnia Johanna Weinricha rozpoczęła druk ksiąg w języku polskim, w tym Wyznania wiary chrześcijańskiej oraz kancjonał ewangelicki. Książę Albrecht, oprócz wspierania polskich studentów i poetów, obejmował mecenat również nad publikacjami w języku polskim – z jego inicjatywy oraz Jana Seklucjana, pierwszego polskiego kaznodziei w Królewcu, w 1551 roku ukazał się w Królewcu Nowy Testament w tłumaczeniu Stanisława Murzynowskiego.

Wzrost eksportu zboża oraz drewna z Rzeczpospolitej, w połączeniu z dogodniejszym dostępem do morza spowodowanym przez powstanie wyrwy w Mierzei Wiślanej w 1510 roku spowodowało, że Królewiec w XVI i XVII wieku stał się obok Gdańska najważniejszym miastem handlowym w tej części Bałtyku. Przez miasto ponadto prowadziło sześć traktów – z Rygi, Wilna, Grodna, Podola, Warszawy i Poznania. Dzięki temu do Królewca drogą lądową i rzeczną trafiało nie tyko drewno i zboże, ale także popiół, potas, skóry, len, smoła, chmiel, wódka, wosk, oleje, wełna, barwniki oraz woły. Droga morską z kolei przywożono towary

---

[8] W 1555 r. Kochanowski przyjechał ponownie do Królewca, tym razem na dwór książęcy – jak sądzą historycy, to właśnie wtedy powstał hymn: *Czego chcesz od nas Panie za twe hojne dary*. Zob.: J. Jasiński, *Historia Królewca...*, op. cit., s. 54.

kolonialne, takie jak sól, cukier, wino, szafran, pieprz, tkaniny, wapno, farby czy szkło i żelazo. Ważną gałęzią gospodarki w tym okresie było również rybołówstwo - głównie poławiano i sprzedawano śledzie. Dopiero po I rozbiorze Polski handel w Królewcu zaczął przeżywać kryzys, spowodowany polityką celną Fryderyka II oraz Katarzyny II – o ile straty te szybko odrobiono, wojny napoleońskie przyniosły kolejny kryzys.

W 1618 roku Prusy przechodzą pod władanie elektorów brandenburskich. W 1656 roku, podczas potopu szwedzkiego ówczesny elektor Prus, Fryderyk Wilhelm zwany później Wielkim Elektorem, zawarł dwa traktaty z Karolem Gustawem, w konsekwencji których Prusy Książęce stawały się lennem Szwecji, zaś Fryderyk Wilhelm ich suwerennym władcą. Rok później jednak Wielki Elektor wystąpił przeciw Szwecji i opowiedział się po stronie Polski – za cenę zrzeczenia się praw do Prus Książęcych. Tzw. traktaty welawsko-bydgoskie zwalniały Prusy od przysięgi wierności na rzecz Polski; odtąd suwerennym władcą miał być Wielki Elektor oraz jego potomkowie w linii prostej (w przypadku wygaśnięcia linii Księstwo miało jednak wrócić do Polski). Ze swojej strony Fryderyk Wilhelm zobowiązał się do dostarczania na każdą wojnę prowadzoną przez Polskę wojsk w liczebności 1500 piechoty oraz 500 jazdy oraz zagwarantował katolikom dostęp do urzędów państwowych. Ponadto, skasowano bariery celne oraz oddano w lenno Prus Lębork i Bytów. Traktaty gwarantowały także stanom pruskim dotychczasowe przywileje, ale pod warunkiem braku sprzeciwu wobec władcy. Jak wiadomo, był to koniec zwierzchności Polski nad tym regionem.

Rządy autorytarne Fryderyka Wilhelma to budowa w Królewcu twierdzy Friedrichsburg, wprowadzenie cenzury oraz obłożenie znacznymi podatkami, przeciwko którym buntowali się królewieccy mieszczanie (bunt kierowany przez Hieronima Rotha z 1661 roku). Jego następca, Fryderyk III, kontynuował politykę ojca, również w zakresie mocniejszego związania Prus z Brandenburgią; zwieńczeniem jego wysiłków była koronacja na króla pruskiego na zamku w Królewcu 18 stycznia 1701 roku. Jak opisuje to wydarzenie Jasiński, Fryderyk – aby oddalić roszczenia Kościołów co do prawa koronacji – sam sobie włożył koronę

na głowę, a następnie ukoronował swą małżonkę. W wyniku koronacji ziemie Prus Książęcych stały się częścią nowego Królestwa Prus.

Jeśli chodzi o rozwój kulturalny w XVII wieku, to wyróżnić można tu dwóch poetów, tworzących w Królewcu i związanych z kręgiem poetyckim zbierającym się w Kürbshüte („Altance pod dyniami") położonej koło Rynku; Simona Dacha (1605-1659), autora elegii, panegiryków, epigramatów i liryków, a także libreta do opery Prussiarchus (1644) napisanej z okazji stulecia założenia Albertyny – oraz Krzysztofa Kallenbacha (1613-1698), tworzącego po polsku, łacinie oraz niemiecku.

W 1724 roku na polecenie Fryderyka Wilhelma I przeprowadzono reformę ustroju miejskiego Królewca, scalając Knipawę, Stare Miasto oraz Lipnik w jedno miasto (reglament ratuszowy z 13 czerwca 1724 roku), otrzymujące nazwę Królewsko-Pruskie Stołeczne Miasto Rezydencjonalne Królewiec (Königlich Preussische Haupt- und Rezidenzstadt Königsberg) oraz nowy herb[9]. Wiązało się to oczywiście ze zreformowaniem rady miejskiej (odtąd 25 członków), która otrzymała przywilej zatwierdzania wybranych rajców i sędziów; ponadto, w 1733 roku w Królewcu powstaje policja.

W trakcie wojny siedmioletniej (1757-1764) w konsekwencji porozumienia miedzy Austrią i Rosją, 31 grudnia 1757 roku carowa Elżbieta wydała ukaz wcielający Królewiec do Rosji. Rosjanie zajęli miasto 22 stycznia 1758 roku; w czasie ich pięcioletniego pobytu w Królewcu rozwinął się handel z Kurlandią i Inflantami, a do miasta przybyło również wielu Żydów.

Wiek XVIII i początek wieku XIX to przede wszystkim rozwój kultury – literatury, teatru (w 1755 roku w Królewcu powstaje teatr na 300 miejsc, wybudowany przez Georga Bruinvischa na Placu Kreyzena), muzyki, działanie oficyn wydawniczych, powstawanie nowych czasopism – w tym wydawanej po polsku Poczty Królewieckiej (1718-1720), gazety informacyjnej zawierającej wiadomości z całej Europy (przedruki z gazet hamburskich i wiedeńskich, korespondencja

---

[9] Jego częściami składowymi były: biały krzyż i korona z herbu Starego Miasta (umieszczone na środku), korona między dwoma gwiazdami z herbu Lipnika (po prawej), korona wśród dwóch myśliwskich rogów z herbu Knipawy (po lewej herb). Wizerunki łączył orzeł w koronie książęcej na głowie i koroną królewską z inicjałami króla na piersi. Nawiasem mówiąc, do 1906, kiedy stał się on oficjalnym herbem miasta Królewiec, posługiwano się nim wyłącznie na pieczęci miejskiej.

z Polski), redagowanej przez studenta prawa Stefana Büschela i późniejszego pastora zboru polsko-reformowanego Jerzego Rekuza. Najważniejszą postacią tego okresu był oczywiście Immanuel Kant (1724-1804), absolwent i wykładowca Albertyny, który spędził w Królewcu całe życie (z wyjątkiem 9 lat spędzonych w kilku miejscowościach Prus Wschodnich) i właśnie tutaj napisał swoje dzieła. Słynna legenda głosi, że według jego przechadzek, odbywanych codziennie o godz. 15.30, mieszkańcy Królewca regulowali zegarki. Innymi postaciami związanymi z Królewcem w tym okresie byli: uczeń Kanta, filozof i poeta Johann Gottfried Herder (1744-1803), poeta Johann Georg Scheffner (1736-1820), poeta i dramaturg Zachariasz Werner (1768-1823) oraz pisarz, prawnik i kompozytor Ernst Theodor Amadeus Hoffman (1776-1822).

Okres wojen napoleońskich to zajęcie Królewca przez wojska francuskie w 1807 roku i związana z tym blokada handlowa oraz ogromne kontrybucje – pożyczki wzięte na ten cel spłacono ostatecznie ponad 100 lat później. Zachował się z tego okresu opis miasta, sporządzony przez żołnierza wkraczającego razem z wojskami napoleońskimi do Królewca: „Jest to bardzo duże miasto, prawie jak Warszawa, ale budynki dalekie są od wspaniałości naszej stolicy. Ulice są bardzo wąskie, domy nieporządnie stawiane, bruk niegodziwy i żadnej z tych wygód, które się ma po większych miastach, ani zajazdu, ani restauracji, lub bardzo niedobre, ani powozów do najęcia, ani kąpieli, ani kawiarni, ani miejsca do zebrań, z wyjątkiem jednego Teatru, w którym aktorowie są dosyć dobrzy, i ogród na brzegu rzeki Precel. Ale z drugiej strony widać rozkwit handlu, wielka ilość statków, magazynów i fabryk”[10].

Jeśli już jesteśmy przy opisach miasta z pierwszej połowy XIX wieku, to Wojciech Goczałkowski, oficer polski internowany w 1831 roku pisał: „Miasto samo nieregularne, ulice wąskie i ciemne, atoli ruch niemały. Sklepy i składy bogate, Żydów chociaż jest dosyć, poznać z powierzchowności nie można; majętni kupcy stanowią tu klasę patrycjuszów, żyją w domach dostatnio, ale na zewnątrz skromnie, bez żadnej wystawy. Teatry w Królewcu są dwa, w jednym przedstawiają same tylko sztuki

---

[10] T. Łubieński, *Szwoleżer w Królewcu*, [w:] *Królewiec w oczach Polaków XIX wieku*, Olsztyn 1998, s. 47.

gimnastyczno-akrobatyczne i ulubione puppen-spiele[11], a drugi przeznaczony na widowiska sceniczne, licho atoli i przedstawiany i obsadzony. Do ruchu miasta niemało przyczynia się i młodzież akademicka. Burszostwo zastałem tu jeszcze w całej pełni życia i przywilejów swoich, i zaiste dziwny to widok tych postaci wszędzie się snujących, z minami wyzywającymi, coś niby średniowieczne rycerstwo, niby bohatera z La Manche przypominających, z zarozumiałością na czole, z Kantem pod pachą, z Kantem w każdym słowie, z Kantem w marzeniu i fantazji, tylko nie w czynie, z małą jak spodek od filiżanki czapeczką na głowie, w aksamitnym kaftanie, palonych butach, w ostrogach z talarami zamiast kółek, z ogromnymi pałkami w ręku i pokiereszowanymi fizjognomiami, bundziuczne, hałaśliwe, zaczepiające, bez wiary w Boga i ludzi (...). Wszędzie dookoła miasta, pośród ładnych ogródków, kryją się ozdobne i obszerne królewieckie przedmieścia, gdzie latem, przy fajce, piwie i śpiewie, zawsze wieczorem znajdziesz liczne zgromadzenie, bo bez ogródka, piwa i śpiewu, Prusak w lecie życia nie pojmuje.[12] Z danych z 1819 wynika, że miasto było zamieszkane przez 63 800 osób. W 1824 roku zostało ono stolicą prowincji pruskiej.

Okres 1840-1848 to karta w dziejach Królewca jako ośrodka liberalizmu i opozycji wobec króla Fryderyka Wilhelma IV. W 1848 roku w mieście – przy okazji wyborów do Zgromadzenia Narodowego – w miesicie odbyły się liczne demonstracje. Jednak odnowienie przyjaźni z carską Rosją, jak wiadomo, zahamowało tendencje demokratyzacji życia publicznego w Prusach, czego wyrazem było łamanie konstytucji pruskiej, uchwalonej w 1850 roku. Jednak tendencje zjednoczeniowe przybierały na sile - w 1861 roku Królewiec był świadkiem koronacji ostatniego króla, Wilhelma I, a w 1871 roku Prusy stały się częścią Rzeszy.

Druga połowa XIX wieku to rozwój innych miast przyszłego obwodu kaliningradzkiego, nabierający tempa dzięki poprowadzeniu linii kolejowych – przede wszystkim północnej (Królewiec–Bartoszyce–Korsze–Ełk–Prostki) oraz południowej (Toruń–Olsztyn–Korsze–Gierdawy–Wystruć–Tylża). Region miał dzięki temu połączenia zarówno z Berlinem i Niemcami, jak i z Cesarstwem Rosyjskim; ponadto, sieć kanałów zapewniała połączenie z Morzem Czarnym. Swój rozkwit przeżywały

---

[11] Przedstawienia marionetkowe.
[12] Ibidem, s. 77-78

miasta takie jak: Tylża (Tilsit), Gierdawy (Gerdauen), Gąbin (Gumbinnen) oraz Wystruć (Insterburg). Oprócz wpierania przemysłu, region był także silnie fortyfikowany – tylko w 1888 roku dookoła Królewca zbudowano piętnaście fortów. W 1900 populacja miasta wynosiła 188 tys., w tym 9 tys. stanowił garnizon wojskowy.

Rewolucja listopadowa z 1918 roku, spowodowana rozczarowaniem po przegranej Niemiec w I wojnie światowej, nie ominęła także Królewca – zgłoszono nawet projekt niezależnego państwa wschodniego, składającego się z Prus Wschodnich, Zachodnich oraz części Wielkopolski. Okres Republiki Weimarskiej to zahamowanie gospodarcze miasta na skutek odcięcia od rynków wschodnich i południowych oraz wojny celnej z Polską. Symbolem tego okresu i wysiłków władz w celu pobudzenia gospodarczego miasta stały się Niemieckie Targi Wschodnie (Deutsche Ostmesse), organizowane od 1920 roku. W 1921 roku otworzono także port lotniczy w Powunden, zaś rok później w Devau. W 1925 roku liczba mieszkańców wynosiła 278 tysięcy.

Jeszcze przed dojściem Hitlera do władzy sytuacja w Królewcu nie sprzyjała Polakom czy Rosjanom. Stanisław Srokowski, polski konsul generalny w Królewcu, pisał w 1928 roku: „dziś tak sprawy stoją, że nie trzeba byle jakiej śmiałości, aby w Królewcu już nie polskim, ale jakimkolwiek innym językiem obcym posługiwać się swobodnie w rozmowie na ulicy, kawiarni czy restauracji. Wszak niespełna rok temu obiegła całą prasę światową wiadomość, że tłum królewiecki rzucił się na konsula rosyjskiego, słysząc go rozmawiającego ze swym towarzyszem i silnie poturbował”[13]. W 1932 w mieście odbyła się wielka manifestacja (25 tys. uczestników) z okazji pobytu Adolfa Hitlera; w wyborach w 1933 roku NSDAP otrzymało 54 % głosów. Po dojściu Hitlera do władzy gauleiterem Prus Wschodnich został Erich Koch. Szybko rozpoczęły się represje wobec opozycji i prześladowania Żydów: jeszcze w 1933 roku w forcie Quedenau (Siewiernaja Gora, obecnie dzielnica Kaliningradu) powstał – jeden z pierwszych w Niemczech – obóz koncentracyjny. W 1934 roku Albertyna została oficjalnie przemianowana na Uniwersytet Rzeszy. Ponadto, od 1932 roku

[13] J. Jasiński, *Historia Królewca...*, op. cit., s. 255.

Niemcy rozbudowują w Królewcu umocnienia, tworząc linię obronną Pregoła – Łyna – Pasłęka – Zalew Wiślany[14].

W kampanii wrześniowej 1939 roku Królewiec stał się bazą wojenną; lotniska w Devau i Powunden służyły eskadrom bombowców atakujących Polskę. Wojska armii „Północ", stacjonujące w Królewcu, wzięły także udział w inwazji na Związek Radziecki w 1941 roku. W 1944 podczas dwóch nalotów – 26-27 sierpnia oraz 29-30 sierpnia – miasto zostało zniszczone przez lotnictwo angielskie; zburzono wówczas wszystkie zabytkowe budowle, dzielnice mieszkaniowe i handlowe. Jesienią 1944 roku Niemcy, wobec zbliżania się frontu, umacniają okolice Królewca; rozpoczyna się również chaotyczna ewakuacja ludności cywilnej. 26 stycznia wojska III Frontu Białoruskiego okrążają miasto; rozpoczyna się trzymiesięczne oblężenie. 9 kwietnia miasto, bronione przez generała Otto Lascha, skapitulowało.

Dalsze losy regionu rozstrzygnęły się jednak wcześniej, w 1943 roku. Jeszcze przed konferencją w Teheranie powzięto ustalenia, że Prusy Wschodnie zostaną oderwane od Niemiec i oddane Polsce, jednak na samej konferencji Stalin wyraził żądanie otrzymania niezamarzającego portu nad Bałtykiem oraz Tylży. Ostateczne granice zostały określone w uchwale Państwowego Komitetu Obrony ZSRR z 20 lutego 1945: „Północną część Prus Wschodnich wzdłuż linii od radzieckiej strony granicy na północ od miejscowości Wiżajny, dalej na północ od Gołdapi w kierunku Nordenburga, Pruskiej Iławy na północ od Braniewa z miastem i portem Królewiec uważać za położone w granicach ZSRR, a pozostałą cześć Prus Wschodnich, a także obwód gdański z miastem i portem Gdańsk w granicach Polski."[15]. Choć uchwała ta nie była konsultowana z sojusznikami i stwarzała terytorialne fakty dokonane, została jednak przeforsowana podczas konferencji w Poczdamie i zapisana w VI punkcie Umowy Poczdamskiej. Należy tu wspomnieć, że zaraz po zakończeniu wojny wiele miast przyszłego obwodu było oddawanych polskiej administracji - przykładem może tu być Pruska Iława (Bagrationnowsk) przekazana Polakom 27 czerwca 1945,

---

[14] Jasiński zwraca przy tym uwagę, że później, zachęceni sukcesami w trakcie wojny z ZSRR, Niemcy rozbroili część tych umocnień, wykorzystując sprzęt do uzbrojenia Wału Atlantyckiego. Tenże, *Historia Królewca...*, op. cit., s. 255.

[15] E. Wojnowski, *Obwód Kaliningradzki: od obszaru zamkniętego ku regionowi współpracy (1945-2006)*, Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego, Olsztyn 2006, s. 11.

a następnie w październiku odebrany. Ustalenia dotyczące granic i wód terytorialnych trwały aż do 1958 roku, kiedy to podpisano dokumenty delimitacyjne pomiędzy ZSRR a PRL.

W 1945 roku administracyjna przyszłość tych terenów w granicach ZSRR nie była jednak jasno określona – jak pisze Jasiński, jeszcze w marcu 1946 roku władze radzieckie proponowały włączenie tego rejonu w skład Litewskiej SRR. 7 kwietnia 1946 roku podjęto decyzję o utworzeniu obwodu królewieckiego ZSRR, z granicami sięgającymi Niemna na północy, Gerdawy (Żelaznodarożnyj) na południu, Stałupian (Nesterowa) na wschodzie i Piławy (Bałtijska) na zachodzie, zajmując terytorium historycznych Prus oraz tzw. Małej Litwy. 4 lipca 1946 Królewiec przemianowano oficjalnie na Kaliningrad, choć Michał Kalinin, jak wiadomo, nie miał z miastem nic wspólnego. Pięć dni później Rada Ministrów ZSRR wydała uchwałę O najpilniejszych zadaniach w zakresie zaludniania rejonów i rozwoju rolnictwa w obwodzie kaliningradzkim, która stała się podstawą do rozpoczęcia akcji masowego zaludnienia obwodu.

Akcja ta odbywała się poprzez werbowników, rozsyłanych po całym Związku Radzieckim, którzy namawiali do przesiedlenia oferują ochotnikom ulgi na bezpłatny przejazd, przewóz majątku i bydła, zwrot kosztów, 1000 rubli dla głowy rodziny i 300 rubli dla osób będących na jej utrzymaniu, dom na wsi za darmo, zapomogę na zakup krowy. Jeden z przesiedleńców wspominał werbowanie następująco: „Po wojnie wypadło mi przez pewien czas leczyć się w szpitalu wojskowym. Gdy z niego wyszedłem w 1947 roku, jeden z moich kolegów frontowych powiedział, że do naszego miasta przyjechał człowiek z Kaliningradu, zajmujący się werbunkiem ludzi do pracy w stoczni (...) Rozmawiał z każdym, opisując życie w Kalingradzie w najbardziej różowych barwach. Gdy już namówił ludzi do wyjazdu, dawał im do wypełnienia ankiety, w których mówiło się «Ja taki to a taki, wyrażam chęć wyjazdu i zamieszkania w mieście Kaliningrad...» Samotnym mówił on, że można będzie zamieszkać w hotelu robotniczym obok zakładu lub wynająć pokój. Mówił jeszcze, że w Kaliningradzie dużo jest pustych mieszkań."[16]. Sama deklaracja przyjazdu jednak

---

[16] *Przesiedleńcy opowiadają. Pierwsze lata Obwodu Kaliningradzkiego we wspomnieniach i dokumentach*, tłum. Wacław Hojszyk, Olsztyn 2000, s. 27.

nie wystarczała; kandydat ponadto musiał przejść weryfikację – dużo osób odrzucono ze względu na sytuację rodzinną, stan zdrowia czy „nieprawomyślność polityczną". Selekcja kandydatów odbywała się również już po przyjeździe do obwodu - podlegali oni „ewidencji operacyjnej". Do 1950 roku tylko w Kaliningradzie osiedliło się 139 tys. osób.

Początkowo władze preferowały regionalizację osadnictwa poprzez wysyłanie w określone rejony osoby pochodzące z tych samych obwodów – np. rejon krojcurski (bagrationowski) miał być zasiedlony przez osoby z obwodu jarosławskiego, zaś friedłandzki (prawdinski) przez osoby z regionu kałużskiego. Jednak szybko doszło do zmieszania ludności; jak wspomina mieszkanka obwodu, „było bardzo mało kołchozów, w których mieszkaliby ludzie tylko jednej narodowości. Stosunki były normalne. Pojęcia nie mieliśmy, co to takiego konflikty narodowościowe[17].

Szczególna sytuacja miała miejsce w Kaliningradzie, zrujnowanym doszczętnie podczas wojny. Aleksander Awgustowicz Mełngałw, który przyjechał do Kaliningradu 17 stycznia 1947 roku wspominał: „Po pewnym czasie wyszedłem na ulicę. Z prawej i z lewej strony - błoto, a z przodu ruiny. Doszedłem do ocalałego mostu na dzisiejszej ulicy Kijewskiej. Dookoła cisza i rumowiska. Na lewo od torów kolejowych – setki niemieckich lokomotyw. Patrzę z mostu w stronę miasta: ani dymku, ani człowieka, same gruzy. Taka pustka!"[18]. Mimo obietnic werbowników, w mieście trudno było o dach nad głową. Przesiedleńców zatem kierowano do zbiorczych punktów, a następnie szukano im pokoi lub mieszkań, z reguły wysiedlając z nich uprzednio Niemców.

Po zajęciu tego terenu w 1945 roku liczbę ludności niemieckiej szacowano na 129 614 osób, w tym 48 946 mężczyzn, 80 668 kobiet, w Królewcu zaś mieszkało wówczas 68 014 Niemców.[19] Należy tu wspomnieć, że w pierwszych tygodniach po zdobyciu tych terenów przez Armię Czerwoną niemiecka ludność cywilna doznała wielu okrucieństw ze strony zwycięzców – na porządku dziennym były zabójstwa, gwałty, rozboje i rabunki. Niemieckich mieszkańców zmuszano także do pracy przy

---

[17] Ibidem, s. 181.
[18] Ibidem, s. 46.
[19] Ibidem, s. 175.

usuwaniu zniszczeń wojennych (w Królewcu odgruzowywanie miasta i portu – za 12 godzin pracy otrzymywano 40 dkg chleba i talerz zupy[20]; nawiasem mówiąc, cegły wysyłano na odbudowę Leningradu).

Pierwsze lata istnienia obwodu to głód i niepewność – zarówno wśród ludności rosyjskiej, jak i niemieckiej. Jeszcze jesienią 1945 roku wprowadzono kartki żywnościowe – w tym dla pracujących Niemców. Bardzo często jednak jedynym posiłkiem były obierki ziemniaczane, zgniłe buraki czy lebioda. Powyżej wspominałam o wysiedlaniu Niemców z mieszkań – kwaterowano ich w wyznaczonych domach (głównie ul. Czernyszewskiego oraz dzielnica Borisowo), przesiedlano do magazynów, często przenoszono do piwnic, na poddasza i strychy. Jedna z mieszkanek Kaliningradu wspomina tamten okres następująco: „Na początku nie wiedziałam, że w piwnicach żyją Niemcy. Ale pewnego razu szukałam wody i zeszłam po nią do piwnicy po przystawionej drabinie. Patrzę, a tam rodzina mieszka, rozmawiają po niemiecku. Przestraszyłam się, lecz oni przyjęli mnie bardzo przyjaźnie, a starszy mężczyzna – Niemiec pomógł mi wynieść wiadro do góry"[21]. Często jednak Niemcy zamieszkiwali po prostu gruzy. Szczególnie mieszkańcom dała się we znaki zima 1946/47, podczas której zamarzło wielu ludzi. Wspomina Nina Moisiejewna Wawiłowa, pracująca w fabryce wagonów w Kaliningradzie: „Ci, którzy nie mieli gdzie mieszkać, ci chodzili zimą do fabryki nocować. Wielu starców zamarzło tej zimy. I obok mojej obrabiarki zobaczyłam Niemca-staruszka, trącam go, obudź się, mówię – a on już zesztywniał"[22].

Koegzystencja rosyjskich i niemieckich mieszkańców w tamtym okresie to różne spektrum postaw – od nienawiści (przypadki zabójstw) poprzez obojętność, aż do przyjaźni, a nawet powstawania mieszanych rodzin. Jedna z mieszkanek obwodu tłumaczyła to następująco: „Nie wszyscy przecież winni, że wojna była. Wszystkim dostało się. Moją matkę Niemcy i do rozstrzelania prowadzili i nagan do głowy przystawiali. A ona do Niemców dobrze się odnosiła. Nam tłumaczono, że faszyści – to jedno, a Niemcy nie wszyscy są faszystami."[23]. Jednak z biegiem czasu we

---

[20] J. Jasiński, *Historia Królewca...*, op. cit., s. 265.
[21] *Przesiedleńcy opowiadają. Pierwsze lata Obwodu Kaliningradzkiego ...*, op. cit., s. 198.
[22] Ibidem, s. 199.
[23] Ibidem, s. 216.

wzajemnych relacjach zaczynał dominować przyjazny stosunek. Z ciekawostek można wspomnieć, że w Kaliningradzie za najlepszy klub wówczas uważano „klub niemiecki" na ul Barnaulskiej. Odwiedzali go także Rosjanie: „W klubie zbierała się młodzież niemiecka, dziewczyny chłopcy. Oni przyjmowali nas nieźle, życzliwie (...). Tańczyliśmy z Niemkami-dziewczętami, przy akordeonie, na którym grał chłopak niemiecki. Dziewczyna-Niemka śpiewała piosenki niemieckie. Jeszcze Niemcy tańczyli swoje tańce ludowe, lecz one nam nie podobał się, prosiliśmy o muzykę znaną – fokstrot, tango, lindę. (...) Dziewczęta niemieckie wydawały się nam bardzo powabne"[24].

W 1947 roku podjęto jednak decyzję o masowym wysiedleniu Niemców; ściślej mówiąc, odbywała się ona na podstawie dwóch tajnych postanowień podpisanych przez Stalina 11 października 1947 i 15 lutego 1948 roku. Akcją kierował generał Iwan Sierow. Przesiedleńców kierowano do radzieckiej strefy okupacyjnej w Niemczech. Pierwszy pociąg z wysiedlonymi odjechał z Kaliningradu 22 października 1947 roku; wysiedlenia kontynuowano wiosną i latem 1948 roku. Wysiedleńcy mogli ze sobą wziąć około 25 kg na osobę; wyjechać musiały także rodziny mieszane. Do 1951 wysiedlono 102 494 osób[25].

Równocześnie z akcją wysiedlania Niemców oraz przybywania nowych mieszkańców obwodu, kontynuowano akcję zmieniania nazw miejscowości. Często decyzję tę podejmowali sami mieszkańcy: „przejeżdżano obok jakiegoś osiedla, a tam paprocie wysokie rosną. No i nazwali Paprotnoje. Dobrowolsk tak nazwali dlatego, że tu jechali dobrowolcy"[26]. Razem ze zmianami onomastycznymi wymazywano niemiecką przeszłość tego terenu, co było szczególnie widoczne w Kaliningradzie, gdzie podjęto decyzję o nieodbudowaniu starych części miasta oraz burzono ocalałe pomniki (w tym popiersia Kopernika i Herdera). Symbolem tych zmian było wysadzenie w 1969 roku ruin zamku królewieckiego.

Obwód uznano również za zamkniętą strefę przygraniczną: do połowy lat 50. paszportach mieszkańców stawiano stempel w kształcie prostokąta z napisem „Nr 2

---

[24] Ibidem, s. 218.
[25] E. Wojnowski, *Obwód Kaliningradzki: od obszaru zamkniętego...*, op. cit., s. 17.
[26] *Przesiedleńcy opowiadają. Pierwsze lata Obwodu Kaliningradzkiego* ..., op. cit., 121.

strefa zakazana" (zapretnaja zona). Miasto Bałtijsk, baza Floty Bałtyckiej – stał się miastem zamkniętym, gdzie obowiązywały dokumenty z podobnym stemplem z numerem 1. Ponadto, aby wjechać do miast takich jak Bagrationowsk, Swietłogorsk i Zielenogradsk, potrzebne były specjalne przepustki[27].

Ludność obwodu szybko rosła: w 1965 roku tylko w Kaliningradzie mieszkało 253 tys. osób. Spis powszechny mieszkańców przeprowadzony w roku 1979 wykazał, że w obwodzie mieszkało 807 985 osób, w tym 632 717 – Rosjan, 72 465 – Białorusinów, 54 656 – Ukraińców, 19 647 – Litwinów, 4245 – Polaków, 3718 – Żydów, 3678 – Mordwińców, 3236 – Tatarów, 2668 – Czuwaszów, 1218 – Niemców, 986 – Łotyszy (inne narodowości – 8660 osób). W obwodzie dominowało rolnictwo oraz przemysł stoczniowy, metalowy, wagonowy, samochodowy, celulozowo-papierniczy oraz spożywczy. Odkrycie w 1968 roku złóż ropy naftowej koło Gusiewa spowodowało rozwój także przemysłu wydobywczego. Istotnymi gałęziami gospodarki były i są obecnie rybołówstwo (już w 1946 roku przesiedlono do obwodu 1300 rodzin rybackich) oraz wydobycie bursztynu, którym od 1948 roku kieruje Kombinat Jantarowy.

Jeśli chodzi o życie kulturalne obwodu, to 9 listopada 1946 ukazał się pierwszy numer „Kaliningradzkiej Prawdy", głównego dziennika obwodu. Rok później rozpoczęto nadawanie audycji radiowych; również w 1947 roku powstał w Kaliningradzie Teatr Dramatyczny. Funkcjonuje tam także Narodowy Teatr Literatury oraz Teatr Lalek. W 1948 roku w stolicy utworzono Instytut Pedagogiczny, na bazie którego w 1967 roku powstał Kaliningradzki Uniwersytet Państwowy. W 1966 roku utworzono również Kaliningradzki Techniczny Instytut Przemysłu Rybnego i Gospodarki. Do Kaliningradu z Leningradu przeniesiono także Wyższą Szkołę Wojenno-Inżynieryjną. W mieście funkcjonuje także Wyższa Szkoła Inżynieryjno-Morska oraz Wyższa Szkoła Wojenno-Morska. Ponadto, od 1947 roku rekonstruowano powoli zoo, gdzie wojnę przeżył wyłącznie hipopotam o imieniu Hans.

Jak wspominałam, władze postanowiły odciąć się od historycznej przeszłości regionu – w wielu miastach obwodu na miejsce zburzonych niemieckich pomników

---

[27] Ibidem, s. 142.

postawiono nowe; Lenina, Suworowa, Kutuzowa, Kalinina czy żołnierzy Armii Czerwonej. Wiele kościołów zniszczono lub zamieniono na obiekty świeckie. W latach sześćdziesiątych, jak pisze Aleksander Popadin w artykule Tożsamość kaliningradczyków na różnych etapach historycznych, w oficjalnych środkach masowego przekazu obowiązywał zakaz zamieszczania zdjęć i filmów ukazujących dachy pokryte dachówką i bruki, zaś w Muzeum Krajoznawczym ekspozycję prezentującą krzyżacką Prus Wschodnich wymieniono na wystawę dotyczącą osiągnięć przemysłu Obwodu Kaliningradzkiego[28]. Jedyny znaczący protest odnoszący się do przeszłości Kaliningradu w tym okresie dotyczył wspominanego wyburzania zamku królewieckiego; kilkunastu działaczy kultury zaprotestowało przeciwko usunięciu ruin w liście otwartym. Co prawda, ruiny nie przetrwały, udało się jednak uratować pozostałości katedry na Knipawie – jak się zdaje, przeważył tu ideologiczny argument, że Kant był prekursorem Marksa i nie należy burzyć jego mogiły[29].

W latach 80., wraz z pierestrojką, sytuacja zaczęła się jednak powoli zmieniać, czego przykładem jest urządzenie muzeum Kanta w Kaliningradzie czy uratowanie pomnika Schillera. Mieszkańców obwodu wciąż jednak – choć zakazano mówić o tym głośno – cechowała niepewność oraz świadomość zamieszkania terenu obcego kulturowo. Anna Iwanowna Ryżowa, która przyjechała do Kaliningradu w 1947 jako siedemnastolatka wspominała: „Zdumiała mnie szczególna moc budowli, twardość i nieprzystępność. A jednocześnie – lekkość, dążność ku górze. trudno mi było zrozumieć to. Tu trzeba buło urodzić się, wyrosnąć. (...) Nasze cerkwie, świątynie są jakby łaskawsze, gościnniejsze. Surowość i kanciastość tutejszych katedr nie odpowiada naszemu charakterowi rosyjskiemu. Mogłam podziwiać je jako dzieła architektury, lecz nie postrzegałam ich w charakterze tych miejsc, gdzie cię zrozumie i wesprą. Zewnętrzne oblicze jakby uprzedzało cię o czymś odwrotnym. (...) W czasie deszczowej pogody miasto stwarzało przygnębiające wrażenie. Przytłaczało wąskością

---

[28] A. Popadin, *Tożsamość kaliningradczyków na różnych etapach historycznych*, http://www.laznia.pl/klubbaltycki, 21 września 2008 roku.
[29] Ibidem.

ulic, surowością budowli. W takich dniach miało się wrażenie tymczasowości pobytu i szczególnie odczuwało się, że jesteśmy tu obcy"[30].

Już wówczas z poczuciem obcości wiązało się poczucie wykorzenienia i braku transmisji kulturowej. Mieszkańcy obwodu, przybyli ze wszystkich stron Związku Radzieckiego, musieli na nowo określić swoją tożsamość. Opisuje to reporter Ilja Żernakow w artykule Ojczyzna (Rodina), który ukazał się w 1949 roku; gdzie przytacza zapis rozmowy z młodymi kołchoźnikami: „- Dlaczego miałoby się źle mieszkać? (...) wszystkiego do woli... A jednak gdy jesteś sam, tak po prostu zamyślisz się i po cichu zatęsknisz za matuszką Wołgą. Jak gdyby tylko tam była prawdziwa ojczyzna... A on, nasz syn, maleństwo, urodził się tu. Wyrośnie i nie będzie tęsknił za Wołgą. Nie... On dowie się o niej jedynie z opowiadań, książek i z różnych legend, jakie chodzą po ludziach. On nie będzie tęsknił za Wołgą. Na odwrót, gdy gdzieś wyjedzie, to zatęskni za Pregołą. Tutaj jest jego prawdziwa ojczyzna. I w metryce ma napisane – Obwód Kaliningradzki... Ojczyzna... A przecież jest naszym synem, a my jego rodzicami. Więc wychodzi na to, Maksymie, że i dla nas tutaj jest prawdziwa ojczyzna..."[31].

Podstawą tożsamości mieszkańca obwodu, według oficjalnej wykładni, była tożsamość człowieka radzieckiego. Nikołaj Zapriwodin w artykule Kaliningradczycy z 1951 roku pisał: „Zawsze jakaś szczególna cecha wyróżnia ludzi z tej lub innej miejscowości, urodzonych w danym miejscu (...). No właśnie, a czy kaliningradczycy posiadają jakieś cechy charakterystyczne? (...) I chociaż ludzie zjechali się tu z różnych miejsc i mają różne nawyki życia – wszystkich ich jednoczy wspólna cecha, typowa dla radzieckich patriotów: miłość do Ojczyzny, partii leninowsko-stalinowskiej, głęboka wiara w słuszność sprawy partii i w przemożną siłę jej idei. (...) Pierwsi przesiedleńcy-kaliningradczycy przypominali sybiraków, którzy zajęli pozycje na ważnej rubieży Wołgi. (...) Na szczątkach byłych Prus Wschodnich należało stworzyć nowy radziecki obwód, zasiedlić go obywatelami radzieckimi

---

[30] *Przesiedleńcy opowiadają. Pierwsze lata Obwodu Kaliningradzkiego ...*, op. cit., s. 166.

[31] A. Sołogubow, *Temat tożsamości w kaliningradzkich środkach masowego przekazu*, http://www.laznia.pl/klubbaltycki, 21 września 2008 roku.

i zapewnić im wszystko, co niezbędne do życia i pracy (...) Kaliningradczycy? To twardzi ludzie! Wszystko zrobią i wszystko zniosą"[32].

Jak zauważa Walerij Galcow, wzory kultury, które powstały w tym okresie, to „radziecka kultura prowincjonalna (...) bardziej internacjonalna niż narodowa czy regionalna. W efekcie powstała nienaturalna sytuacja, kiedy kultura maleńkiego obwodu, okazała się pod wielu względami obca w stosunku do dawno ukształtowanej regionalnej tradycji kulturalnej niewielkiego, ale wielonarodowego Kraju Nadbałtyckiego"[33].

Warto jednak wspomnieć, że sytuacja niepewności i obcości mieszkańców obwodu, znalazła swoje odzwierciedlenie w braku większych przedsięwzięć architektonicznych aż do lat 60. Większość inwestycji tego typu podjęto w latach 70. i 80.; symbolem stał się tutaj Dom Rad, budowany przez wiele lat na miejscu królewieckiego zamku, nieukończony do dziś z powodów błędów konstrukcyjnych. Poczucie obcości, zamiast jednak zanikać z biegiem lat, pogłębiło się z rozpadem Związku Radzieckiego, kiedy spoiwo łączące różne narodowości obwodu – zniknęło.

Rozpad Związku Radzieckiego to nowa karta w dziejach obwodu, który stał się częścią Federacji Rosyjskiej i jednocześnie został od niej odcięty terytorialnie. Z jednej strony był to ostateczny koniec stref zamkniętych w obwodzie – Baltijsk stał się miastem otwartym, z drugiej strony zaś granice obwodu stały się granicą państwa – do dziś istnieje problem zbyt małej ilości przejść granicznych między obwodem a Litwą i Polską, szczególnie dla ruchu przygranicznego; w innych miastach przejścia tworzono ad hoc, czego symbolem jest kontrola graniczna w Sowiecku, która odbywa się na placu dużego osiedla mieszkaniowego.

Mimo dużego odpływu mieszkańców w latach 90., ich liczba na początku XXI wieku znów zaczęła wzrastać – według spisu powszechnego z 2002 roku, obwód zamieszkiwało 955 200 osób, w tym na wsi 213 400, zaś w Kaliningradzie 430 tys.[34] (dla porównania w 1989 obwód liczył 871 300 mieszkańców). Skład narodowościowy

---

[32] Ibidem.

[33] W. Galcow, *Powstanie i główne etapy rozwoju Obwodu Kaliningradzkiego*, [w:] *Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej – historia i współczesność*, I. Galcow, R. Studziński (red.), Włocławek 2004, s. 27.

[34] E. Wojnowski, *Obwód Kaliningradzki: od obszaru zamkniętego...*, op. cit., s. 33.

według tego spisu przedstawiał się następująco: 82,37% – Rosjan, 5,31% – Białorusinów, 4,94 % – Ukraińców, 1,46% – Litwinów, 0,88% – Ormian, 0,87% – Niemców, 0,5% – Tatarów, 0,41% – Polaków (3,26% innych narodowości, w tym Azerów, Mordwinian, Czeczenów, Mołdawian, Łotyszy, Gruzinów, Kazachów, Żydów). Z nowoprzybyłych mieszkańców wyróżnić tu można grupę Niemców nadwołżańskich, którzy osiedlili się w obwodzie w latach 90. XX wieku.

Sytuację demograficzną Obwodu charakteryzują dwa podstawowe wskaźniki: wysoki ubytek naturalny oraz silne procesy migracyjne. Dzięki dodatniemu saldu migracji w latach 90. Obwód zaliczał się do nielicznych regionów Rosji, gdzie ludność wzrastała od 1991 r., mimo że od kilku lat obserwuje się znaczny ubytek ludności. Na początku 2003 r. ludność Obwodu liczyła 940 368 osób, w tym 52,15% kobiet i 47,85%. Średni wiek ludności – 53,9 lat co stanowi prawie dla lata mniej od wskaźnika dla całej Rosji. Według stanu na dzień 1 marca 2004 r. ludność Obwodu liczyła 948,2 tys. osób i zmniejszyła się od początku roku o 1400. Zasoby siły roboczej Obwodu wynoszą 597,3 tys. osób. Obwód wyróżnia się wysokim poziomem urbanizacji: 76,55% stanowią mieszkańcy miast (719 836 osób), w tym około 436 tys. osób (45% całej ludności Obwodu) mieszka w mieście Kaliningrad[35].

Rozpad ZSRR nie zaowocował, jak to miało miejsce w Federacji Rosyjskiej, zmianami w onomastyce. Kaliningrad, mimo wielu debat, nie został na nowo Królewcem (choć miasto Kalinin wróciło do nazwy Twer). Do problemów z przeszłością niemiecką dołączyły problemy z przeszłością radziecką, których swoistym symbolem stały się losy pomnika Lenina z placu Zwycięstwa, który w trakcie budowy wspomnianego soboru zniknął z placu „do renowacji", a na jego miejsce postawiono Kolumnę Tryumfalną[36]. Pomnik na wiele lat trafił do pracowni rzeźbiarskiej; wreszcie w 2007 roku ustawiono go na nowo przed Domem Sztuki, lecz zakryto czarną foliową płachtą obwiązaną sznurami – oficjalne wyjaśnienie było takie, że pomnik czeka na wizytę urodzonej w Kaliningradzie Ludmiły Putin, która ma dokonać uroczystego odsłonięcia. Pomnik odsłonięto wreszcie w maju 2007 roku – jak

---

[35] *Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej. Wybór Dokumentów 1994-2004*, T. Baryła, W. Hojszyk, E. Wojnowski, Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Olsztyn 2004, s. 6.

[36] Kolumna Tryumfalna jest przez kaliningradczyków nazywana „Wielkim Gwoździem".

pisała Kaliningradzkaja Prawda, „znękana rzeźba znalazła wreszcie miejsce zameldowania”[37]. Nawiasem mówiąc, Lenin obecnie patrzy się na kasyno „Olsztyn”.

Do starych pomników dołączyły jednak nowe – w tym odsłonięty w 1992 roku pomnik Kanta, dar hrabiny Marion Dönhoff. Wspominane wcześniej zainteresowanie niemiecką przeszłością obwodu przeżyło gwałtowny wzrost w latach dziewięćdziesiątych, głównie za sprawą niemieckich turystów, tłumnie odwiedzających dawne Prusy Wschodnie. Państwowy Uniwersytet otrzymał imię Immanuela Kanta, zaś w 1993 otworzono Muzeum Historyczno-Archeologiczne „Prussia”. Dzięki funduszom niemieckim powstał również Dom Niemiecko – Rosyjski. Podjęto decyzję o odbudowaniu katedry na Knipawie, która stała się nowym symbolem miasta; w 2007 roku znalazła się nawet wśród 21 kandydatów do tytułu „cudu architektonicznego Rosji”, obok moskiewskiego Kremla, Pałacu Zimowego w Petersburgu czy Kurhanu Mamaja w Wołgogradzie. Jednocześnie jednak wiele zabytków przeszłości w latach 90. zostało zniszczonych – przykładem mogą tu być ruiny zamku Balga z XIV wieku w miejscowości Wiesołoje, który został praktycznie rozebrany przez okoliczną ludność (cegły posłużyły do remontu domów). W ostatnich latach jednak do zabytków przeszłości przykłada się więcej uwagi, wiele z nich oddając artystom i instytucjom kulturalnym (np. forty Kronprinz w Kaliningradzie, opuszczone przez wojsko w latach 2003-2006, gdzie powstało Centrum Sztuk Współczesnych).

W problemach z przeszłością widać najlepiej problem mieszkańców obwodu z tożsamością. Jak wspominałam, nowa sytuacja geopolityczna zmusiła do określenia się na nowo mieszkańców – szczególnie, że do starych problemów z zanikiem transmisji kulturowej spowodowanej przesiedleniem dołączyła kwestia „oderwania” od reszty Rosji (przejawiająca się chociażby w używanym zwrocie w obwodzie wyrażeniu „pojechać do Rosji”). Jak zauważa Walerij Galcow, zaowocowało to swoistym poczuciem regionalnej wyjątkowości[38]. Owe problemy z tożsamością rozwiązywane są na kilka sposobów – w przypadku osób przybyłych w latach 90. do

---

[37] „Kaliningradzkaja Prawda”, 3.V.2007.

[38] W. Galcow, *Powstanie i główne etapy rozwoju Obwodu Kaliningradzkiego*, [w:] *Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej – historia i współczesność*..., op. cit., s. 24.

obwodu jest to bardzo często podkreślanie swojego pochodzenia (stąd, na przykład, na obrazach sprzedawanych przez osoby z Kaukazu na deptaku w morskim kurorcie w Swietłogorsku, znaleźć można górskie krajobrazy). Jednak problem ten dotyczy bardziej trzeciego pokolenia przesiedleńców z lat 40. i 50., którzy, również pod wpływem Niemców odwiedzających dawne domy, zaczęli poszukiwać swej tożsamości w historii regionu. Okazało się jednak, że proces ten przynosi więcej pytań niż odpowiedzi, co pokazuje artykuł Aleksandra Popadina Kaliningradczyk: problem tożsamości z 1994, gdzie autor pyta: „Kim jesteśmy na tej ziemi? (...) Zniemczonymi Rosjanami? Czy zruszczonymi Niemcami? (...) Nową grupą etniczną, jakimś zlepkiem? Barbarzyńcami? Czy bohaterami-pionierami?"[39]. W związku z tym oraz wspominanym poczuciem wyjątkowości, w latach dziewięćdziesiątych zauważyć można proces kształtowania nowej „tożsamości kaliningadzkiej", czego symbolem stało się wyrażenie „rdzenny kaliningradczyk". Debata jednak trwa, czego wyrazem jest przytaczana w artykule Aleksandra Sołogubowa wypowiedź z prasy kaliningradzkiej: „bardzo dziwny region (...) zupełnie niemiecki pejzaż wita was prawdziwymi niemieckimi drogami. Po tych drogach mkną BMW i Volkswageny (...). Wzdłuż tych dróg stopniowo odrestaurowywane są domki (...). A tymi samochodami jeżdżą (...) ruskie Wańki. A w tych domkach także mieszkają ruskie Wańki (...)W Kaliningradzie jest przeprowadzany interesujący eksperyment: co nad czym weźmie górę: geny czy pejzaż?"[40].

Poczucie wyjątkowości mieszkańców Kaliningradu nie jest jednak na rękę władzom w Moskwie, które obawiają się wezwań separatystycznych. Stąd kładziony nacisk na inną podstawę tożsamości – religię. Jak zauważa Genadij Kretynin w tekście Tożsamość kaliningradczyków. Źródła i niektóre problemy jej kształtowania, w ciągu dziesięcioleci kładziono nacisk na ateistyczny wygląd regionu; obecnie jednak obserwowany jest powrót do prawosławia i kultury prawosławnej, szczególnie, że sąsiadami obwodu są katolickie Polska i Litwa. Ma to swój wyraz w budowie wielu cerkwi na terenie obwodu oraz podkreślaniu faktu, że prawosławie wiąże obwód z Rosją.

---

[39] A. Sołogubow, *Temat tożsamości w kaliningradzkich środkach masowego przekazu...*, op. cit.
[40] Ibidem.

Obok problemów z tożsamością problemem społecznym dotykającym mieszkańców obwodu jest rosnące zróżnicowanie społeczeństwa pod względem majętności (szczególnie w obliczu coraz większego napływu „bogatych moskwian" oraz wprowadzeniu płatnych wiz do Litwy i Polski, które ograniczyło handel przygraniczny). Inne problemy społeczne w obwodzie to: korupcja (szczególnie wśród urzędników – w badaniach opinii publicznej z 2007 roku jako najbardziej skorumpowanych wymieniano celników oraz policjantów), rosnąca przestępczość (w tym głównie napady rabunkowe i zabójstwa), napływ nielegalnych emigrantów (zwłaszcza z Azji Środkowej) oraz narkotyki. Jeśli chodzi o tę ostatnią kwestię, to obwód stał się kanałem przerzutowym na trasie z Azji do Europy Zachodniej; przemycana jest głównie heroina oraz jej syntetyczny odpowiednik tryimetylofenatyl (znany jako „biały Chińczyk"), jak i marihuana. Ponadto, tylko w roku 2004 zmarło z przedawkowania w obwodzie 361 narkomanów[41], według danych regionalnej służby ds. kontroli rozpowszechnienia narkotyków, w 2006 roku w obwodzie było 34 tys. uzależnionych (3,5% wszystkich mieszkańców regionu!)[42]. Z narkomanią wiąże się problem zakażenia wirusem HIV – w obwodzie liczba zarejestrowanych zakażonych przekroczyła 4 tysiące. Innym problemem związanym z ochroną zdrowia w obwodzie jest gruźlica.

Jeśli już o przestępczości mowa, to obok przemytu narkotyków palącym problem jest przemyt innych towarów (w tym nielegalnie wydobywanego bursztynu – tylko w maju 2007 roku skonfiskowano w Baltijsku 2,5 tony tego kruszcu) oraz handel ludźmi (podobnie jak w całej Europie Środkowo-Wschodniej, wiele dziewcząt jest sprzedawanych do domów publicznych na Zachodzie). Istotną w statystykach oraz szeroko omawianą w mediach jest kwestia zabójstw na zlecenie, głównie biznesmenów - tylko od marca do września 2007 roku zamordowano 5 przedsiębiorców, w tym Stanislovasa Junciusa, szefa Klubu Biznesu Litewskiego oraz kompanii budowlanej „Roslitstroj".

---

[41] www.regnum.ru, 13.01.2006.
[42] „Tridiewatyj region", Nr 17, 5.05.2006.

2. Relacje Unii Europejskiej z Federacją Rosyjską

Wśród wschodnich sąsiadów Unii Europejskiej Rosja zajmuje najważniejsze miejsce ze względu na swój potencjał surowcowo-energetyczny, polityczny i wojskowy oraz silną pozycję na obszarze WNP. Dialog polityczny z Federacją Rosyjską Unia uznała za jeden z priorytetów stosunków z krajami Europy Wschodniej, chociaż jak podkreślają znawcy: „współpraca Unii Europejskiej i Rosji w sferze bezpieczeństwa znajduje się wciąż w początkowym stadium rozwoju"[43]. Rosja jako pierwsza była podmiotem wspólnego działania[44] Wspólnot Europejskich w ramach WPZiB i pierwszej w historii wspólnej strategii[45]. Unijni przedstawiciele chcą widzieć Rosję jako czynnik stabilizujący, a tym samym istotny z punktu widzenia bezpieczeństwa europejskiego i międzynarodowego. Wielu analityków dowodzi, że Rosja nie może być pominięta w sprawach europejskich bowiem pogłębi to tendencje izolacjonistyczne wewnątrz FR i wzmocni nastroje nacjonalistyczne, co będzie miało poważne implikacje dla bezpieczeństwa regionu i całej Europy. Prof. Aurel Braun ostrzega wręcz o „ryzyku selektywnej europeizacji", która może doprowadzić do tego, że i tak już niewielki wpływ na sprawy wewnętrzne w Rosji jaki ma Zachód, może stać się zerowym, a Rosja pójdzie drogą reżimu autorytarnego, nie mającego nic wspólnego z wartościami Unii Europejskiej[46]. Pisze on, że „słaba i upokorzona Rosja, wyalienowana z postzimnowojennego układu europejskiego (...), w której umacniają

---

[43] *EU-Russian security dimensions*, D. Lynch (red.), "Occasional Paper", Nr 46, Institute for Security Studies, Paris, July 2003, s. 3.

[44] *Council Decision concerning the Join Action decided on by Council on the basic of Article J. 3 of the Treaty on European Union the dispatch of a team of observers for the parliamentary elections on the Russian Federation*, OJ, L 286, 9.11.1993.

[45] 9 listopada 1993 r., podczas posiedzenia Rady Europejskiej, zapadła decyzja, by przedmiotem realizacji WPZiB było wspólne działanie wobec Rosji, których przedmiotem byłyby wybory parlamentarne w tym kraju. Na mocy tej decyzji do Rosji zostali wysłani obserwatorzy w celu monitorowania kampanii przedwyborczej i samych wyborów, które obyły się 12 grudnia 1993 r. W oświadczeniu podsumowującym pracę unijnych obserwatorów wybory oceniono jako prawidłowo przeprowadzone. Jednym niepokojącym sygnałem, jaki zauważono był nieoczekiwany wynik wyborów i sukces Vladimira Żyrynowskiego i rosyjskich nacjonalistów. Wspólną Strategię Unii Europejskiej wobec Federacji Rosyjskiej sformułowano podczas szczytu w Kolonii 4 czerwca 1999 r.

[46] A. Braun, *The risk of selective Europeanization*, "International Journal", Summer 2000, s. 511-515.

się siły antydemokratyczne prezentuje poważne zagrożenie dla Europy Środkowej i Wschodniej, jak i dla Zachodniej"[47].

W stosunkach UE i Rosji eksperci jednakże zauważają szereg zagrożeń, które stoją na drodze ich ściślejszej współpracy. Do najważniejszych zalicza się:

- tendencje imperialne, zarówno w stosunkach międzynarodowych, jak w relacjach wewnętrznych: podporządkowanie ustroju politycznego pod wymogi polityki międzynarodowej;
- istnienie w Rosji ok. 12 tys. zorganizowanych organizacji i grup przestępczych, z których około 400 działa na skalę międzynarodową. Są one dobrze zorganizowane, a ich wpływy sięgają wysokich szczebli rosyjskiego aparatu władzy państwowej;
- nielegalna migracja. Oblicza się, że w Rosji mieszka około 6 mln osób bez zezwolenia na pobyt. Inne szacunki mówią nawet o 10-12 mln nielegalnych migrantów, których liczba do 2010 r. może się zwiększyć do około 19 mln;
- handel narkotykami i uzależnienie od narkotyków. Liczbę osób uzależnionych od narkotyków ocenia się w Rosji na około 4 mln. Przez Rosję wiodą także szlaki tranzytowe przemytu narkotyków z Afganistanu do Europy Zachodniej. Oblicza się, że po klęsce jesienią 2001 r. w ciągu 2 miesięcy przemyt narkotyków do tego kraju prze Rosję zwiększył się o ponad 50%[48].

W Obwodzie Kaliningradzkim poważnymi zagrożeniami jest narkomania, HIV i AIDS, przestępczość zorganizowana (morderstwa na zlecenie), kryminalizacja administracji, bieda i rozwarstwienie społeczeństwa. Większy jest także odsetek samobójstw w porównaniu z Rosją właściwą oraz nielegalny handel, który odbywał się przez lata w strefie przygranicznej.

---

[47] Ibidem, s. 520.

[48] E. Cziomer, *Niemieckie oceny strategii i taktyki polityki zagranicznej Rosji po 11 września 2001 r.*, [w:] „Opinie", Departament Strategii i Planowania Polityki Zagranicznej MSZ, Nr 62, Warszawa, marzec 2003, s. 12.

2.1. Rosyjska wizja UE

W sensie kulturowym Rosja zawsze była częścią Europy, w sensie politycznym Europa dla Rosji to obecnie Unia Europejska[49]. Taka Europa dla Rosji jest czymś zewnętrznym. W rosyjskiej wizji rzeczywistości międzynarodowej Unia Europejska zajmuje ważne miejsce jako reprezentant tzw. Zachodu. Pojęcie to rozumiane jest bardzo szeroko – jako grupa państw wysokorozwiniętych, z centrum w Europie, ale do tej grupy także zalicza się: Stany Zjednoczone, Kanadę, Japonię oraz Australię. Zachód jest również kojarzony ze „zbiorem instytucji, określonych norm i wartości"[50], struktur współpracy i transferu technologii. Według Dimitira Trenina „Rosjanie postrzegają UE w opozycji do NATO: dobry Zachód to: Europa i Unia Europejska, zły Zachód: to Ameryka i NATO"[51]. Ale schemat ten nie odzwierciedla w pełni stosunku Rosji do UE, tym bardziej, że wielokrotnie podlegał on korektom pod wpływem różnych czynników. Do najważniejszych należały: proces samoidentyfikacji Rosji w stosunkach międzynarodowych, rozszerzenie Unii Europejskiej oraz rosnąca pozycja Stanów Zjednoczonych budujących, zdaniem Rosjan, niekorzystny czy nawet niebezpieczny model ładu światowego[52].

Przez wiele lat Wspólnoty Europejskie były postrzegane przez Rosję wyłącznie jako ugrupowanie gospodarcze. Prezydent Władimir Putin podkreślał, że UE zajmuje ważne miejsce, nie ze względu na „historię, tożsamość i kulturę", ale dlatego, że jest najważniejszym partnerem gospodarczym Rosji (40% importu pochodzi z krajów UE)[53]. Unii nie traktowano jako odrębnego aktora w sferze bezpieczenstwa europejskiego. Rosjanie uważali, że UE, jako struktura gospodarcza jest przygotowana przede wszystkim do zapewnienia stabilności i pokoju na kontynencie, wyłącznie w sferze ładu ekonomiczno-społecznego. Proponowano, aby UE była instrumentem zapobiegania konfliktom i łagodzenia skutków trwania wojen poprzez

---

[49] Szerzej zob.: A. Legucka, *Rosyjska wizja Unii Europejskiej*, „Bezpieczeństwo Narodowe", Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Nr 3-4, 2007, s. 140-145.

[50] Cyt. za: D. Trenin, przewodniczącym rady naukowej moskiewskiego oddziału Centrum Carnegie, Pax Putina, „Forum", 19.02-25.02.2007.

[51] D. Trenin, *Russia – EU Partnership: Grand Vision and Practical Steps*, "Russia on Russia", Issue 1, Moscow School of Political Studies and Social Market Foundation, February 2000, s. 106.

[52] Świadczyła o tym wypowiedź W. Putina na konferencji w Monachium 11 lutego 2007 r.

[53] D. Lynch, *Russia's Strategic Partnership with Europe*, "The Washington Quarterly", Spring 2004, s. 102.

wielopłaszczyznową pomoc finansową dla regionów zagrożonych, ale nie w bezpośrednim reagowaniu na kryzysy. Dov Lynch, znawca problematyki rosyjskiej w Instytucie Badań nad Bezpieczeństwem UE (ISS) w Paryżu podkreślał, że: „Rosja była daleka od zaakceptowania nowego aktora bezpieczeństwa europejskiego"[54].

Z punktu widzenia dotychczasowych doświadczeń historycznych, zdaniem Rosjan ich kraj, a nie Unia Europejska, powinna odgrywać decydującą rolę w kształtowaniu bezpieczeństwa w Europie. W rosyjskiej świadomości społecznej żywa jest pamięć odparcia agresji hitlerowskich Niemiec w czasie II wojny światowej, a także zwycięstwa nad Napoleonem w XIX wieku. Historia utrwaliła wśród Rosjan pogląd, że ich kraj ma wiele do powiedzenia w sprawach pokoju i stabilności na świecie. Dlatego pomijanie roli i znaczenia Rosji w sferze bezpieczeństwa jest odbierane przez nią jako atak na rosyjską tożsamość i interes narodowy[55]. Rosjanie ubolewają nad faktem, że ich kraj jest biernym podmiotem wysiłków na rzecz bezpieczeństwa europejskiego[56]. Przez niektórych nazywana jest wręcz „największym, strategicznym i najważniejszym „outsaiderem" Europy"[57].

Po zakończeni zimnej wojny i powstaniu Federacji Rosyjskiej miała miejsce ożywiona debata dotycząca rosyjskiej polityki zagranicznej. Wykształciły się w niej dwa zasadnicze podejścia: atlantyzm i neoeurazjatyzm[58].

Pierwszy z nich nawiązywał do dziewiętnastowiecznego okcydentalizmu[59] i postulował przyjęcie przez Rosję zachodniej spuścizny cywilizacyjnej; wyrażał chęć włączenia państwa rosyjskiego do europejskiego systemu norm, zasad i wartości. **Atlantyści** widzieli Rosję jako ogniwo w łańcuchu wysokorozwiniętych państw świata, która blisko współpracuje z Zachodem. W ten sposób wzmacniałaby ona swoją

---

[54] Ibidem.

[55] D. Mahncke, *Russia's Attitude to the European Security and Defence Policy*, "European Foreign Affairs Review", Nr 6, 2001, s. 428.

[56] *Perspektiwy ewropejskoj integracji w XXI wiekie. Rol' Pol'szy i Rossji* (sbornik stat'ej), Sankt Petersburg: Gosudarstwiennych Uniwersitet Mieżdunarodnych Otnoszenii 2002, s. 5.

[57] M. Light, J. Löwenhardt, S. White, *Russian Perspectives on European Security*, "European Foreign Affairs Review", Nr 5, s. 491.

[58] M. Menkiszak, *Rosyjskie wizje postzimnowojennego porządku międzynarodowego*, [w:] *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku*, R. Kuźniar (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005, s. 275-296.

[59] Okcydentalizm nie był jednorodnym nurtem filozoficznym, ale jego autorzy przekonywali, że Rosja stoi na uboczu rozwoju cywilizacji, a więc w szczególności Europy. Do głównych myślicieli zaliczamy: Piotra Czapajewa, Timofieja Garanowskiego, Wissariona Bielińskiego i innych.

pozycję i miałaby wpływ na kształt nowego ładu międzynarodowego. Do głównych teoretyków atlantyzmu zalicza się: Dimitrija Trenina, Władimira Baranowskiego, Andrzeja Zagorskiego, Siergieja Karaganowa, Aleksieja Rabatowa i Siergieja Rogowa. Realizatorami tej wizji byli: Minister Spraw Zagranicznych Rosji (1991-1996) Andrej Kozyriew oraz premier Jegor Gajdar[60]. Jednocześnie należy przypomnieć, że Michaił Gorbaczow[61] wielokrotnie podkreślał, choć trochę w innym kontekście, potrzebę budowania „wspólnego europejskiego domu", a prezydent Borys Jelcyn przekonywał o powrocie do „wspólnoty cywilizowanych państw" oraz o nowych stosunkach z państwami Wspólnot Europejskich. Były prezydent tłumaczył to wymogami wspólnych więzi kulturowych, tożsamości i historii[62]. Okres ten w polityce zagranicznej nazywany był często „romantycznym" (1991-1992). W nurcie atlantyzmu wizja Wspólnot Europejskich była jednoznacznie pozytywna. Wspólnoty miały być przewodnikiem Rosji w reformach wewnętrznych, przyjmowaniu określonych wartości i zasad, miały gwarantować włączenie Rosji do wąskiego kręgu państw decydujących o nowym ładzie politycznym i gospodarczym świata. Początkowo rosyjska polityka zagraniczna, kształtowana przez Andrieja Kozyriewa, nastawiona była na kooperację z Zachodem. Rosyjskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych ustanowiło z Zachodem „strategiczne partnerstwo" i skłaniało się do realizacji wartości uniwersalnych i bezpieczeństwa kooperatynego, nastawionego na wielopłaszczyznową współpracę wszystkich uczestników stosunków międzynarodowych[63]. Potwierdza to Kazimierz Kik z Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, który pisze, że „najpierw ZSRR, a następnie Rosja dążyły do aktywnego udziału w europejskim procesie integracyjnym. Reformy

---

[60] P.J. Dobriansky, *Russian Foreign Policy: Promise or Peril?* "The Washington Quarterly", Winter 2000, s. 140.

[61] Michał Gorbaczow był przedstawicielem tzw. nowego myślenia, który w zbliżeniu z Zachodem posługiwał się idealistyczną wizją jedności wspólnych wartości ogólnoludzkich, taki jak pokój i bezpieczeństwo, suwerenności i prawa człowieka.

[62] D. Lynch, *Russia's Strategic Partnership with Europe...*, op. cit., s. 99.

[63] P.J. Dobriansky, *Russian Foreign Policy: Promise or Peril? ...*, op. cit., s. 141.

ekonomiczne Jegora Gajdara i polityka zagraniczna Andrieja Kozyriewa skierowane były na integrację Rosji ze strukturami europejskimi"[64].

Rosja liczyła na pomoc finansową, a także na ustanowienie równoprawnych relacji z państwami WE i z USA[65]. Zdaniem politologa niemieckiego A. Rahra, polityka zagraniczna Borysa Jelcyna do końca 1992 r. była zdecydowanie proatlantycka. Zakładała nie tylko możliwość przetrwania Rosji, a nie to czy będzie stanowiła integralną część społeczności europejskiej[66].

Współczesna wersja drugiego nurtu – **neoeuroazjatyzmu** – nawiązuje do koncepcji eurazjatyzmu z początku XX wieku. Można w niej odnaleźć także elementy słowianofilswa[67]. Według niej Rosja jest wyjątkowym państwem łączącym polityczne, kulturowe i historyczne tradycje dwóch kontynentów. Rosja ich zdaniem nigdy cywilizacyjnie nie będzie wyłącznie w Europie, ani nie będzie państwem typowo azjatyckim. Rosja powinna odnaleźć swoją „trzecią drogę" rozwoju. Było to także nawiązanie do idei „Trzeciego Rzymu" z XV i XVI wieku. W wizji neoeurazjatyzmu znaczenie Unii Europejskiej w rozwoju Rosji było marginalne. Unia Europejska nigdy nie zrozumie Rosji, która jest z założenia innym organizmem politycznym, społecznym i gospodarczym. Jej pozycja międzynarodowa zależy od wewnętrznej siły Rosji, związanej z prawosławiem oraz specyficznej tradycji funkcjonowania państwa rosyjskiego. Rosja od Unii Europejskiej pragnie tylko tego co pożyteczne dla niej bez utraty „rosyjskiego ducha". Głównymi teoretykami neoeurazjatyzmu byli: Aleksander Sołżenicyn, Aleksander Dugin, Eligz Pozdniakow, Natalia Narocznickaja, a także politycy nacjonalistyczni, tacy jak Gienadij Ziuganow. Za lidera tego nurtu uważa się Jewgienija Primakowa, który w styczniu 1996 r. objął stanowisko ministra spraw

---

[64] K. Kik, *Interesy narodowe Polski i Rosji w procesach integracji Europy*, [w:] *Niemcy, Polska, Rosja. Bezpieczeństwo Europejskie, Współpraca Społeczeństw*, M. Dobroczyński (red.), CBW UW, Warszawa 1996, s. 143.

[65] E. Wyciszkiewicz, *Współczesna Rosja wobec Zachodu*, Łódź 2003, s. 45.

[66] A. Rahr, J. Katuse, *Russia's New Foreign Policy*, „Abrebitspapiere zur Internationale Politik", 1995, Nr 1, s. 4.

[67] Słowianofilstwo cechowała znaczna hegemoniczność. Według jego teoretyków Rosja stworzyła ważne centrum cywilizacyjne, różniące się od łacińskiej kultury. Jego przedstawiciele krytykowali zachodni racjonalizm, egoistyczny indywidualizm i formalizm, przeciwstawiając go naturalnej harmoniczności, wspólnotowości i miłości świata grecko-słowiańskiego. Przeciwstawiali się zatem przyjmowaniu wzorców zachodnich. Do najważniejszych myślicieli zalicza się: Aleksandra Chomiakowa, Konstantina Aksakowa, Juria Samarina.

zagranicznych i otwarcie krytykował idealizm A. Kozyriewa oraz naiwność zbliżenia z Zachodem[68]. W miejsce uniwersalizmu i wartości wspólnych Primakow postawił priorytet rosyjskiego interesu narodowego. W konsekwencji rosyjska wizja stosunków międzynarodowych ponownie zbliżyła się do modelu „równowagi sił". W związku z tym rosnąca dominacja Stanów Zjednoczonych stała się najważniejszym wyzwaniem dla rosyjskiej dyplomacji światowej w XXI wieku. W tej wizji Unia Europejska traciła na znaczeniu w oczach rosyjskich polityków, którzy skoncentrowali się na działaniach konfrontacyjnych z Zachodem (rozumianym jako USA i NATO).

Na początku XXI wieku Kreml wypromował hasło „rosyjskiej tożsamości", opartej na samodzielności, suwerenności i niezależności Federacji Rosyjskiej w świecie. W sferze polityki zagranicznej priorytetem stało się potwierdzenie mocarstwowej pozycji Rosji – samodzielnej także w kontaktach z Unią Europejską, USA i Chinami.

2.2. Instytucjonalizacja stosunków z Rosją

Jeszcze latem 1988 r. Wspólnoty Europejskie i RWPG podpisały deklarację o wzajemnym uznaniu, a w grudniu 1989 r., przyjęto pierwsze porozumienie handlowe i o współpracy między EWG i ZSRR. Sukcesorka Związku Radzieckiego – Federacja Rosyjska i państwa Zachodu przestały postrzegać siebie za wrogów, co otworzyło drogę do pojednania i współpracy. Przedstawiciele władz rosyjskich w swoich wystąpieniach mówili o powrocie Rosji do „wspólnoty cywilizowanych państw", o nowych stosunkach z państwami Wspólnot Europejskich.

Podstawą stosunków Unii Europejskiej i Federacji Rosyjskiej jest Układ o partnerstwie i współpracy (PCA), który został podpisany 24 czerwca 1994 r., podczas szczytu UE na Korfu[69]. Procedura ratyfikacyjna była długa i dopiero po trzech latach wszedł on w życie (część handlowa została przyjęta w 1995 r.). Powodem utrudnień w ratyfikacji tego dokumentu był wybuch wojny w Czeczenii (1994), który ochłodził stosunki Unii z Rosją i poważnie wpłynął na rozumienie zobowiązań międzynarodowych przez stronę rosyjską. Układ został przyjęty na dziesięć lat,

---

[68] Często Primakow określany był także jako neorealista.
[69] *Partnership and Cooperation Agreement with Russia,* "Bull", Nr 7/8-92/1.4.3.

z możliwością jego corocznego przedłużania, jeżeli żadna ze stron nie wyrazi sprzeciwu (jego ważność kończyła się w 2007 r.).

PCA wprowadził nową jakość do stosunków Unii Europejskiej z Rosją. Po pierwsze, ustalono priorytety wzajemnej kooperacji, po drugie ustanowiono regularny dialog polityczny między partnerami[70]. Preambuła układu określa kilka kryteriów, decydujących o współpracy między stronami. Są to: respektowanie zasad demokratycznych, praw człowieka – zgodnie z definicją zawartą w helsińskim Akcie końcowym oraz Paryskiej Karcie Nowej Europy; współpraca przy tworzeniu międzynarodowego bezpieczeństwa i pokoju, a także pokojowego rozwiązywania sporów. Porozumienie odnosiło się do zależności między procesem transformacji wewnętrznej w Rosji a jej stosunkami z UE. Był to pierwszy dokument, w którym podkreślono, że strony stworzą właściwe ramy dla stopniowej integracji Rosji z szerszymi strukturami współpracy w Europie. Zgodnie z tym założono, że w 1998 r. partnerzy przeanalizują, czy można rozpocząć negocjacje na temat strefy wolnego handlu.

Ustalono, że dialog polityczny będzie przyjmował następujące formy:

- spotkania na szczycie, odbywające się dwa razy do roku, naprzemiennie w Rosji i kraju członkowskim UE,
- Radę Współpracy (w 2003 r. przekształcona w Stałą Radę Współpracy) zbierającą się raz na rok na poziomie ministerialnym. Rada jest organem pomocniczym szczytów UE-Rosja,
- Komitet Współpracy – zbiera się raz w roku na poziomie ekspertów obu stron. Jest organem wykonawczym Rady, która może mu przekazywać część swoich pełnomocnictw,
- Komitet Współpracy Parlamentarnej – zbiera się raz do roku w składzie członków Parlamentu Europejskiego oraz Dumy rosyjskiej,
- Komitety techniczne, np. Handlu i przemysłu, nauki i technologii[71].

---

[70] K. Żukrowska, *Wspólnoty Europejskie – Rosja: partnerstwo i kooperacja*, „Studia i Materiały PISM", Nr 32, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, grudzień 2002, s. 11-12.

[71] O. Iwanow, W. Pozdniakow, *Nowyje wozmożnosti Rosjii w Ewropiejskom Sojuzje*, „Mieżdunarodnaja Żizn", Nr 3, 1998, s. 26-27.

Oprócz tego organizowane miały być spotkania ekspertów, wysokich urzędników państwowych z Trójką UE.

W sferze politycznej dokumentu zwraca się uwagę na potrzebę budowy mechanizmu konsultacji w sprawach międzynarodowych i innych problemów światowych, umocnienia europejskiego i międzynarodowego bezpieczeństwa. Rosyjscy obserwatorzy pozytywnie odnieśli się do zapisów układu, zwracając uwagę, że pozwoli ono na ściślejsze kontakty w międzynarodowej polityce UE i FR, a w sferze ekonomicznej i finansowej pomoże budować system społeczny oparty na demokracji i ochronie praw człowieka. O. Iwanow pisał, że „bliskie kontakty polityczne Rosji i UE rozpoczną nowy etap otwartości i zaufania, a także formułowania w Europie warunków, eliminujących podziały. Na tym etapie nie jest ważne, czy Rosja będzie chciała integracji z UE, ale czy zostaną stworzone inne formy wzajemnych powiązań. Najważniejsze jest to, aby nie zmarnować tego, co zostało osiągnięte w układzie o partnerstwie i współpracy "[72]. Innego zdania był w 1999 r. były ambasador Wielkiej Brytanii Rodrig Braithwaite, który powiedział, że „praktyczny wymiar PCA rozczarował wszystkich"[73]. Dyplomacji rosyjskiej nie udało się osiągnąć wszystkich założonych celów. Porozumienie to w porównaniu z dokumentami z 1989 r., jedynie nieznacznie wpłynęło na rozwój współpracy gospodarczej między partnerami. W dokumencie nie przewidziano żadnej formy stowarzyszenia Rosji z UE, w efekcie w Rosji oceniano PCA jako standardowe porozumienie na zasadach niepreferencyjnych, posiadające dość niską rangę w systemie „europorozumień", czyli układów zawieranych przez UE z państwami trzecimi. Zdecydowanie więcej miejsca poświęcono w nim dialogowi politycznemu, co odpowiadało ówczesnej specyfice stosunków unijno-rosyjskich[74].

PCA weszło w życie 1 grudnia 1997 r. i już w styczniu 1998 r. zaczęły funkcjonować instytucje powołane przez ten układ. Odbyło się wtedy pierwsze spotkanie Rady Współpracy UE-Rosja na poziomie ministrów. Strony otwarcie

---

[72] Ibidem, s. 31.

[73] Cyt. za: D. Lynch, *Russia faces Europe*, "Challiot Papers", Institute for Security Studies European Union, Nr 60, Paris, May 2003, s. 56.

[74] M. Raś, *Ewolucja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej wobec Stanów Zjednoczonych i Europy Zachodniej w latach 1991-2001*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005, s. 166.

przedstawiły problemy wzajemnych relacji, w szczególności w sferze gospodarczej, którą strona rosyjska uważa za najistotniejszą. Chodziło o stosowanie mechanizmów antydumpingowych przez Unię Europejską wobec produktów rosyjskich oraz brak uznania rosyjskiej gospodarki za rynkową, a także brak poparcia dla członkostwa Rosji w WTO.

Po dziesięciu latach obowiązywania PCA powodem napięć w stosunkach z Rosją stały się negocjacje na temat nowego układu o partnerstwie i współpracy, tzw. PCA II, który miał zastąpić dotychczasowy układ (obowiązujący do końca 2007 r.). Priorytetem prezydencji fińskiej, która w tym czasie kierowała Unią Europejską stały się rozmowy na temat treści nowego PCA. Jednakże podczas szczytu w Helsinkach 24 listopada 2006 r. nie udało się dojść do porozumienia w tej sprawie bowiem Polska zgłosiła weto i uzależniła jego wycofanie od przywrócenia przez Rosję możliwości importu polskiego mięsa i produktów rolnych oraz podpisania Karty Energetycznej przez FR. Zgodnie z art. 106 układu, może być on przedłużany o każdy kolejny rok, o ile żadna ze stron nie zgłosi sprzeciwu.

Tabela 1. Szczyty UE-Rosja i ich uzgodnienia

Lp.	Data i miejsce	Uzgodnienia
I	15 maj 1998, Birmingham	-
II	27 październik 1998, Wiedeń	-
III	18 luty 1999, Moskwa	-
IV	22 październik 1999, Helsinki	Prezentacja rosyjskiej strategii wobec Unii Europejskiej, omawianie kwestii czeczeńskiej
V	29 maj 2000, Moskwa	Zainicjowanie dialogu w kwestii bezpieczeństwa międzynarodowego
VI	30 październik 2000, Paryż	Rozpoczęcie sformalizowanego dialogu energetycznego
VII	17 maja 2001, Moskwa	Początek dialogu o CEES (Wspólna Przestrzeń Gospodarcza UE i Rosji)
VIII	3 październik 2001, Bruksela	Utworzenie mechanizmu regularnych konsultacji z Komitetem Politycznym i Bezpieczeństwa
IX	29 maj 2002, Moskwa	Kwestia Kaliningradu oraz porozumienie o zasadach prowadzenia wspólnych operacji pokojowych, decyzja o wysłaniu rosyjskiego oficera łącznikowego do Komitetu Wojskowego UE
X	11 listopad 2002, Bruksela	Uznanie przez UE rosyjskiej gospodarki za rynkową, przyjęcie Oświadczenie dotyczącego statusu Obwodu Kaliningradzkiego po rozszerzeniu UE na Wschód; pogłębienie dialogu nt. walki z terroryzmem

Lp.	Data i miejsce	Uzgodnienia
XI	31 maj 2003, Sankt Petersburg	Przyjęcie czterech wspólnych przestrzeni UE-Rosja. Decyzja na temat przekształcenia Rady Współpracy w Stałą Radę Partnerstwa
XII	6 listopad 2003, Rzym	Przyjęcie koncepcji wspólnej europejskiej przestrzeni gospodarczej. Podjęto decyzję o przyspieszeniu prac związanych z przyjęciem Rosji do WTO. Rosja podpisała umowę dającą jej prawa członka Europolu
XIII	21 maj 2004, Moskwa	Podpisanie porozumienia o warunkach przystąpienia Rosji do WTO, przyjęto dokumenty potwierdzające rozszerzenie UE o 10 nowych państw i objęcie ich układem PCA
XIV	25 listopad 2004, Haga	Omawianie sytuacji na Ukrainie
XV	10 maj 2005, Moskwa	Przyjęcie „map drogowych", realizujących cztery wspólne przestrzenie Rosja – UE
XVI	4 październik 2005, Londyn	Pierwsze posiedzenie PJC ds. Energii
XVII	25 maj 2006, Soczi	Podpisanie umowy o readmisji i o uproszczeniu procedur wizowych dla obywateli FR i UE
XVIII	24 listopad 2006, Helsinki	Fiasko negocjacji porozumienia PCA II z powodu weta Polski
XIX	18 maj 2007, Samara	Kwestie ocieplenia klimatu i implementacji Protokołu z Kioto
XX	26 październik 2007, Mafra	Omówienie mechanizmu wczesnego ostrzegania w sprawach bezpieczeństwa energetycznego, podpisanie porozumienia o handlu stalą
XXI	26-27 czerwca 2008, Chanty-Mansyjsk	Rozpoczęcie rozmów na temat nowego porozumienia UE-Federacja Rosyjska

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: M. Menkiszak, *Rosja wobec Unii Europejskiej: kryzys „strategicznego partnerstwa"*, Prace OSW, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa styczeń 2006, s. 30; EU-Russia Summits, http://ec.europa.eu/external_relations/ russia/intro/summit.htm

2.3. Unijne strategie wobec Rosji

W związku z wydarzeniami na Północnym Kaukazie Unia Europejska przyjęła pierwszą Strategię działania przyszłych relacji z Rosją[75]. W Europie obawiano się, że wojna w Czeczenii nie tylko spowoduje niestabilność w regionie, ale również wpłynie na politykę zagraniczną Federacji Rosyjskiej. Strategia nie była pogłębioną analizą sytuacji wewnętrznej panującej w Rosji, a jedynie wyrażała pogląd o znaczeniu tego kraju dla stabilności kontynentu europejskiego. Założenia tego dokumentu omówiono w grudniu 1995 r. na spotkaniu Rady Europejskiej w Madrycie. Stwierdzono w nim,

[75] *European Union's Strategy for Future EU/Russia Relations*, Madrid European Council, 15-16 December 1995, Conclusions of the Presidency, Annex 8.

że „dobre relacje między UE a demokratyczną Rosją stanowią podstawę stabilności w Europie", dlatego zaproponowano Rosji „realne partnerstwo", które poprowadziłoby ją w kierunku demokracji, wolnego rynku i przestrzegania praw człowieka, z nadzieją na włączenie jej w wspólnotę wolności i demokratycznych narodów. W strategii wymieniono dwie sfery bezpieczeństwa, w których Rosja mogłaby odgrywać znaczącą rolę, mianowicie bezpieczeństwo nuklearne i ochrona środowiska. Wyrażono pogląd, że Wspólnota Niepodległych Państw może się stać płaszczyzną współpracy, niemającej charakteru militarnego, między Rosją i UE. W tym celu zaproponowano kooperację w zarządzaniu kryzysowym na zasadach pokojowego załatwiania sporów. Podkreślono, że rozwój stabilnego i realnego dialogu i partnerstwa w dziedzinie bezpieczeństwa obejmować będzie następujące sprawy: rozbrojenie i kontrolę zbrojeń, nieproliferację broni, zapobieganie konfliktom i zarządzanie sytuacjami kryzysowymi.

Przełomowe znaczenie w stosunkach UE z Rosją miało przyjęcie, po raz pierwszy w historii rozwoju Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa, dokumentu pt. *Wspólna strategia Unii Europejskiej wobec Rosji*. Została ona zaakceptowana na szczycie w Kolonii 4 czerwca 1999 r.[76] Ujmuje ona w sposób kompleksowy cele, środki i sposoby realizacji polityki UE wobec tego państwa. Zawiera również ogólną wizję rozwoju „partnerstwa strategicznego" między Rosją i UE. Różni się ona od strategii UE wobec Rosji z 1995 r. szerszym spojrzeniem na bezpieczeństwo i współpracę tych dwóch partnerów. Jednocześnie podkreślono, że miejsce Rosji leży w Europie ale główna odpowiedzialność za jej przyszłość zależy od niej samej.

Wspólna strategia podkreśla szczególne znaczenie Rosji dla stabilności, bezpieczeństwa i rozwoju kontynentu europejskiego. Wyrażono w niej przekonanie, że umacnianie „strategicznego partnerstwa" może pomóc Rosji zbliżyć się do korzeni cywilizacji europejskiej i odzyskać europejską tożsamość"[77]. Aby zostało to zrealizowane muszą zostać spełnione następujące cele strategiczne:

---

[76] *Common Strategy of the European Union on Russia of 4 June 1999*, Annex II, *Presidency Conclusions*, Cologne, 3 and 4 June 1999, SN 150/99 CAB; "Press Release", Vienna (04-06-1999) – Nr 150/99 (Presse), s. 24-36. *Official Journal of the European Communities*, [w:] http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/com_strat/russia_99.pdf, listopad 2007.

[77] J. Starzyk, *Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa*, Instytut Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001, s. 198.

- budowa stabilnej i otwartej, pluralistycznej demokracji w Rosji, kierującej się prawem i opierającej się na sprawnie działającej gospodarce rynkowej, pozwalającej czerpać z niej korzyści wszystkim mieszkańcom Rosji oraz Unii Europejskiej;
- utrzymanie stabilności europejskiej, wspierającej globalne bezpieczeństwo i odpowiadającej wspólnym wyzwaniom stojącym przed kontynentem; źródłem tego bezpieczeństwa jest pogłębiona współpraca z Rosją.

Podstawowe zadania UE wobec Rosji, pozwalające osiągnąć cele strategii, to:

- konsolidacja demokracji, oznaczająca skuteczną, przejrzystą politykę, działanie zgodne z prawem oraz sprawne i stabilne instytucje społeczne. Realizacja tego zamierzenia wymaga nawiązania bezpośrednich więzi pomiędzy podmiotami życia społecznego Rosji i UE;
- integracja Rosji z gospodarczym i społecznym obszarem europejskim.
- współpraca sprzyjająca stabilizacji i bezpieczeństwu w Europie i poza nią.

Potwierdzono, że podstawą stosunków Rosji z UE pozostaje Układ o partnerstwie i współpracy (1994) oraz, że należy wykorzystać istniejące instrumenty i środki przewidziane w PCA, czemu powinien towarzyszyć przegląd dostępnych środków przeznaczonych na ten cel przez UE i kraje członkowskie.

Część druga wspólnej strategii wymienia dziedziny, które powinny być objęte wspólnymi akcjami, w tym: 1. Konsolidację demokracji, zasady prawa i instytucje publiczne. 2. Wzmocnienie społeczeństwa obywatelskiego. 3. Integrację Rosji z obszarem społeczno-gospodarczym Europy. 4). Współpracę w zakresie stabilizacji i bezpieczeństwa.

Dążąc do wzmocnienia współpracy w zakresie bezpieczeństwa i stabilności, Unia koncentrować się miała na wzmocnieniu dialogu politycznego z Rosją. Miała podjąć wysiłki zmierzające do przywrócenia Rosji należnego jej miejsca w nowej architekturze bezpieczeństwa europejskiego: tzw. powrocie Rosji do Europy. Służyć temu miał dalszy rozwój współpracy z Rosją na forum OBWE, a także współdziałania obu stron na rzecz opracowania Karty Bezpieczeństwa Europejskiego i wykorzystanie wsparcia Rosji podczas realizacji misji petersberskich. Unia miała również wspierać rozwój współpracy z Rosją w zakresie prewencji i rozwiązywania konfliktów oraz

zarządzania kryzysami. Zgodzono się na udział Rosji w misjach petersberskich oraz zagwarantowano udział we wszystkich fazach rozwiązywania kryzysów. Wyraźnie zaznaczono, że całą odpowiedzialność za państwo posiada Rosja[78].

W części trzeciej wspólnej strategii zawarte są tzw. specjalne inicjatywy. Inicjatywy te Unia podejmować miała w celu wzmocnienia dialogu politycznego ustanowionego przez Układ o partnerstwie i współpracy z Rosją. W tym celu Rada UE miała przeanalizować możliwość utworzenia stałego mechanizmu dla prowadzenia dialogu politycznego, obejmującego również kwestie bezpieczeństwa, w którym ważną rolę miał odgrywać Wysoki Przedstawiciel ds. WPZiB[79]. Specjalne inicjatywy miały objąć działania związane z zapobieganiem i rozwiązywaniem sytuacji kryzysowych w samej Rosji, na Bałkanach i na Bliskim Wschodzie. Rada miała również analizować możliwości dodatkowego rozwoju mechanizmu konsultacji między UE i Rosją w sprawach związanych z nierozprzestrzenianiem broni jądrowej. Mechanizm ten miał być otwarty dla państw trzecich.

Realizacji wspólnej strategii miały służyć określone środki i instrumenty. Głównym organem odpowiedzialnym za realizację celów przewidzianych we wspólnej strategii została Rada Unii Europejskiej. Rada Europejska upoważniła ją do działań polegających na:

- zapewnieniu realizacji strategii przez kolejno urzędujące Prezydencje UE. W ramach tego działania Rada UE miałaby dbać o to, by każda Prezydencja, w ramach swojego generalnego programu urzędowania, przedstawia Radzie plan pracy dotyczący realizacji strategii wobec Rosji, w oparciu o obszary działań wyznaczone w części drugiej dokumentu w sprawie wspólnej strategii;
- kontrolowaniu działań Unii podejmowanych w ramach realizacji wspólnej strategii i relacjonowaniu Radzie Europejskiej co najmniej raz w roku postępu w tej dziedzinie;

---

[78] *Rosija i osnownyje instituty bezopasnosti w Ewropie: wstupaja w XXI wiek*, D. Trenin (red.), Moskowskij Centr Karnegi, Moskwa 2000, s. 67-90.

[79] Ibidem, s. 145.

- monitorowaniu sytuacji w Rosji i stopnia jej zaangażowania w realizację strategii;
- opracowaniu i przedstawianiu zaleceń w sprawie poprawnej do II i III części wspólnej strategii[80].

Działania Rady UE miał wspierać Wysoki Przedstawiciel ds. WPZiB i w ramach swoich kompetencji także Komisja Europejska. Wszystkie organy unijne miały zapewniły jedność, spójność i efektywność działań w realizacji wspólnej strategii, a państwa europejskie miały współpracować w sprawie koordynacji działań podejmowanych wobec Rosji na forum organizacji regionalnych i międzynarodowych, prowadząc ze sobą regularne konsultacje. Podkreślono, że państwa kandydujące będą miały zapewnione miejsce w działaniach podejmowanych w ramach realizacji wspólnej strategii.

Wspólna strategia miała być zrealizowana w okresie czteroletnim i miała odbywać się we współpracy z innymi strukturami euroatlantyckimi. W czerwcu 2003 r. przedłużono jej działanie na kolejny rok i obowiązywała do 24 czerwca 2004 roku[81]. Fakt, że Rosja była pierwszym państwem, do którego skierowano wspólną strategię miało wymiar symboliczny. Ale realizacja tego dokumentu okazała się niesatysfakcjonująca. Javier Solana, Wysoki Przedstawiciel ds. WPZiB stwierdził, że wspólne strategie są zdefiniowane w sposób ogólnikowy i nie mogą być w związku z tym skuteczne, nie przynoszą zatem najmniejszej wartości dodanej, w rezultacie stanowią niewiele więcej niż „inwentaryzację obecnej polityki i działań"[82].

Rosja pozytywnie odniosła się do wspólnej strategii Unii Europejskiej, dostrzegając w niej próbę zbliżenia i podniesienia jej znaczenia w stosunkach unijnych, na poziom „strategiczny". W odpowiedzi przygotowano dokument pt. *Średnioterminowa Strategia Rozwoju Stosunków pomiędzy Rosją a Unią Europejską* (2000-2010)[83], który zaprezentowano w Helsinkach 22 października 1999 r. We

---

[80] J. Starzyk, *Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa...*, op. cit., s. 208.

[81] Wspólna strategia 2003/471/WPZiB Rady Europejskiej, z dnia 20 czerwca 2003 r., zmieniająca wspólną strategię 1999/414/WPZiB w sprawie Rosji w celu przedłużenia okresu jej stosowania, http://www.doc.ukie.gov.pl/dt/32003E0471.doc, grudzień 2007.

[82] J. Starzyk, *Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa...*, op. cit., s. 138.

[83] *Strategija rozwitija otnoszenii Rossijskoj Fedieracyj s Jewropejskim sojuszom na sredniujusrcznuju pierspiektiwu 2000-2010*, „Diplomaticieskij Westnik" 1999, Nr 1, s. 20-28.

wstępie dokumentu stwierdza się, że „stanowi on logiczne rozwinięcie ogólnej koncepcji polityki zagranicznej Rosji w kierunku zachodnim, wychodzi z obiektywnej potrzeby budowy świata wielobiegunowego, historycznych losów narodów i odpowiedzialności państw Europy za przyszłość kontynentu, wzajemnego dopełniania się ich gospodarek”[84]. Podstawowymi celami Federacji Rosyjskiej wobec UE były:

- zagwarantowanie interesów narodowych Rosji,
- zwiększenie roli i autorytetu Rosji w Europie i świecie,
- stworzenie ogólnoeuropejskiego systemu zbiorowego bezpieczeństwa,
- wykorzystanie potencjału gospodarczego UE u jego doświadczenia w zarządzaniu dla wsparcia rozwoju społecznej gospodarki rynkowej w Rosji.

Porównanie tylko tych dwóch dokumentów (strategii) pokazuje, że Unia Europejska i Rosja miały całkowicie odmienne aspiracje i oczekiwania wynikające ze wzajemnej współpracy. Unia Europejska chciała bezpiecznego i stabilnego sąsiada, a Rosja poprzez współpracę z UE pragnęła podnieść swoją pozycję międzynarodową. Obydwa dokumenty wprawdzie odnosiły się do transformacji zachodzącej w Rosji, ale interpretowane były w odmienny sposób. Strategia UE mówiła o unijnej „pomocy” i „wkładzie” w rosyjskie przemiany. Moskwa wolała wykorzystywać „gospodarczy potencjał” Unii Europejskiej dla realizacji konkretnych celów długoterminowych.

W rosyjskiej strategii podkreśla się, że Rosja jako mocarstwo światowe położone na dwu kontynentach powinna zachować swobodę określania, prowadzenia swojej wewnętrznej i zewnętrznej polityki. Rosja jest całkowicie odpowiedzialna za rozwój swojego państwa i stan reform. Tworzenie z Unią Europejską ogólnoeuropejskiej przestrzeni gospodarczej i prawnej powinno odbywać się na zasadach konsultacji, uzgadniania stanowisk, a nie wyłącznie „dopasowywania” do wymogów i norm unijnych. Moskwa jest zainteresowana otwarciem rynków unijnych na towary rosyjskie, usunięciem dyskryminacji dla tych towarów, a z drugiej strony zwiększeniem inwestycji zagranicznych w Rosji.

Ważną kwestią, poruszoną w dokumencie było zagwarantowanie interesów rosyjskich, w związku z rozszerzeniem Unii Europejskiej. Rosja oceniając ten proces

---

[84] Ibidem, s. 21.

pozytywnie oczekiwała od partnerów unijnych gwarancji uregulowania kwestii przepływu osób i towarów w rozszerzonej UE, co w szczególności dotyczyło Obwodu Kaliningradzkiego.

Podkreślić należy, że oba dokumenty zostały zaprezentowane w skomplikowanej sytuacji politycznej (Kosowo i druga wojna w Czeczenii). Ich przyjęcie oznaczało, że obie strony były wówczas mocno zdeterminowane koniecznością zbliżenia i współpracy. Ale determinacja partnerów miała charakter głównie symboliczny i polityczny. Wobec wielu rozbieżności istniejących między partnerami obie strategie nie spełniły pokładanych w nich oczekiwań, co było związane z odmiennymi aspiracjami dwóch „strategicznych partnerów".

Tabela 2. Porównanie strategii UE wobec Rosji i Strategii Rosji wobec UE

Wyszczególnienie	**Strategia unijna**	**Strategia rosyjska**
Czas obowiązywania	Do 2003 (przedłużony do 2004 r.)	Do 2010 r.
Ogólny model stosunków	Ograniczona integracja Rosji	Selektywne partnerstwo z UE
Cele strategiczne	- budowa stabilnej i otwartej, pluralistycznej demokracji w Rosji, kierującej się prawem i opierającej się na sprawnie działającej gospodarce rynkowej, pozwalającej czerpać z niej korzyści wszystkim mieszkańcom Rosji oraz Unii Europejskiej; - utrzymanie stabilności europejskiej, wspierającej globalne bezpieczeństwo i odpowiadającej wspólnym wyzwaniom stojącym przed kontynentem; - współpraca w umacnianiu stabilności i bezpieczeństwa w Europie i poza nią; - reagowanie na wyzwania w Europie.	- zagwarantowanie interesów narodowych Rosji; - zwiększenie roli i autorytetu Rosji w Europie i na świecie - stworzenie ogólnoeuropejskiego systemu zbiorowego bezpieczeństwa; - wykorzystywanie potencjału gospodarczego UE i jej doświadczenia w zarządzaniu dla wsparcia rozwoju społecznej gospodarki rynkowej w Rosji
Cele szczegółowe	- wprowadzenie w Rosji demokratycznego i chroniącego prawa człowieka systemu politycznego zgodnego ze standardami europejskimi - wprowadzenie w Rosji gospodarki rynkowej - zachęcanie Rosji do prowadzenia konstruktywnej polityki zagranicznej w spieranie wysiłków UE na forum międzynarodowym	- wzmacnianie samodzielności UE w sferze politycznej i obronnej; ograniczenie roli USA i NATO w Europie - umacnianie poprzez współpracę z UE roli Rosji w Europie i utrzymanie jej strefy wpływów na obszarze WNP - polepszanie przez UE warunków handlu z Rosją

Wyszczególnienie	Strategia unijna	Strategia rosyjska
Cele szczegółowe	- zapewnienie stabilnych dostaw nośników energii do UE; zabezpieczenie składowanych w Rosji materiałów nuklearnych; współdziałanie z UE w ochronie środowiska i w sferze „miękkiego bezpieczeństwa”	i zwiększenie inwestycji zagranicznych w Rosji - zapewnienie korzystnej współpracy energetycznej, naukowo-technicznej, transgranicznej i w sferze „miękkiego bezpieczeństwa”
Sposoby realizacji	- kontakty polityczne - szkolenia - promocja standardów politycznych i gospodarczych - kontakty społeczne, kulturalne i naukowe - wspieranie organizacji pozarządowych - doradztwo ekonomiczne i prawne - zbliżanie prawodawstwa (rosyjskiego do unijnego) - ewentualny udział Rosji w misjach petersburskich - wspieranie kontroli zbrojeń i rozbrojenia - współpraca policyjna, sądowa, celna i graniczna	- konsultacje i koordynacja stanowisk w organizacjach międzynarodowych - dalsze otwarcie rynku UE dla Rosji i zniesienie dyskryminacji w handlu - realizacja wspólnych projektów transportowych, w energetyce, przemyśle obronnym, badaniach kosmosu - wspólne przeciwdziałanie i regulacja konfliktów lokalnych - instytucjonalizacja współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa - stopniowe stworzenie strefy wolnego handlu z UE - zwiększenia pomocy finansowej z UE dla Rosji - konsultacje i rekompensata dla Rosji w związku z rozszerzeniem UE - zbliżenie prawodawstwa ale przy zachowaniu rosyjskiego systemu prawnego - współpraca transgraniczna, policyjna, sądowa i graniczna

Źródło: Opracowanie na podstawie M. Menkiszak, op. cit., s. 31-32.

2.4. Wspólne przestrzenie „strategicznego partnerstwa” UE i Rosji

Rozbieżności w strategiach wzajemnych, rosnące ambicje obu partnerów do odgrywania większej roli na arenie międzynarodowej przyczyniły się do poszukiwania nowych form współpracy i intensyfikacji dialogu. W maju 2001 r. na szczycie UE-Rosja w Moskwie rozpoczęto dialog dotyczący wspólnej przestrzeni gospodarczej, która stała się podstawą do sformułowania pozostałych obszarów współpracy „strategicznych partnerów”. Ostatecznie zostały one przedstawione jako tzw. wspólne

przestrzenie na kolejnym szczycie UE-Rosja w Sankt Petersburgu w maju 2003 r. Wówczas, podczas obchodów 300-lecia „Wenecji Północy", jak często określa się Petersburg, prezydent Władimir Putin opowiedział się za pogłębieniem współpracy z Unią Europejską. W tych wyjątkowych okolicznościach negocjatorom udało się ożywić wzajemne relacje. Osiągnięto wówczas porozumienie w sprawie czterech płaszczyzn współpracy. Były to:

- wspólna europejska przestrzeń gospodarcza;
- wspólna przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości;
- wspólna przestrzeń badań i edukacji;
- wspólna przestrzeń bezpieczeństwa zewnętrznego.

Dla realizacji powyższych czterech przestrzeni postanowiono powołać nowy organ: Stałą Radę Partnerstwa (PJC – *Permanent Join Council*), która zastąpiła Radę Współpracy (spotykającą się na szczeblu ministerialnym raz do roku). Nowa Rada zbiera się częściej niż jej poprzedniczka, w różnych składach delegacji, a jej posiedzenia są szczegółowo przygotowywane i koordynowane po obu stronach. PJC jest organem, który służy omawianiu wszystkich problemów współpracy dwustronnej. Pierwsze posiedzenie Stałej Rady Partnerstwa odbyło się 24 kwietnia 2004 r.

Następnie postanowiono uszczegółowić i sprecyzować „wspólne przestrzenie" w ramach tzw. map drogowych, które w maju 2005 r. zyskały charakter norm politycznych, prawnie niewiążących. Zawarto w nich w sposób ogólny cele i zasady wspólnych działań w poszczególnych kwestiach. Eksperci podkreślali, że przyjęcie „map drogowych" było związane ze słabo i nieefektywnie wprowadzanymi czterema wspólnymi przestrzeniami. Negocjacje trwały bardzo długo i ostatecznie nie spełniły oczekiwań bowiem zamiast sprecyzowania poszczególnych sfer współpracy, dokumenty były napisane w sposób ogólnikowy i mało konkretny, nie określający nawet daty implementacji zobowiązań. W efekcie wprowadzenie w życie „wspólnych przestrzeni" okazało się bardzo trudne.

W ramach **wspólnej przestrzeni gospodarczej** – CEES – pojawiło się wiele sporów i różnic między partnerami. CEES dotyczy głównie takich obszarów jak: polepszenie klimatu inwestycyjnego, ochrony własności intelektualnej, współpracy regionalnej i przygranicznej, ochrony środowiska, transportu i dialogu

energetycznego. Szczególnie ostatnia kwestia napotyka na szereg trudności. Po przeprowadzeniu analiz stwierdzono, że będzie tworzony „otwarty i zintegrowany rynek" oparty na wspólnych bądź porównywalnych zasadach i regulacjach prawnych; promowaniu handlu i inwestycji; tworzeniu korzystnych warunków dla podmiotów gospodarczych oraz zwiększeniu konkurencyjności gospodarek. Miała onapolegać na znoszeniu barier w przepływie towarów, usług, kapitału i siły roboczej.

Za sukces współpracy gospodarczej można uznać uroczyste podpisanie 21 maja 2004 r. porozumienia dwustronnego UE i Rosji o warunkach przystąpienia tej ostatniej do Światowej Organizacji Handlu (WTO). Unia Europejska uznała, że gospodarka rosyjska jest wolnorynkowa, przez co otworzyła drogę Rosji do WTO. W dziedzinie ochrony środowiska ważnym było ratyfikowanie w 2004 r. przez Rosję Protokołu z Kioto, dzięki czemu mógł on wejść w życie mimo sprzeciwu Stanów Zjednoczonych[85].

Z kolei do niepowodzeń tej współpracy można zaliczyć chociażby polsko-rosyjską „batalię o mięso". Rosja w październiku 2005 r. nałożyła embargo na polską żywność po tym, jak na terenie FR przechwycono kilka transportów mięsa ze sfałszowanymi dokumentami. Ostatecznie okazało się, że kwestionowane było nie polskie mięso, ale mięso, które rzekomo trafiło do Rosji przez Polskę tranzytem. Śledztwo przeprowadzone przez polską stronę wykazało, że Rosja nie miała podstaw do nałożenia embarga[86]. Wielu ekspertów potwierdzało, że rosyjskie działania miały charakter odwetu politycznego za nieprzychylną politykę polską wobec Rosji. W odpowiedzi Warszawa zaczęła blokować negocjacje nad nową umową PCA, oczekując od pozostałych członków UE solidarności w sprawie handlu polską żywnością z Rosją. Początkowo, w części mediów europejskich, polskie weto było przedstawiane jako zaskakująca samodzielna akcja, z dodatkowymi złośliwymi komentarzami rosyjskich dyplomatów i publicystów. Rosyjski ambasador przy UE skomentował polskie weto w spodziewany zresztą sposób: przypomniał, że Rosja

---

[85] FR podpisała protokół z Kioto o zapobieganiu zmian klimatycznych w październiku 2004 r. wraz z 139 innymi państwami. W życie wszedł on 16 lutego 2005 r. Na podstawie tego dokumentu państwa zobowiązały się zmniejszyć emisję gazów do atmosfery o około 8%. http://www.delrus.ec.europa.eu/en/p_231.htm, luty 2007.

[86] *Wołowina z papierami podrobionymi za granicą*, „Rzeczpospolita", 27.11.2006.

uprzedzała Unię o konsekwencjach i kłopotach, jakie przyniesie rozszerzenie o nowe państwa – w domyśle o skonfliktowaną z Rosją Polskę[87]. W późniejszych ocenach opinie były już bardziej wyważone, co było szczególnie widoczne podczas szczytu Unii Europejskiej i Rosji w Samarze (18 maj 2007 r.), kiedy to kanclerz Angela Merkel zdecydowanie poparła polskie postulaty i wezwała, w duchu solidarności europejskiej, do ponownego przeprowadzenia negocjacji z Rosją na temat eksportu polskiej żywności do tego państwa.

W ramach współpracy gospodarczej szczególnie mocno akcentowanym problemem współpracy powiększonej UE z Rosją jest bezpieczeństwo energetyczne. Rosja jest trzecim na świecie partnerem handlowym UE-27 państw (po USA i Chinach), do którego trafia 6,2% unijnego eksportu i skąd pochodzi 10,4% unijnego importu (2006). Po ostatnim rozszerzeniu rosyjskie wpływy handlowe wzrosły, bowiem w 2000 r. liczyły odpowiednio 2,7% eksportu i 6,4% importu.

Rysunek 2. Udział Rosji w imporcie ropy przez UE w 2005 r. (w procentach)

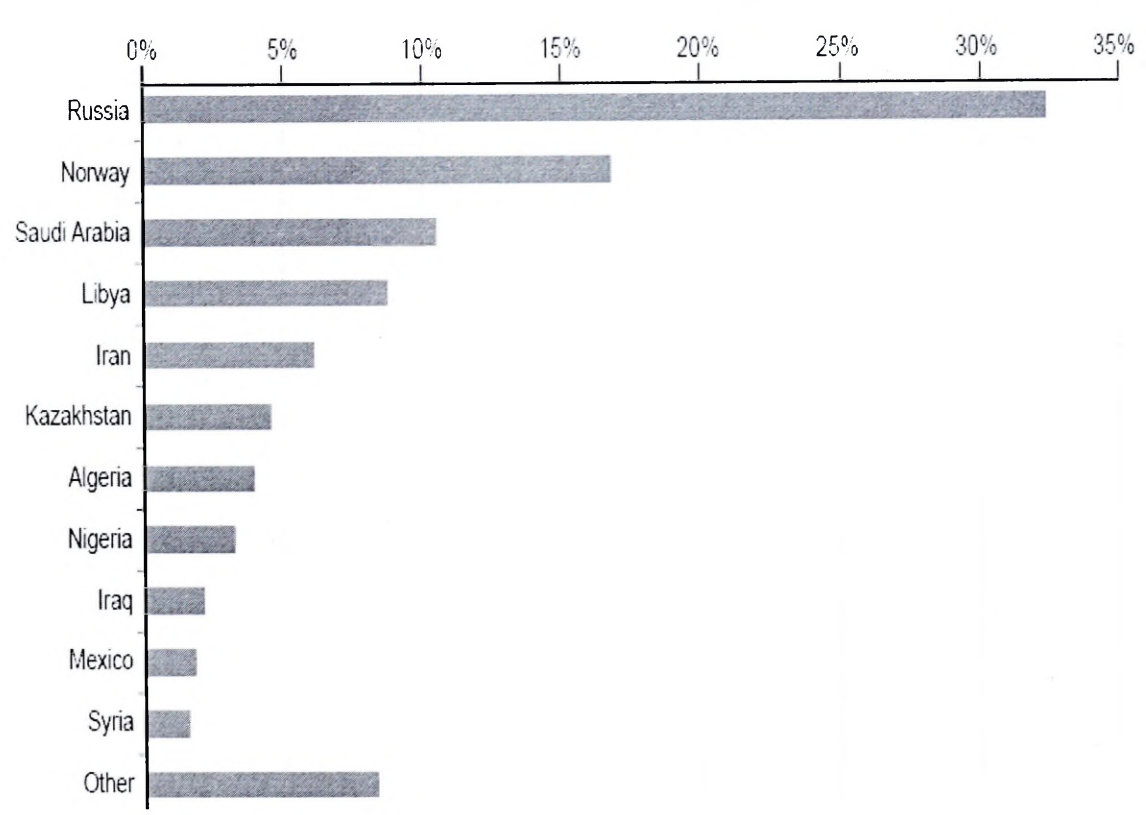

Źródło: *The European Union and Russia – Statistical comparison 1995–2005*, op. cit. s. 28.

---

[87] A. Podolski, *Polskie weto*, „Raporty i Analizy CSM", Centrum Stosunków Międzynarodowych, Nr 1/06, s. 5.

W związku z tym, deficyt handlowy z Rosją także wzrósł z 41 miliardów w 2000 roku do 69 miliardów w 2006. Asymetria ta wynika przede wszystkim z zależności Unii Europejskiej od importu rosyjskich surowców energetycznych[88]. Rosja zapewnia 42% zapotrzebowania całej Unii na gaz ziemny i około 30% ropy naftowej[89]. Z tego tytułu czerpie zyski i zasila budżet krajowy. Eksport ropy naftowej i gazu ziemnego zapewnia Rosji połowę wpływów dewizowych i mniej więcej taki sam odsetek wpływów do budżetu państwa (w 2002 r. eksport ropy i gazu przyniósł 40 proc. dochodu budżetu)[90].

Rysunek 3. Udział Rosji w imporcie gazu ziemnego przez państwa UE (2005)

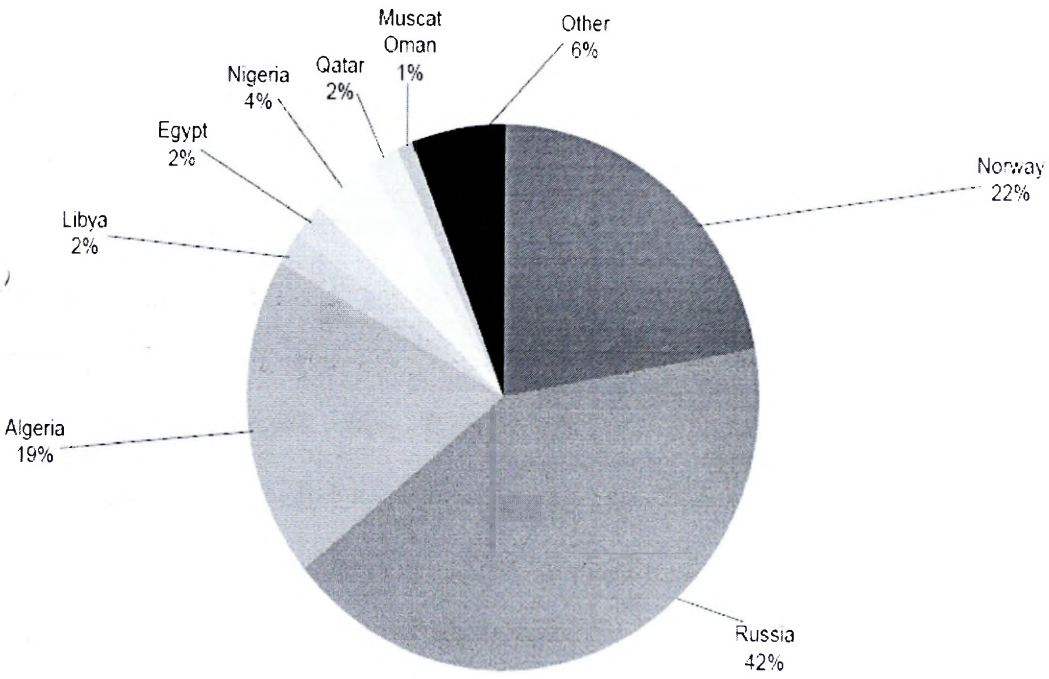

Źródło: *The European Union and Russia – Statistical comparison 1995–2005*, op. cit., s. 30.

---

[88] *The European Union and Russia – Statistical comparison 1995–2005*, Eurostat, Office for Official Publications of the European Communities, 2007, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-77-07-231/EN/KS-77-07-231-EN.PDF, grudzień 2007.

[89] Według innych danych Unia sprowadza od Rosji 25% gazu ziemnego i 25% ropy naftowej (a w perspektywie kończących się rezerw na Morzu Północnym, przewiduje się, że zależność ta dojdzie do 70%). Szerzej: A. Łoskot-Strachota, *Rosyjski gaz dla Europy*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa, październik 2006. A. Łoskot, *Turcja - korytarz tranzytowy dla surowców energetycznych do UE*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa, styczeń 2005.

[90] T.A. Kisielewski, *Schyłek Rosji*, REBIS, Poznań 2007, s. 51.

Chociaż dialog energetyczny Unii z Rosją rozpoczął się jeszcze w październiku 2000 r. (na szczycie UE-Rosja w Paryżu), to właśnie przystąpienie nowych państw do UE zwiększyło zależność energetyczną Unii od Rosji. Nowe państwa członkowskie są niekiedy „skazane" na import rosyjskiego gazu (Estonia, Bułgaria – 100%, Słowacja – 98%, Litwa, Łotwa – 93%, Polska 58%) z braku alternatywnych szlaków dostaw surowców energetycznych[91]. Te kraje UE mocno zaakcentowały tę problematykę w relacjach wzajemnych. Dodatkowo, wydarzenia na obszarze WNP, zaniepokoiły UE. Chodziło o wstrzymanie w marcu 2004 r. dostaw gazu do Białorusi, co w zasadzie odczuły tylko dwa państwa: Polska i Litwa, ale prawdziwy „szok" kraje europejskie przeżyły podczas kryzysu gazowego Moskwy z Kijowem zimą 2005/2006 roku. W wyniku sporu dotyczącego ceny „błękitnego paliwa" dostarczanego Ukrainę oraz ceny przesyłanego (w większości przez terytorium Ukrainy) gazu na Zachód, doszło do przykręcenia przez Rosję „kurka z gazem"[92]. Wówczas też Włochy, Niemcy, Francja, Węgrzy, Słowacja i Austria odczuły spadek ciśnienia w swoich gazociągach (o 25-40%). Początkowo Rosjanie starali się obarczyć winą Ukraińców, który mięli podkradać transportowany gaz, ale w efekcie Federacja Rosyjska straciła dotychczasowy argument jako wiarygodnego dostawcy surowców energetycznych do Europy.

Zaniepokojone państwa członkowskie UE zareagowały panicznym poszukiwaniem bezpieczeństwa energetycznego. Każde na swój sposób: Niemcy zdecydowały się wykorzystać dobre stosunki z Rosją, wierząc, że odzyskają spokój i poczucie bezpieczeństwa w momencie uniezależnienia się od państw tranzytowych tj. Ukraina, Białoruś i Polska. W grudni 2005 r. rosyjski Gazprom i dwa niemieckie koncerny EON-Ruhrgaz i BASF rozpoczęły budowę gazociągu północnego (transbałtyckiego) po dnie Bałtyku z Rosji do Niemiec, Wielkiej Brytanii i krajów skandynawskich, omijając państwa trzecie. Eksperci podkreślają, że inwestycja ta będzie bardzo kosztowna (6 mld USD) a w zamian można by wybudować drugą nitkę gazociągu jamajskiego za mniejsze pieniądze (1,1 mld USD)[93]. Gazociąg północny

---

[91] *Jak miękną rury*, „Forum", Nr 9, 26.02 – 4.03.2007.
[92] *Rosja – Ukraina: gry gazowe*, „Forum", 9.01 – 15.01.2006.
[93] A. Łoskot, *Bezpieczeństwo dostaw rosyjskiego gazu do Unii Europejskiej – kwestia połączeń infrastrukturalnych,* Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa, luty 2005.

wzbudza zaniepokojenie wśród państw tj. Polska i kraje bałtyckie, które traktują tę inwestycję jako godzącą w ich interesy narodowe, w tym bezpieczeństwo energetyczne.

Koleina propozycja zwiększenia poczucia bezpieczeństwa wyszła od polskiego MSZ. Polska zaproponowała zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego poprzez ustanowienie wzajemnych gwarancji dostaw surowców energetycznych w sytuacjach kryzysowych, udzielanych przez państwa Unii Europejskiej, USA i Kanadę. Projekt pod nazwą „paktu muszkieterów" miał funkcjonować według zasady: jeden za wszystkich, wszyscy za jednego. Uwzględniając konieczność rozbudowy infrastruktury oraz renegocjacji części umów z rosyjskimi dostawcami, polska propozycja mówiła o przypadkach niedoboru surowców energetycznych w jednym państwie i natychmiastowej pomocy ze strony innych państw porozumienia w postaci dostarczania niezbędnej temu państwu energii. „Pakt muszkieterów" nie spotkał się w Europie z dobrym przyjęciem, porównywano go do „gazowego NATO", wymierzonego przeciwko Rosji, z którą należy się porozumieć, a nie walczyć[94]. Podobna propozycja padła ze strony Węgier, ale i ona nie zyskała wielu zwolenników.

Unia Europejska, której ocena sytuacji była bardziej wyważona, nawiązała do tzw. dialogu energetycznego prowadzonego z Rosją i podjęła inicjatywę stopniowego wprowadzania polityki energetycznej Unii Europejskiej[95]. Komisja Europejska zaproponowała w marcu 2006 r. w Zielonej Księdze pt. Europejska Strategia na Rzecz Zrównoważonej i Bezpiecznej Energii różnorodność energii, kraju pochodzenia i tranzytu. Wskazała sześć priorytetowych obszarów współpracy: konkurencyjności i wewnętrznego rynku energii, zróżnicowania form energii, solidarności, zrównoważonego rozwoju, innowacji i technologii oraz politykę zewnętrzną[96]. W ostatniej sprawie podkreśla się, że: „Pierwszym krokiem jest osiągnięcie porozumienia na szczeblu Wspólnoty, co do celów zewnętrznej polityki energetycznej

---

[94] A. Legucka, J. Solak, *Sprawozdanie z konferencji Europa XXI wieku. Perspektywy i uwarunkowania rozwoju.* Słubice, „Zeszyty Naukowe AON", nr 1, Warszawa, 1-2.02.2007 r.

[95] A. Szeptycki, *Polityka Unii Europejskiej wobec jej wschodnich sąsiadów*, [w:] *Stosunki międzynarodowe w XXI wieku,* Scholar, Warszawa 2006, s. 650-651.

[96] *Zielona Księga, Europejska strategia na rzecz zrównoważonej, konkurencyjnej i bezpiecznej energii*, KOM(2006)105, wersja ostateczna, Bruksela, 8.03.2006 [w:] http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy/doc/2006_03_08_gp_document_pl.pdf.

i działań, jakie trzeba podjąć na szczeblu Wspólnoty i poszczególnych państw w celu ich osiągnięcia. Skuteczność i spójność zewnętrznej polityki energetycznej UE zależy od postępu osiąganego przez polityki wewnętrzne oraz, w szczególności, od stworzenia wewnętrznego rynku energii"[97]. Zaapelowała o jak najszybsze ratyfikowanie przez Rosję Traktatu Karty Energetycznej i zakończenie negocjacji w sprawie traktatu na temat tranzytu nośników energii. Podkreśliła również znaczenie dywersyfikacji dostaw energii dla Unii oraz rozbudowę istniejącej sieci przesyłowej. Jednocześnie zobowiązała państwa członkowskie do 2020 r. do ograniczenia emisji szkodliwych substancji do atmosfery o 20%, a jednocześnie do stworzenia warunków, aby jedna piąta energii podchodziła ze źródeł odnawialnych. 10 stycznia 2007 roku Komisja Europejska zaproponowała zintegrowany pakiet działań w obszarze energii i zmian klimatu na rzecz redukcji poziomu emisji w XXI wieku[98]. Zaproponowała tworzenie sieci Europejskich Korespondentów Energetycznych, czyli wysokich rangą urzędników, którzy w razie potrzeby mieliby wspólnie opracować plan antykryzysowy. Komisja jednocześnie zaleciła likwidację państwowych instytucji ustalających ceny energii, tj. polski Urząd Regulacji Energetyki. Zakazane ma zostać łączenie elektrowni z zakładami energetycznymi.

Podstawę **wspólnej przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości** tworzą zasady demokracji, prawa, przestrzeganie praw człowieka i swobód obywatelskich, które wywołują po obu stronach wiele kontrowersji. Unia stara się krytykować Rosję za odchodzenie od podstawowych norm demokracji i norm europejskich. W tych sprawach dialog UE i Rosji jest trudny ze względu na ewolucję systemu politycznego w tym kraju. Sprawa Jukosu i jej szefa Michaiła Chodorkowskiego, zabójstwo Anny Politkowskiej, niezależnej dziennikarki piszącej o wojnie w Czeczenii, zagadkowa śmierć Aleksandra Litwinienki, ograniczanie wolności słowa i działalności ugrupowań opozycyjnych to tylko niektóre sprawy

---

[97] Ibidem.

[98] Komisja oskarżyła wielkie koncerny energetyczne o utrudnianie dostępu do rynku konkurentom (dotyczy to Electicite de France, RWE, E. ON, włoskiego ENEL i Vattenfall, które zawładnęły 50% europejskiego rynku energii). *Communication From The Commission To The European Council And The European Parliament An Energy Policy For Europe*, Communication from the Commission, Brussels, 10.1.2007 COM(2007) 1 final; *Action Plan for Energy Effeciency: Realising the Potential*, COM (2006)545 final, Brussels, 19.10.2006.

potwierdzające odchodzenie Rosji od wartości i zasad, którym hołduje Unia Europejska. Paradoksem sytuacji jest ciche przyzwolenie ze strony niektórych państw UE na system polityczny panujący w Rosji, ze względu na jego stabilność pod przywództwem Władimira Putina, a następnie Dimitria Miedwiediewa.

Rosjanie inaczej rozumieją pojęcia, do których wzywani są ze strony Unii Europejskiej. Traktują oni zaangażowanie Zachodu jako sposób ingerencji w wewnętrzne sprawy ich kraju. Rosja obok Iranu i Nigerii należy do trzech krajów na świecie, w których słowo „demokracja" nie kojarzy się pozytywnie[99]. Aż 65% Rosjan nie umie zdefiniować tego pojęcia, a często kojarzy im się z: utratą mocarstwowej pozycji ich państwa, chaosem początku lat 90., kiedy duża część społeczeństwa straciła dorobek całego swojego życia. Nie dziwi zatem fakt, że Rosjanie nie uważają, że demokracja jest dobrym rozwiązaniem dla ich państwa[100].

Rosję w ramach tej wspólnej przestrzeni najbardziej interesowały kwestie złagodzenia reżimów wizowych dla obywateli rosyjskich wjeżdżających do rozszerzonej o nowe państwa Unii Europejskiej. Najtrudniejszym problemem było uregulowanie systemu wizowego dla obywateli rosyjskich z Obwodu Kaliningradzkiego, który stał się rosyjską eksklawą otoczoną przez terytoria Unii Europejskiej[101]. Unia nie widziała żadnego powodu omijania zapisów Umowy z Schengen, z czym nie mogła się pogodzić strona rosyjska[102]. 29 maja 2002 r. odbył się szczyt UE i Rosji, na którym omawiano kwestie eksklawy. Strona unijna odrzuciła wówczas propozycje specjalnych korytarzy przez Litwę oraz zapieczętowanych wagonów. Ostatecznie 11 listopada 2002 r. na szczycie UE-Rosja uzgodniono warunki tranzytu z Kaliningradu do Federacji Rosyjskiej[103]. Pozwala on obywatelom rosyjskim zamieszkałym w obwodzie na przejazd przez terytorium Litwy na podstawie

---

[99] T.A. Kisielewski, *Schyłek Rosji...*, op. cit., s. 42.

[100] M. Słowikowski, *Stosunek Rosjan do współpracy z Zachodem i prozachodniego zwrotu w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej w okresie prezydentury Władimira Putina,* [w:] *Europa Środkowa i Wschodnia wobec współczesnych wyzwań integracyjnych*, A. Stępień-Kuczyńska (red.), Łódź 2003, s. 366.

[101] J. Biernat, K. Gmaj, M. Wokacz, *Nie tylko wizy. Obwód kaliningradzki a rozszerzenie Unii Europejskiej*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003, s. 12-17.

[102] *Rosja/Polska nie musi uczestniczyć w sprawie Kaliningradu,* 14.11.2002 Moskwa (PAP), „Europap", 15.11.2002.

[103] *Sowmiesnoe zajawlienie Rosijskoj Federacji i Ewropiejskogo Sojusa o tranzitie miezdu Kaliningradzkoj Oblast'ju i teritoriej Rosijskoj Federacji,* www.eur.ru; www.europa.eu.int .

uproszczonych dokumentów tranzytowych. Natomiast do Polski obywatele Obwodu Kaliningradzkiego do czerwca 2007 r. wjeżdżali na podstawie darmowej wizy, wydawanej w trybie uproszczonym. Następnie na podstawie porozumień z maja 2006 roku (umowa o readmisji i o ułatwieniach w ruchu wizowym) mieszkańcy Obwodu Kaliningradzkiego objęci są takim samym reżimem wizowym, jaki dotyczy „reszty obywateli Rosji, chcących wjechać na obszar Schengen[104].

W aspekcie wspólnej przestrzeni bezpieczeństwa wewnętrznego strony wskazują również na współpracę w dziedzinie polityki migracyjnej (także w odniesieniu do uchodźców), przeciwdziałaniu terroryzmowi, walki z przestępczością zorganizowaną, korupcją, praniem brudnych pieniędzy, handlu narkotykami i żywym towarem, a także obrotem kradzionymi dobrami, także w szczególności tymi, posiadającymi wartość kulturalną i historyczna[105]. Ważnym osiągnięciem było w tym względzie przyjęcie w 2000 r. przez Radę Europejską Planu Działań dotyczącego przedsięwzięć w zwalczaniu zorganizowanej przestępczości skierowanego do Federacji Rosyjskiej. W listopadzie 2003 r. podpisano Porozumienie o Współpracy między Europolem a Federacją Rosyjską[106].

Wspólna przestrzeń kształcenia, badań naukowych i kultury sprawiła stronom najmniej kłopotów negocjacyjnych i implementacyjnych. Przestrzeń ta polega na wykorzystaniu potencjałów naukowych UE i FR oraz ich kulturowego i intelektualnego dziedzictwa. Współpraca w tej dziedzinie ma na celu wspierać rosyjskie środowiska naukowe i sprzyjać wspólnym projektom badawczym. Przykłady inicjatyw obejmują: INTAS Program (Międzynarodowe Stowarzyszenie do Wspierania Współpracy z Naukowcami spośród państw WNP), program Young Scientist Fellowship oraz ISTC (International Science & Technology Centre) w Moskwie, która dostarcza pomoc naukowcom ze Wspólnoty Niepodległych Państw. Postępy w tej sprawie odnoszą się głównie do edukacji wyższej i jest to program

---

[104] Uproszczenie procedur wizowych nie dotyczy zwykłych turystów a jedynie określonych kategorii osób, min. studentów. Normalna wiza dla Rosjanina kosztuje 35 euro i jest wydawana w trybie nieuproszczonym.

[105] M. Raś, *Perspektywy dialogu Rosja – Unia Europejska*, [w:] *Dialog europejski Zachód – Wschód*, A. Stępień – Kuczyńska, T. Jałmużna, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006, s. 283-284.

[106] http://www.europol.europa.eu/legal/agreements/Agreements/16191.pdf, grudzień 2007.

TEMPUS. Wymiernym efektem tej współpracy ma być powołanie m. in. Instytutu Europejskiego w Moskwie i włączenie Rosji do wymiany studenckiej „Erasmus"[107]. Ważna jest także współpraca w dziedzinie podboju kosmosu. 19 grudnia 2001 r. podpisano wspólne memorandum o nowych możliwościach rosyjsko-europejskiego partnerstwa w sferze kosmosu (ze strony Rosji była to agenda rządowa Rosaviakosmos). W memorandum wskazano na zasadność współpracy nad projektem GALILEO (europejski system nawigacji satelitarnej) oraz rosyjskiego systemu GŁONASS. Ma to służyć budowie konkurencyjnego wobec amerykańskiego systemu GPS (Global Positioning System).

Szczególnie ważna z punktu widzenia nijejszego opracowania jest mapa drogowa wprowadzająca w życie **wspólną przestrzeń bezpieczeństwa zewnętrznego** między UE i Rosją. Dokumenty ją powołujące koncentrują się na poszerzaniu współdziałania na arenie międzynarodowej. Zadeklarowano w niej dążenie do ustanowienia „wielobiegunowego" ładu oraz uznano wspólną odpowiedzialność za bezpieczeństwo międzynarodowe. Priorytetowymi obszarami kooperacji są tu: walka z terroryzmem międzynarodowym, nierozprzestrzenianie broni masowego rażenia i środków jej przenoszenia, reagowanie kryzysowe i obrona cywilna. W głównej mierze współpraca Rosji i Unii Europejskiej zależała od stosunku tej pierwszej do nowej inicjatywy europejskiej, która została sformułowana pod koniec lat 90. XX wieku pod nazwą Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony (ESDP), tworzonej w ramach drugiego filaru (WPZiB). Unia wyraziła w niej ambicję zwiększenia swojego zaangażowania w tworzeniu bezpieczeństwa międzynarodowego, w ramach realizacji operacji zarządzania kryzysowego (misji petersberskich)

Rosja potraktowała koncepcję Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony jako możliwość osłabienia pozycji USA w Europie, a także szansę na zwiększenie swojej roli w sprawach bezpieczeństwa europejskiego[108]. Przy wyraźnym osłabieniu pozycji ONZ i OBWE w sprawach regulowania konfliktów na Bałkanach Moskwa

---

[107] M. Bodio, *Stosunki między Unią Europejską a Federacją Rosyjską. Stan i perspektywy rozwoju,* Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2005, s. 204.

[108] *Rosija i ES: brat'ja po oružju*, Diskusji, Komitet „Rosija w objedinionnoj Europie, Moskwa 2003, s. 33-52.

dostrzegła „nowego" aktora międzynarodowego w sferze bezpieczeństwa – Unię Europejską. Stanowisko Rosji w sprawie ESDP ewoluowało.

W pierwszym etapie (październik 1999 r. - maj 2001 r.) dyplomacja rosyjska odniosła się do pomysłów europejskich bardzo pozytywnie i wręcz ponaglała Europejczyków do wypełnienia założeń wprowadzenia EPBiO. Rosja liczyła na zachwianie w ten sposób pozycji NATO, które w tym czasie podjęło się interwencji humanitarnej w Kosowie bardzo negatywnie odbieranej przez Rosję. Władimir Putin przekonywał, że EPBiO może stać się płaszczyzną współpracy Rosji i UE w sferze bezpieczeństwa. Rosja liczyła także na udział we wspólnych operacjach zarządzania kryzysowego. Rosjanie przekonywali unijnych przedstawicieli, że UE potrzebuje Rosji, ażeby stać się potęgą równoważącą pozycję Stanów Zjednoczonych. We wrześniu 2001 r. Władimir Putin w niemieckim parlamencie mówił „Europa będzie bardziej wiarygodna jako potęga i niezależne centrum w polityce międzynarodowej, jeżeli połączy swoje możliwości z rosyjskim potencjałem: demograficznym, terytorialnym, surowcowym, a także z ekonomicznymi, kulturalnymi oraz obronnymi możliwościami Rosji"[109]. Rosjanie widzieli siebie nie jako jednego z sąsiadów UE, ale jako znaczącego, równoprawnego jej partnera[110].

Zdaniem niektórych badaczy Federacja Rosyjska nie miała w tym czasie przejrzystej, jednej polityki względem UE[111]. W rosyjskiej polityce zagranicznej funkcjonowało kilka ośrodków decyzyjnych: urząd prezydenta, Rada Bezpieczeństwa i ministerstwo spraw zagranicznych i nie zawsze organy te przemawiały jednym głosem w sprawach europejskiej polityki bezpieczeństwa. We wspomnianej rosyjskiej strategii wobec UE (1999 r.) znalazło się wiele nieścisłości. Czytamy w dokumencie, że „należy wypracować rosyjską pozycję w kwestii „tożsamości obronnej" UE wraz z Unią Zachodnioeuropejską i być włączonym w ten proces. Rozwijać należy polityczne i wojskowe kontakty z UZE jako integralnej części UE, aby promować praktyczny wymiar współpracy w sferze bezpieczeństwa (operacji pokojowych, zarządzania kryzysami, ograniczania zbrojeń). Współpraca ta będzie miała na celu

---

[109] D. Lynch, *Russia's Strategic ...*, op. cit., s. 108.
[110] *Rosija i ES: brat'ja po oružju*, op. cit., s. 34.
[111] D. Mahncke, *Russia's Attitude to the European Security and Defence Policy...*, op. cit., s. 427-429.

zrównoważenie natowskiego monopolu w systemie europejskiego bezpieczeństwa (...). Jest także konieczne ustanowienie kontaktów roboczych i wzajemności z organami UE powołanymi Traktatem amsterdamskim w sferze WPZiB łącznie z „tożsamością obronną" w ramach UE"[112]. Jak podkreśla Dieter Mahncke, profesor College of Europe, w tym dokumencie są trzy nieścisłości. Po pierwsze, jesienią 1999 roku, stanowisko Rosji w sprawie komponentu obronnego UE nie było jeszcze jednoznaczne; po drugie, zwraca się uwagę na UZE jako, część UE, podczas gdy już zapadły decyzje o wchłonięciu potencjału antykryzysowego UZE przez UE; i po trzecie, dokument posiada wyjątkowo antynatowski charakter[113]. Treść dokumentu nie odpowiadała więc procesom zachodzącym w Unii Europejskiej. Nadal bowiem stosowana była terminologia „tożsamości obronnej", podczas gdy wprowadzano już „politykę" bezpieczeństwa.

Władimir Putin, który prezentował strategię w Helsinkach powiedział, że „Rosja nie pragnie integracji z UE, ale wymaga poszukiwania nowych rozwiązań dla wzajemnej współpracy, aby poprawić jej jakość"[114]. Strategia wyraźnie podkreśla znaczenie Rosji dla kontynentu europejskiego i jej szczególnego statusu wśród państw WNP. Po raz pierwszy jest także mowa o rosyjskich interesach na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw, co Unia powinna uszanować i „nie mieszać się"[115]. W związku z czym można sformułować tezę, że wyraźnie oddzielono dwie sfery współpracy Rosji i UE: zewnętrzną i wewnętrzną. W pierwszej Rosja była skłonna do daleko idącej kooperacji i ustalaniu wspólnych stanowisk, w drugiej sferze Moskwa nie widziała potrzeby uzgadniania z UE, jak ma rządzić krajem i w jakim kierunku prowadzić wewnętrzną transformację[116]. Do „wewnętrznej" sfery zaliczono również obszar WNP, w ramach którego nie życzono sobie współpracy z Unią Europejską.

---

[112] *Medium-term Strategy*, s. 3, www.europa.eu.int/comm/external_relations/russia/russian _medium _term _strategy, marzec 2006.
[113] D. Mahncke, *Russia's Attitude to the European Security and Defence Policy...*, op. cit., s. 429.
[114] D. Lynch, *Russia' Strategic Partnership with Europe*, op. cit., s. 103.
[115] H. Adormaht, *Rosija i Ewropa: tektonicieskij razlom*, [w:] *Rosija bliżajszee desiatilietie. Sbornik stat'ej*, Andriu Kacins, D. Trienin (red.), Moskwa: Centrum Karnegi 2004, s. 114-118.
[116] *EU-Russian security dimensions...*, op. cit., s. 15.

Inne podejście zostało wyrażone w Koncepcji Polityki Zagranicznej Federacji Rosyjskiej[117], przyjętej przez prezydenta Władimira Putina 28 czerwca 2000 r. Wyrażając się o relacjach z UE dokument stwierdza, że „zauważony został proces zachodzący w ramach UE, który będzie miał poważny wpływ na rozwój sytuacji w Europie"[118]. W Koncepcji podkreśla się wagę wspólnej polityki zagranicznej oraz polityki w sferze bezpieczeństwa UE oraz europejskiej „tożsamości obronnej". Szczególną uwagę przypisują autorzy dokumentu właśnie propozycjom Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony. Jednocześnie podkreśla się w nim, że Rosja będzie zmierzać do tego, ażeby jej interesy narodowe były uwzględnione, szczególnie w stosunkach z poszczególnymi członkami Unii Europejskiej. UE występuje tu na trzecim miejscu, po WNP i OBWE, jako struktura regionalnej współpracy Federacji Rosyjskiej. Wśród obszarów wzajemnej współpracy w Koncepcji wymienia się: działanie na rzecz nieproliferacji broni masowego rażenia, zapobieganie i reagowanie w przypadku pojawienia się regionalnych konfliktów, walka ze zorganizowaną przestępczością i handlem narkotykami.

29 maja 2000 r., Władimir Putin wyraził swoje zadowolenie z procesów usamodzielnienia się Europejczyków w sprawach bezpieczeństwa, włączając w tą „wielką sprawę" Federację Rosyjską[119]. We wspólnym oświadczeniu wydanym na koniec szczytu wyrażono pragnienie włączenia Rosji w przyszłe operacje zarządzania kryzysowego. Unia Europejska została uznana przez FR jako nowy aktor multipolarnego świata i jedno z ważniejszych jego ogniw[120].

Punktem kulminacyjnym rosyjskiego poparcia dla UE w sprawie EPBiO był szczyt Unii i Rosji w październiku 2000 r., podczas którego podpisano Wspólną deklarację o wzmocnieniu dialogu i współpracy w dziedzinie problemów politycznych i bezpieczeństwa w Europie. Rosjanie zgodzili się kontynuować swój udział w unijnych inicjatywach reagowania kryzysowego, w tym w operacjach pokojowych,

---

[117] *Koncepcja wnieszniej politiki Rosijskoj Federacji, Utwierżdiena Priezidientom Rosyjskoj Fiederacji W. W. Putinym*, 28 ijunia 2000. www.mid.ru

[118] *The Foreign Policy Concept of Russian Federation*, 28 June 2000, www.russische-botschaft.de/Presse/2000/prel33ausk.htm, marzec 2006.

[119] D. Lynch, *Russia faces Europe*, op. cit., s. 62.

[120] *Joint Statement*, 29 May 2000, www.europa.eu.int/comm/external_relations/russia /summit 29_05_00/index.htm, luty 2006

operacjach wymuszania pokoju i rozwiązywaniu kryzysów w ramach EPBiO[121]. Rosja stała na stanowisku jedności europejskiej w sprawach bezpieczeństwa, wspólnego głosu na temat problemów międzynarodowych, ale bez perspektywy rosyjskiej integracji w UE. Ambasador Rosji w Brukseli porównał osiągnięcia tego szczytu do „Sputnika – rakiety, która wyniosła rosyjsko-unijne stosunki na nową orbitę"[122]. Rosyjski minister obrony poszedł dalej w obietnicach współpracy, proponując wspólne prace koncepcyjne, wspólne operacje pokojowe oraz współpracę wojskowo-przemysłową.

W 2000 r. zdecydowano także rozpocząć konsultacje w sprawach bezpieczeństwa i obrony między Komitetem Politycznym i Bezpieczeństwa (organ odpowiedzialny za EPBiO) a rosyjskim ambasadorem w Brukseli. Dodatkowo uruchomiono dyskusje ekspertów nt. rozbrojenia i kontroli zbrojeń[123]. Ponadto do wielu spotkań dochodziło ad hoc i były one okazją do przedstawienia wzajemnych poglądów na sprawy bezpieczeństwa europejskiego.

Drugi etap trwał od maja 2001 r. i charakteryzował się ochłodzeniem rosyjskiego entuzjazmu na temat ESDP. Związane to było ze stanowiskiem Unii Europejskiej w sprawie udziału Rosji w tej polityce i operacjach zarządzania kryzysowego[124]. Bruksela nie nalegała na rosyjskie poparcie w tej kwestii bowiem utrudniało by to unijnym dyplomatom negocjacje ze Stanami Zjednoczonymi, które wyraźnie nie były zainteresowane osłabieniem NATO i swojej pozycji w Europie. Podczas szczytu 17 maja 2001 r. w Moskwie we wspólnym oświadczeniu przedstawiciele Rosji i UE potwierdzili, że w ramach dialogu politycznego będą się wzajemnie informować się na temat rozwoju Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony. Obie strony miały

---

[121] *Country Strategy Paper 2002-2006, National Indicative Program 2003, Russian Federation,* 27 December 2001, s. 6.

[122] D. Lynch, *Russia's Strategic Partnership with Europe*, op. cit., s. 106.

[123] W październiku 2001 r. Bruksela i Moskwa zdecydowały się zwiększyć tempo dialogu poprzez comiesięczne spotkania ambasadora rosyjskiego z „Trójką" i z KPiB nt. zapobiegania konfliktom zbrojnym i zarządzania kryzysowego. Uruchomiono także konsultacje na poziomie wojskowym. Do pierwszego spotkania przewodniczącego Komitetu Wojskowego UE z oficerami z rosyjskiego ministerstwa obrony FR doszło w maju 2002 r.

[124] Później Unia odrzucała większość rosyjskich pomysłów „wciągnięcia" Rosji do EPBiO. W 2001 r. rosyjski minister obrony przedłożył propozycje wspólnych działań przy użyciu komponentu militarnego UE. W 2002 r. rosyjski minister od sytuacji wyjątkowych zaproponował w Brukseli plan cywilnego zarządzania kryzysowego. UE nie ustosunkowała się do żadnej z tych propozycji.

wykorzystywać istniejące instrumenty i instytucje wzajemnej współpracy i przekazywać swoje zdanie na temat międzynarodowe. Strony zobowiązały się porozumiewać w sprawie prac nad unijnym reagowaniem kryzysowym[125]. Nie było mowy o współpracy oraz ewentualnym udziale Rosji w tego typu operacjach. Jak podkreśla Dov Lynch „strony zobowiązały się informować. Nic więcej"[126]. Siergiej Iwanow powiedział wówczas, że „dialog Unii Europejskiej z Rosją stał się mniej intensywny niż dialog NATO – Rosja"[127].

W **trzecim etapie** – od października 2001 r., Federacja Rosyjska stała się sceptyczna wobec propozycji rozwoju Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony. W tym okresie Rosja co raz bardziej uważała projekt EPBiO za nierealny do zrealizowania przez państwa europejskie, przy sprzeciwie USA i działaniach na w Afganistanie po wydarzeniach z 11 września 2001 roku. W stosunkach transatlantyckich doszło wówczas do kryzysu, co negatywnie wpłynęło na efektywność WPZiB. Rosja zaczęła werbalnie popierać kolejne propozycje w ramach EPBiO nie przywiązując już do niej większego znaczenia. Pojawiły się też zdecydowanie negatywne opinie na temat ESDP. W 2002 r. Władymir Baranowski, powiedział, że „Wspólna Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony może być potencjalnie groźniejsza od NATO"[128]. Rząd rosyjski obawiał się, że obszar geograficzny, na którym UE chce prowadzić operacje zarządzania kryzysowego będzie zbyt szeroki. Obliczono, że nawet do 6 tys. km od Brukseli, a więc mógł sięgnąć także Kaukazu, i innych terenów uznawane za rosyjską strefę wpływów[129].

Ważne rosyjskie propozycje odnośnie dialogu politycznego zawarte zostały podczas szczytu Unii i Rosji 29 maja 2002 roku[130]. We *Wspólnym oświadczeniu o dalszych, praktycznych krokach w rozwoju dialogu politycznego i współpracy*

---

[125] *Sammit Rosija – Ewropiejskij Sojuz*, Moskwa, 17 maja 2001, Sowmiestnoje zasiedanie, www.eur.ru; www.europe.eu.int/comm/external_relations/russia/summit17_05_01/index/htm, luty 2006.

[126] D. Lynch, *Russia faces Europe*, op. cit., s. 74.

[127] Ibidem.

[128] V. Baranowski, *Russia's Attitude towards the UE: Political Aspects*, "Programme on the North Dimension of CSFP", No 15, , Finish Institute of International Affairs, Finland, 2002, s. 113.

[129] D. Lynch, *Russia faces Europe*, op. cit., s. 77.

[130] Zagadnienie umacniania rosyjsko-unijnego dialogu politycznego było zawarte we wspólnych oświadczeniach z Paryża 30.10.2000, a także 03.10.2001 w Brukseli. Ich treść jest bardzo do siebie zbliżona.

w rozwiązywaniu regionalnych kryzysów i dialogu na temat bezpieczeństwa strony potwierdziły wolę rozwijania „strategicznego partnerstwa" między nimi. W dokumencie czytamy, że „będziemy razem działać w celu umocnienia bezpieczeństwa w wolnej Europie, hołdując zasadzie niepodzielności bezpieczeństwa. Tym sposobem będziemy gwarantować pokój i stabilność dla tego i następnych pokoleń Europejczyków. Nasze strategiczne partnerstwo jest nieodłączną częścią globalnego bezpieczeństwa i powinno współtworzyć niezbędny element międzynarodowej stabilności"[131]. W dokumencie zaproponowano kilka rozwiązań praktycznych z dziedziny polityki bezpieczeństwa i obrony:

- powołanie rosyjskiego przedstawiciela ds. kontaktów z Wojennym Sztabem UE, który zajmowałby się wymianą informacji;
- zapobieganie konfliktom, rozminowywanie terenu po konflikcie;
- możliwość wykorzystania przez Unię Europejską rosyjskich szerokokadłubowych samolotów transportowych;
- możliwość uczestniczenia w misji policyjnej w Bośni i Hercegowinie.

Wydźwięk tego spotkania prawdopodobnie byłby większy, gdyby w tym czasie nie doszło do zbliżenie Rosji i NATO. 28 maja 2002 r. podpisano bowiem wspólną deklarację, w której Rosja uzyskała to, czego nie chcieli jej dać Europejczycy – prawo do współdecydowania w ścisłym gronie „dwudziestki" – o sprawach międzynarodowych. Powołana wówczas nowa Rada NATO-Rosja (NRC) dała Moskwie równoprawne, z członkami NATO, prawo głosu w niektórych obszarach z dziedziny bezpieczeństwa międzynarodowego. Tym samym dialog z Unią Europejską stał się mniej potrzebny[132].

W maju 2003 r., przy okazji rosyjsko-unijnego szczytu, na którym powołano wspólną przestrzeń bezpieczeństwa zewnętrznego[133], Rosja miała w zasadzie

---

[131] *Sowmiesnoje zajawlienie o dalniejszych szagach po razwitiju politicieskogo dialkoga i sotrudniciestwia po regulirowaniu krizisow i boprosam bezopasnosti*, Moskwa, 29.05.2002, www.eur.ru oraz www.europa.eu.int/comm/external_relations/russia/summit_05_02/index.htm , luty 2006.

[132] *Stosunki NATO-Rosja. Nowa jakość. Deklaracja głów państw i szefów rządów państw-członków NATO oraz Federacji Rosyjskiej*, Pratica di Mare pod Rzymem, 28 maja 2002 r., *NATO w systemie bezpieczeństwa euroatlantyckiego*, op. cit., s. 353.

[133] *Jubileusz na najwyższym szczeblu*, „Komentarze OSW", Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa, 5.06.2003.

wykrystalizowane (raczej negatywne) stanowisko wobec EPBiO. "Wspólne oświadczenie" z tego spotkania zakończyły zapowiedzi rozwijania współpracy w zakresie operacji ratunkowych i neutralizacji katastrof naturalnych oraz nierozprzestrzeniania broni masowego rażenia i związanych z nimi technologii[134]. W „mapie drogowej" realizującej tą przestrzeń z maja 2005 r. strony nie mogły dość do porozumienia w sprawie współdziałania w operacjach zarządzania kryzysowego (Rosja nie chciała przy tym sprecyzować, że chodzi o operacje dowodzone przez UE, a Unia nie przyjęła rosyjskich propozycji zapisów dotyczących OBWE). Ponadto Rosja nie zgodziła się na zapisy o tym, że strony powinny współpracować szczególnie we „wspólnym sąsiedztwie", strony uzgodniły bardziej ogólnikowe zapisy o „regionach położonych w pobliżu granic" Rosji i UE. Nie podobały jej się także propozycje współpracy w regulacji konfliktów w Mołdawii i na Kaukazie Południowym oraz realizacji zobowiązań stambulskich (wycofania wojsk rosyjskich i sprzętu wojskowego z Mołdawii i Gruzji). Z kolei Unia odrzuciła propozycje współpracy wojskowo-technicznej, w tym ewentualnej wspólnej produkcji sprzętu wojskowego[135].

W ramach dialogu politycznego Rosja i UE rozpoczęły negocjacje na temat wspólnego zapobiegania konfliktom i reagowania kryzysowego. UE starała się wypracować koncepcję wykorzystującą siły militarne Rosji w unijnych operacjach zarządzania kryzysowego. Według niej Rosja mogła być zaproszona do brania udziału w takiej operacji, ale bez prawa podejmowania decyzji strategicznych. Kooperacja odbywała by się w ramach Komitetu Kontrybutorów. Podobny mechanizm zaproponowano w przypadku operacji cywilnego zarządzania kryzysami. Możliwość rosyjskiego współuczestnictwa w operacjach UE wykrystalizowała się w czasie planowania misji policyjnej w Bośni i Hercegowinie (EUPM). Federacja Rosyjska wysłała pięciu oficerów, którzy czynnie brali udział w operacji UE od stycznia 2003 roku[136]. Była to pierwsza misja Unii Europejskiej, realizowana w ramach Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony, i jedyna, w której wzięli udział rosyjscy żołnierze.

---

[134] Ibidem.
[135] M. Menkiszak, *Rosja wobec Unii Europejskiej*..., op. cit., s. 14-15.
[136] *EUMP PPIO statement to the media*, 2 Jan. 2003, *European Union Police Mission EUMP*, PPIO, Sarajevo, 03.01.2003.

2.5. Obwód Kaliningradzki w relacjach Federacji Rosyjskiej i Unii Europejskiej

Obwód Kaliningradzki nigdy nie stał się podmiotem rozmów z Unią Europejską, zawsze występował w roli przedmiotu negocjacji między Moskwą a Brukselą. Władze obwodowe nie chciały, bądź nie mogły, lobować na rzecz większego zainteresowania Unii Europejskiej w ich regionie.

W 1994 r. uczyniony został pierwszy krok na drodze do europeizacji kwestii Obwodu Kaliningradzkiego. Parlament Europejski na wniosek Komisji Spraw Zagranicznych i Bezpieczeństwa, przyjął 8 lutego 1994 r., rezolucję *W sprawie Kaliningradu – rosyjskiej eksklawy nad Morzem Bałtyckim: sytuacja i perspektywy europejskiego punktu widzenia*[137]. Zasadnicze treści tej rezolucji nie straciły na aktualności i były przytaczane w większości dokumentów przyjmowanych przez UE w sprawie Obwodu Kaliningradzkiego. Były to następujące wytyczne:

- Parlament Europejski jest zdania, że przyszłość Obwodu Kaliningradzkiego jest sprawą szczególnej wagi dla Rosji, państw graniczących z obwodem oraz Unią Europejską;
- zaleca się zapobieżenie sytuacji, kiedy to Kaliningrad stałby się „bałtyckim zaściankiem", i należy czynić starania, aby rozwinął się w trwały pomost łączący Europę, Białoruś, Rosję oraz trzy państwa Bałtyckie w pewien rodzaj „euroregionu";
- Unia Europejska powinna podjąć działania mające na celu złagodzenie obecnych i mogących wystąpić w niedalekiej przyszłości trudności gospodarczych regionu oraz pełniejsze objęcie regionu europejskimi procesami współpracy gospodarczej;
- zaniechanie działań doprowadzi nieuchronnie do dalszego upadku gospodarczego tego regionu, co z kolei może pociągnąć za sobą poważne następstwa w sferze politycznej i socjalnej stabilności krajów bałtyckich oraz wszystkich państw leżących nad Morzem Bałtyckim.

---

[137] Ibidem, s. 140.

Do dokumentu dołączono zalecenie, które mówiło, że większe zainteresowanie Unii Europejskiej, wspólnie z Rosją i innymi zainteresowanymi państwami, mogłoby w sposób istotny przyczynić się do uniknięcia sytuacji, kiedy to Obwód stałby się międzynarodowym punktem zapalnym, oraz pomóc we włączeniu tego obszaru w regionalne struktury współpracy[138].

Moskwa odrzuciła tę rezolucję jako próbę wtrącania się w wewnętrzne sprawy Federacji Rosyjskiej. W Kaliningradzie usiłowano nie zauważyć tej rezolucji, nie zajmując oficjalnego stanowiska w tej sprawie. Reakcja rosyjska spowodowała zmniejszenie zainteresowania sprawami Kaliningradu przez Unię Europejską. Dopiero, podczas negocjacji o rozszerzeniu pojawił się problem eksklawy rosyjskiej, która miała zostać otoczona terytorialnie przez państwa członkowskie UE.

Zmiana orientacji rosyjskich przedstawicieli wobec Kaliningradu nastąpiła pod koniec lat 90. Na posiedzeniu Rady Europejskiej w Helsinkach w lutym 1999 r. prezydent Władimir Putin powiedział, że Obwód będzie spełniał rolę pilotażową w stosunkach Rosji z Unią Europejską. Znawcy polityki zagranicznej FR przekonywali, że od tego momentu Moskwa przestała postrzegać Obwód za element rosyjskiej geostrategii, ale strategii nastawionej na współpracę z Europą Zachodnią. Wówczas też pojawiły się dwie koncepcje rozwoju Obwodu Kaliningradzkiego: pierwsza, jako regionu pilotażowego w stosunkach Rosji z Unią Europejską oraz druga, jako jednego z regionów Federacji Rosyjskiej, bez specjalnych przywilejów w relacjach z Unią Europejską.

W styczniu 2001 r. Komisja Europejska w informacji dla Rady UE co prawda uznała Obwód Kaliningradzki za część Federacji Rosyjskiej, co oznacza, że główny ciężar odpowiedzialności za przyszłość tego regiony spada na rząd centralny w Moskwie, niemniej jednak on też powinien wziąć na siebie podstawowe koszty uaktywnienia gospodarczego i awansu cywilizacyjnego Obwodu. Komisja Europejska w swojej informacji dla Rady zaproponowała swoją pomoc finansową w przezwyciężaniu najbardziej nabrzmiałych problemów Obwodu Kaliningradzkiego oraz powiązanie Obwodu Kaliningradzkiego siecią współpracy z UE[139].

---

[138] Ibidem, s. 142-143.
[139] *Nie tylko wizy...*, op. cit., s. 35.

Największego znaczenia Obwód Kaliningradzki, z punktu widzenia stosunków UE-FR, uzyskał w związku z rozszerzeniem Unii Europejskiej. Rosja obawiała się utraty wpływów ekonomicznych w państwach kandydujących do UE. Rozmiar strat z tytułu rozszerzenia UE szacowany był przez ekspertów rosyjskich na 5 mld USD (według innych suma ta dochodziła do 23 mld USD w skali rocznej), w tym na handlu z Polską – 2,5 mld USD[140]. Innych ograniczeń dotyczył dokument pt. *Handlowe i gospodarcze skutki rozszerzenia Unii Europejskiej* z 21 marca 2001 r. Strona rosyjska zwracała w nim uwagę na problemy związane z normami i standardami technicznymi, weterynaryjnymi, fitosanitarnymi i ekologicznymi, które mają stosować nowe państwa unijne importując towary ze Wschodu. Wyrażała obawy, że nowe kraje członkowskie będą stosowały pozataryfowe ograniczenia i sztucznie ograniczać dostęp towarów rosyjskich do własnych rynków. Innego zdania byli analitycy z Unii. Podkreślali, że Rosja skorzysta na rozszerzeniu bowiem w wymianie handlowej 84% obrotu będzie odtąd odbywało się przy zerowych stawkach celnych, 12% stawek celnych będzie nieco niższych, a tylko 4% wymiany będzie miało wyższe cła[141].

Rosja (centrum) mocno akcentowała „problem Kaliningradu" w rozmowach z Unią Europejską. Obserwatorzy oceniali argumenty rosyjskie, wysuwane podczas negocjacji, jako pryncypialne: „Mowa jest o dumie narodowej, prawach człowieka, o zakusach na rosyjską integralność państwową"[142]. Przytaczno słowa Władimira Putina, który powiedział w Sewilli w czerwcu 2002 r., że „Nie damy rozbić, podzielić suwerenności"[143]. Głównym tematem rozmów rosyjsko-unijnych były kwestie tranzytu i wiz dla obywateli rosyjskich. W tym kontekście najczęściej wysuwano argument pogwałcenia podstawowych praw człowieka, jakimi są swoboda poruszania się po terytorium Federacji Rosyjskiej. Wraz z perspektywą rozszerzenia UE niektórzy obserwatorzy rosyjscy zaczęli twierdzić, że, od tego momentu pojęcie „Unii Europejskiej" i „Europy" będą jednoznaczne, i związku z tym Rosja pozostanie poza „Europą", w wąskim tego słowa znaczeniu. W Obwodzie Kaliningradzkim proces ten

---

[140] J.W. Gołębiowski, *Implikacje politycznych uwarunkowań poszerzenia Unii Europejskiej na Wschód,* [w:] *Stosunki gospodarcze Polska – Rosja w warunkach integracji z Unią Europejską*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2004, s. 41.

[141] Ibidem, s. 42.

[142] Ibidem, s. 34.

[143] Ibidem.

jeszcze bardziej odbierany był negatywnie. Mieszkańcy obawiali się utrudnień w podróżowaniu, handlu, wzrostu cen i efektu „zamknięcia".

Na początku lutego 2004 r. Rosjanie przedstawili Brukseli czternaście postulatów, które mogłyby złagodzić negatywne, ich zdaniem, skutki rozszerzenia Unii Europejskiej dla Federacji Rosyjskiej[144]. Na liście przekazanej Unii znalazły się zarówno postulaty gospodarcze, jak i polityczne (np. ochrony praw obywateli rosyjskich w krajach bałtyckich, zniesienia wiz dla Rosjan wjeżdżających do Unii). Igor Iwanow, minister spraw zagranicznych FR, podkreślał, że Rosja nie ma zamiaru blokować rozszerzenia Unii, a jedynie szuka możliwości rekompensaty ewentualnych strat.

W „odpowiedzi" 9 lutego 2004 r., z wyjątkową jak na dokumenty unijne szczerością, Komisja Europejska przedstawiła *Komunikat o stosunkach UE z Rosją*[145]. Zawiera on krytyczny obraz sytuacji wewnętrznej w Rosji i aktualnych relacji unijno-rosyjskich oraz proponował rekomendacje na temat strategii dialogu Rosja-UE. Treść Komunikatu wpisuje się w trwający w Unii Europejskiej proces przewartościowań dotyczących stosunków z Rosją. W wielu miejscach podkreśla się wolę UE do większego zaangażowania we współpracę z państwami WNP z Europy Wschodniej, w tym regulacje zadawnionych konfliktów na tym obszarze. Komunikat podkreśla, że Unia powinna stanowczo bronić swoich interesów wyrażonych we wspólnych stanowiskach i opierać się na szczerej krytyce naruszania przez Moskwę podstawowych wartości europejskich. Do priorytetów Unii zalicza się rozciągnięcie Układu o partnerstwie i współpracy (PCA) na nowych 10 członków UE.

Z dokumentu wynika, że polityka Unii Europejskiej wobec Rosji powinna być:

- **realistyczna** – UE powinna jasno określić swoje interesy wobec Rosji i w sposób zdecydowany ich bronić. Należy odejść od ambitnych deklaracji na rzecz systematycznego osiągania wyznaczonych celów, budując w ten sposób realne partnerstwo. Nie można ulegać skłonności do polityzacji kwestii prawnych i technicznych.

---

[144] *Unia nalega na objęcie nowych członków Umową o Partnerstwie i Współpracy*, „Tydzień na Wschodzie OSW", Nr 342, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa, 26.02.2004.

[145] *Commission calls for the strengthening of EU-Russia relations*, IP/04/187 - Brussels, 09 February 2004, http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/intro/ip04_187.htm, luty 2006.

- **spójna** – UE musi mówić jednym głosem. Stanowiska i działania instytucji i państw członkowskich muszą być skoordynowane i zgodne z wcześniej ustalonymi założeniami. Każda Prezydencja powinna mieć listę celów i zdefiniowane stanowiska. Możliwe granice ustępstw powinny być z góry określone.
- **warunkowa** – wychodzenie na przeciw istotnym dla Rosji postulatom musi być ściśle związane z postępem w realizacji celów ważnych dla Unii. Należy wiązać ze sobą różne kwestie, tam gdzie to jest uzasadnione.
- **pryncypialna** – UE musi jasno i wyraźnie wyrażać zaniepokojenie w przypadkach naruszania przez Rosję podstawowych wartości europejskich i uniwersalnych, praw człowieka czy wybiórczego stosowania prawa. Unia musi aktywnie podejmować trudne problemy w stosunkach wzajemnych.
- **efektywna** – współpraca powinna opierać się zasadniczo na istniejących strukturach, które powinny być pełniej wykorzystane. Nowemu formatowi – Stałej Radzie Partnerstwa – należy nadać elastyczny charakter zapewniający sprawne funkcjonowanie. Do dialogu należy włączyć przedstawicieli Administracji Prezydenta FR. Priorytetowo należy traktować dialog międzyresortowy w takich dziedzinach, jak sprawiedliwość i sprawy wewnętrzne, a także energetyka, transport i ochrona środowiska[146].

W Komunikacie Komisji krytykuje się nie tylko Rosję, ale także UE za słabe zaangażowanie w problemy wschodniego sąsiada. Komisja uznała za nieefektywne dotychczasowe mechanizmy współpracy. Proponuje więc rezygnację z wspólnej strategii UE wobec Rosji (której przedłużony termin działania upłynął w czerwcu 2004 r.), czyli instrumentu Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa, i zastąpienia jej Planem Działania. Projekt takiego Planu obejmującego wszystkie cztery „wspólne przestrzenie" UE i Rosji – zgodny z Europejską Polityką Sąsiedztwa. Powinien być przedstawiony przez Unię Rosji i być przedmiotem negocjacji.

Wprowadzając w życie zalecenia Komisji Europejskiej, 23 lutego 2004 r., ministrowie spraw zagranicznych państw członkowskich UE, we wspólnym

---

[146] *Komisja Europejska o stosunkach UE-Rosja: nastał czas realizmu*, „Tydzień na Wschodzie OSW", Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa, 12.02.2004.

oświadczeniu podkreślili konieczność bezwarunkowego rozszerzenia na nowych członków unijno-rosyjskiego Układu o partnerstwie i współpracy. Moskwa zwlekała z tą decyzją usiłując traktować to, jako kartę przetargową w negocjacjach z Unią. Ostatecznie 27 kwietnia 2004 r., na pierwszym posiedzeniu Stałej Rady Współpracy przedstawiciele Unii i Rosji podpisali odpowiedni protokół do Układu o partnerstwie i współpracy, rozciągający działanie porozumienia na dziesięciu nowych krajów – członków rozszerzonej UE. Odpowiedzialny za stosunki zewnętrzne UE Chris Patten zaznaczył, że „w wyniku rozciągnięcia ważności Układu na rozszerzoną UE, Rosja będzie mogła skorzystać ze wszystkich możliwości umocnienia współpracy powstających w związku z rozszerzeniem UE. Rozszerzenie UE jest korzystne dla UE i jej sąsiadów, w tym także dla Rosji. Poprawią się warunki do rozwoju handlu, pojawią się znaczne możliwości do dalszego rozwoju"[147].

Równocześnie z podpisaniem protokołu do Układu zostało przyjęte *Wspólne Oświadczenie o stosunkach UE i Rosji*. Odnotowano w nim możliwości umocnienia i aktywizacji współpracy między UE i Rosją, które daje rozszerzenie Unii[148]. W dokumencie potwierdzono wolę tworzenia czterech wspólnych przestrzeni między UE i Rosją. Obie strony potwierdziły wolę, by rozszerzenie UE zbliżało Rosję i UE do Europy bez linii podziału, w tym także w drodze utworzenia wspólnej przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i praworządności[149].

Władze lokalne w oficjalnych wypowiedziach podtrzymywały linię Moskwy i nie negowały inicjatyw prezydenta Rosji i jego otoczenia. Reprezentanci władz obwodowych nie widzą możliwości zwiększenia swojego udziału w uregulowaniu spraw związanych z rozszerzeniem Unii Europejskiej. Ich zdaniem, wszelkie zagadnienia powinny być regulowane specjalną umową pomiędzy UE a władzami centralnymi Rosji. Rozszerzenie UE postrzegane było przez władze obwodowe jako szansa, przy czym zauważali brak wypracowanych procedur działań. Pozytywnymi konsekwencjami – ich zdaniem – miało być przygotowanie gospodarki do standardów

---

[147] „Obwód Kaliningradzki. Przegląd faktów, wydarzeń, opinii", Biuletyn Towarzystwa Naukowego i Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, kwiecień 2004, Nr 4 (116), s. 49-52.

[148] Ibidem, s. 53-57.

[149] M. Jaroszewicz, *Skutki rozszerzenia strefy Schengen dla wschodnich sąsiadów Unii Europejskiej*, „Raport OSW", Warszawa 2007, s. 30.

europejskich, postęp w dziedzinie ochrony środowiska i medycyny, a także większe możliwości edukacyjne. Wśród negatywów zauważali wzrost niechęci mieszkańców Obwodu do UE, głównie z powodu wprowadzenia wiz. Także w administracji obwodu spotkać się można z równie radykalnymi poglądami. Stanowisko UE w sprawie tranzytu ludzi i towarów postrzegane było w kategorii dyktatu, gdyż obce państwa miały decydować o wydaniu wizy obywatelom Rosji przemieszczającym się z jednego obszaru kraju do drugiego. Zauważano także mogące się pojawić problemy związane z transportem lotniczym, zaopatrzeniem eksklawy w elektryczność i tranzytem przez Litwę i Polskę. Porozumienie rosyjsko-unijne w sprawie tranzytu towarów i osób do Rosji właściwej zostało uregulowane na poziomie władz najwyższych w listopadzie 2002 r. [por. podpunkt 6.1.]. Mieszkańcy obwodu zaakceptowali zmiany, chociaż wydłużyło to czas oczekiwania na wizę oraz podwyższyło znacznie jej cenę.

W związku z rozszerzeniem UE władze obwodu przyjęły w październiku 2001 r. *Federalny Program Rozwoju Obwodu Kaliningradzkiego do 2010 r.*, w którym zaznaczono kontekst europejski[150]. Celem programu stała się likwidacja dużych różnic w tempie rozwoju gospodarczo-społecznego i wyrównanie standardów rozwoju. Zaznacza się, że Obwód Kaliningradzki powinien stać się ważnym węzłem tranzytowym w tej części Europy, miejscem eksportu towarów i usług. W pierwszym etapie proponowano urzeczywistnienie programów rozwiązania najbardziej aktualnych problemów gospodarczych I społecznych, stworzenia efektywnego mechanizmu funkcjonowania Specjalnej Strefy Ekonomicznej. W drugim etapie miały być realizowane projekty przedsięwzięć inwestycyjnych i społecznych[151].

Kolejną kwestią w stosunkach Rosji i Unii Europejskiej stała się nowa umowa o partnerstwie i współpracy, której ważność kończyła się 30 listopada 2007 r. W prasie kaliningradzkiej pojawiły się wówczas propozycje aktywniejszego udziału w rozmowach o tym porozumieniu. Warto przypomnieć, że w poprzednim dokumencie (PCA) nie było wzmianki o szczególnym miejscu Obwodu Kaliningradzkiego w stosunkach między dwoma „strategicznymi partnerami". Do

---

[150] *Federalny Program Rozwoju Obwodu Kaliningradzkiego do 2010 r.*, przyjęty uchwałą Rządu FR nr 11 z 22 marca oraz postanowieniem nr 866 z 15 listopada 2001 r., [w:] *Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej*..., op. cit., s. 96-97.

[151] Ibidem.

ciekawych wniosków doszedł kaliningradzki polityk dr Salomon Ginzburg, który zarysował perspektywę koniecznych działań na rzecz uaktywnienia Obwodu Kaliningradzkiego w polityce europejskiej. W jego opinii geopolityczne i gospodarcze położenie Kaliningradu wymaga poważnej analizy procesów międzynarodowych.

Natomiast – zdaniem autora artykułu – nie widać wyników spotkań na najwyższym szczeblu FR-UE w latach 2002-2006 w odniesieniu do Kaliningradu, którego misja polegać ma na „rosyjskiej obecności w Europie", a rozszerzenie Unii Europejskiej powinno się postrzegać jako możliwość rozwoju, a nie barierę. Zarysowując „problem 2007", związanego z nową umową FR-UE autor widzi trzy warianty umownego sformalizowania stosunków między dwoma partnerami. Wariant A. Polegałby na przedłużeniu ważności Umowy, jak to przewiduje art. 106 danego dokumentu. W wariancie B. wniesiono by zmiany i uzupełnienia do istniejącego tekstu Umowy, natomiast wariant C. zakładałby przygotowanie zupełnie nowej umowy, która następnie byłaby ratyfikowana przez wszystkich. W tym kontekście, zdaniem Salomona Ginzburga, najbardziej pożądana dla Obwodu Kaliningradzkiego byłaby realizacja wariantu B, albo wariantu C. Elita regionalna powinna uświadomić sobie, że zespołowi problemów, które powstały wokół Kaliningradu, należałoby poświęcić oddzielny rozdział w odnowionej Umowie. Do tego jednak potrzebny jest silny lobbing interesów regionalnych na arenie federalnej i międzynarodowej. Zgodnie z jego sugestiami treść rozdziału o Obwodzie Kaliningradzkim należałoby włączyć trzy bloki spraw: gospodarka, wolność i bezpieczeństwo, oświata i nauka. Do bloku gospodarka wypadałoby włączyć zagadnienia harmonizacji ustawodawstwa regionalnego i europejskiego, wspólne zasady i normy, zapewniające ścisłą kooperację, równość warunków konkurencji, swobodny przepływ towarów, usług i kapitału. Następnie: sprawa harmonizacji ustawodawstwa oraz program harmonizacji w sferze gospodarki, który uwzględniałby silne strony UE, i to ustawodawstwo, które dzisiaj cieszy się maksymalnym zapotrzebowaniem FR. W bloku wolność i bezpieczeństwo powinna istnieć norma-zapis o udzieleniu kaliningradczykom wielokrotnych wiz schengeńskich, a w sferze wymiaru sprawiedliwości walkę z transgraniczną przestępczością zorganizowaną i handlem narkotykami, współpracę w sferze wojskowej i prowadzeniu wspólnych akcji ekologicznych i ratowniczych.

W bloku oświata i nauka niezbędne są normy o wieloletnich programach ramowych i ich wspólnym finansowaniu, stworzenie sprzyjających warunków do wymiany kulturalnej i wzajemnego poznania kultury narodów europejskich. Swoją argumentację na temat zbliżenia FR z Unią Europejską, autor artykułu, opiera na rosnącej zależności gospodarczej Rosji i Unii, twierdząc wręcz, że Federacja Rosyjska nie ma alternatywnego partnera handlowego. Z drugiej strony, UE nie ma innego dostawcy nośników energii, w szczególności gazu ziemnego. Ponadto, współpraca jest niezbędna w celu zabezpieczenia sytuacji społeczno-politycznej w takich sprawach jak: zapobieganie zanieczyszczeniu Morza Bałtyckiego, przeciwstawianie się terroryzmowi międzynarodowemu, zarządzaniu kryzysami, zapobieganie katastrofom technologicznym, walka z przestępczością zorganizowaną i handlem narkotykami. W tej sytuacji należy:

- powołać „okrągły stół" przemysłowców i biznesmenów europejskich i kalingradzkich. Powinien on stać się forum o stałym działaniu, wypracowującym zalecenia dla instytucji UE i rządu rosyjskiego;
- domagać się liberalizacji wjazdu do Obwodu Kaliningradzkiego mieszkańców UE;
- rozpocząć tworzenie z UE wspólnego systemu kształcenia wyższego;
- uaktywnić wymianę informacji gospodarczej i strategii rozwoju. Wspólnie analizować aspekty gospodarcze, przedstawiające interes wzajemny, rozszerzać współpracę z ekonomistami, prowadzić wspólne badania;
- w celu efektywnej walki z międzynarodową przestępczością zorganizowaną, handlem narkotykami i nielegalną imigracją uaktywnić współpracę z Europejką Organizacją Policyjną (Europol). Bazą do takiej współpracy jest odpowiednie porozumienie, podpisane w listopadzie 2003 r. na szczycie FR-UE w Rzymie;
- powołać Komisję Współpracy Międzyparlamentarnej, w której deputowani Dumy Pasowej FR, Dumy Obwodowej, członkowie Rady Federacji FR i Parlamentu Europejskiego prowadziliby dialog polityczny;

- utworzyć w Kaliningradzie Forum Społeczne UE-Rosja, które stałoby się miejscem okresowych spotkań organizacji pozarządowych i sprzyjałoby rozwojowi społeczeństwa obywatelskiego i zbliżeniu narodów[152].

Postulaty zwiększenia znaczenia Obwodu Kaliningradzkiego w rozmowach i porozumieniach unijno-rosyjskich nie znalazły zrozumienia także wśród dyplomatów i przedstawicieli reprezentujących Unię Europejską. Nie są oni przekonani, co do konieczności wyróżniania Obwodu Kaliningradzkiego jako „problematycznego" w relacjach wzajemnych, co mogłoby rodzić nadzieje na złagodzenie w stosunku do mieszańców tego obszaru warunków w podróżowaniu do strefy Schengen.

3. Uwarunkowania geopolityczne Obwodu Kaliningradzkiego

Specyficzne położenie geopolityczne Obwodu Kaliningradzkiego ma zapewnić realizację interesów narodowych Rosji w regionie bałtyckim i w Europie jako całości. W położeniu geograficznym Obwodu Kaliningradzkiego Federacja Rosyjska widzi określone korzyści:

- bliskość rynków Europy Zachodniej i Wschodniej;
- bliskość transeuropejskich magistrali tranzytowych (Via Baltica, Via Hanzeatica) i innych komunikacji europejskich;
- warunków klimatycznych, korzystnych dla prowadzenia gospodarki rolnej i rozwoju turystyki;
- obecności na terytorium Obwodu jedynego należącego do Federacji Rosyjskiej niezamarzającego zespołu portowego[153].

3.1. Położenie geograficzne

Geograficznie Obwód Kaliningradzki jest najdalej na zachód wysuniętą częścią Federacji Rosyjskiej, leżącą nad Morzem Bałtyckim. Nie posiada on bezpośredniego,

---

[152] *Kaliningrad w „problemie 2007"*, „Obwód Kaliningradzki...", Nr 8(144), sierpień 2006, s. 27-29.

[153] Decyzja protokólarna Rządu FR z dnia 22 marca 2001 r. Nr 11 o środkach zapeniających rozwój społeczno-gospodarczy i funkcjonowanie Obwodu Kaliningradzkiego, [w:] *Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej. Wybór dokumentów...*, op. cit, s., 81.

lądowego połączenia z Rosją właściwą i faktycznie jest eksklawą[154]. Od pozostałej części państwa rosyjskiego oddzielają go lądowe granice Polski i Litwy oraz międzynarodowe wody Morza Bałtyckiego. Terytorialnie Obwód Kaliningradzki jest najmniejszym podmiotem Federacji Rosyjskiej (15,1 tys. km^2), zamieszkiwanym przez 947 tys. mieszkańców, niemniej jednak pod względem gęstości zaludnienia (62,7 osoby na 1 km^2) zajmuje on trzecie miejsce w Rosji.

Rysunek 4. Położenie geograficzne Obwodu Kaliningradzkiego

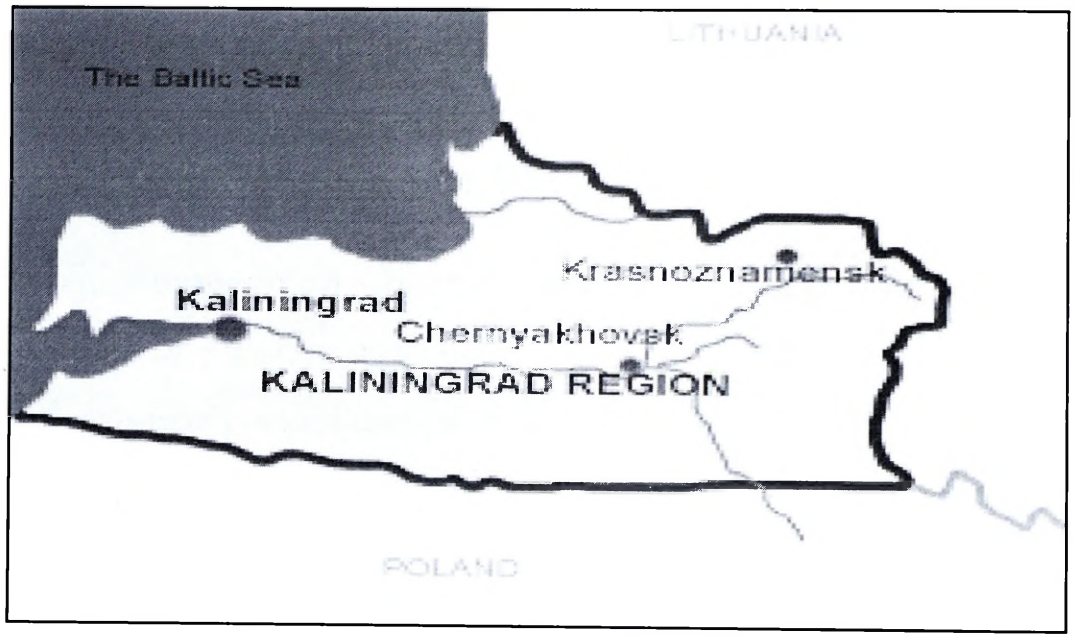

Źródło: http://www.russiaprofile.org/resources/territory/districts/kaliningrad/media/territory/map_kaliningrad.gif, październik 2008.

Pod względem administracyjno-terytorialnym Obwód Kaliningradzki jest tworem sztucznym. Znany polski specjalista z zakresu geografii politycznej prof. Janusz Barbar, zauważył, że w Europie istnieją także „afrykańskie granice", czego przykładem jest granica polsko-rosyjska, dzieląca w sposób nie uwzględniający naturalnego ukształtowania terenu, przebiegu istniejących szlaków komunikacyjnych i kształtu istniejących wcześniej struktur administracyjnych. Sposób jej wytyczenia przypomina działania państw kolonialnych, które w XIX wieku za pomocą "linijki

[154] Esklawa różni się od enklawy tym, że posiada dostęp do morza, przez które można się przedostać do terytorium właściwego państwa. Natomiast enklawa jest otoczona lądem przez inne państwo/państwa bez dostępu do morza.

i ołówka" dzieliły pomiędzy siebie terytoria w Afryce. W przypadku Obwodu Kaliningradzkiego osobą decydującą był Józef Stalin[155].

Obwód Kaliningradzki dzieli się na regiony (powiaty) i „sielsowiety" (rady wiejskie). Ponadto występuje pięć powiatów miejskich: Kaliningrad, Czerniachowsk, Sowietsk, Gusiew i Nieman[156]. W latach 2009-2010 planowana jest reforma samorządowa, w której okręgi miejskie przekształci się w regiony municypalne jako ogniwa samorządu drugiego stopnia, pięć – w gorodskije posielenia [miejscowości na prawach miejskich]. Na terenie obwodu mają powstać 74 jednostki samorządowe pierwszego stopnia – gorodskije i sielskije posielenia. Następnie powstaną dwa okręgi miejskie (miasta Kaliningrad i miasta Gusiew) i ośmiu regionów municypalnych.

Rysunek 5. Mapa - Projekt schematu przyszłych nowych regionów obwodu 7178

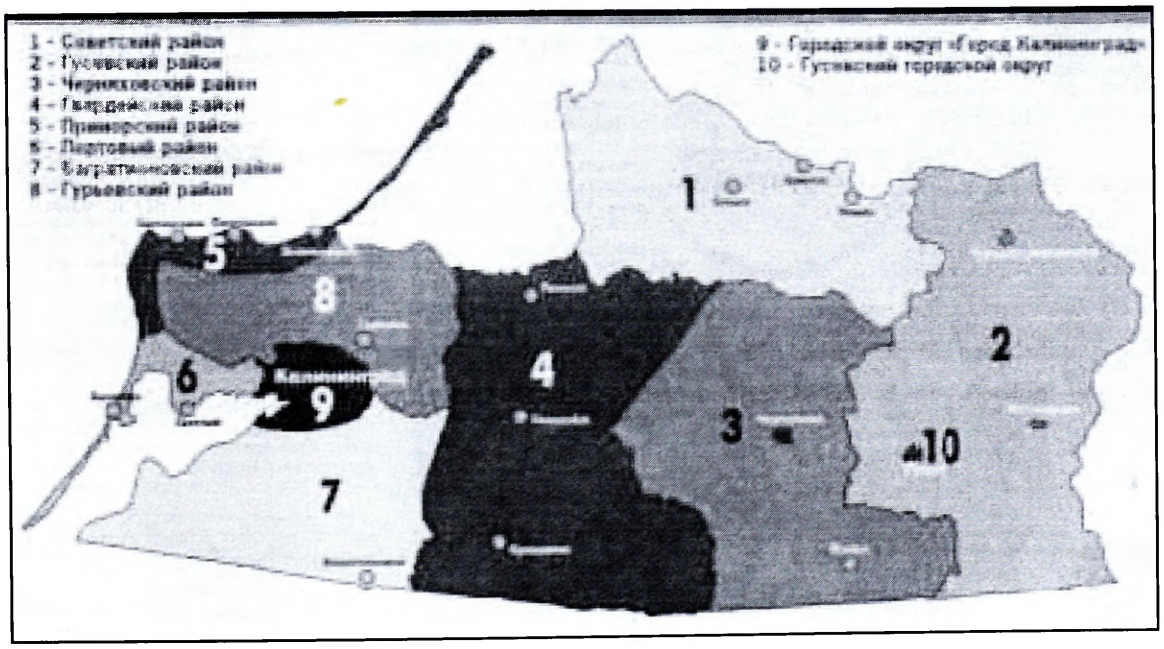

Źródło: „Komsomolskaja Prawda", 26.07–02.08.2007.

Obwód Kaliningradzki graniczy od południa z Polską (210 km), od wschodu i północy z Litwą (303 km). Na zachodzie posiada naturalną granicę - wybrzeże morskiego Bałtyku (150 km). Łączna długość granic Obwodu Kaliningradzkiego wynosi niecałe 700 km. Granica z Polską ma charakter sztuczny. Wyjątek stanowi jej

---

[155] Dane za: J. Drozd, *Królewiec, jako problem Środkowej Europy...*, op. cit., s. 8.

[156] *Obwód Kaliningradzki – charakterystyka wojskowo-geograficzna,* Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 1997, s. 6-8.

odcinek wschodni, długości 20 km, który biegnie przez Puszczę Romincką. Granicę z Polską przecina 17 dróg utwardzonych. Granica z Litwą w większości jest naturalna. Na wschodzie biegnie ona wzdłuż wschodniego brzegu Jeziora Wisztynieckiego (Litwa domaga się by biegła przez środek). Następnie wzdłuż rzeki Serwinty i Szeszupy do ujścia dopływu tej ostatniej – Jotiji. Dalej biegnie na północ, do Niemna. Na tym odcinku, długości około 15 km, ma ona charakter sztuczny. Północny odcinek granicy z Litwą biegnie wzdłuż Niemna i jego południowych ramienia – Siewiernaja. Następnie przecina Zalew Kuroński na południe od linii Rusne-Neringa[157]. Zalew Kuroński jest odcinkiem spornym z Litwą, bowiem znajduje się tam złoże ropy naftowej. Do Obwodu Kaliningradzkiego zalicza się także zalew: Wiślany (Kaliningradzki), który z kolei stał się częścią sporu z Polską. Zalew Wiślany stanowi dogodne wyjście na Bałtyk, przez cieśninę Pilawską, dla polskich jednostek. Ze względu na bazę marynarki wojennej ZSRR w okresie zimnej wojny wyjście to było zamknięte. Pierwszy polski rejs przez cieśninę odbył się w 1990 r. i w ciągu kilku lat rozwinęła się turystyka po zalewie, także do Kaliningradu.

Rysunek 6. Żegluga na Zalewie Wiślanym

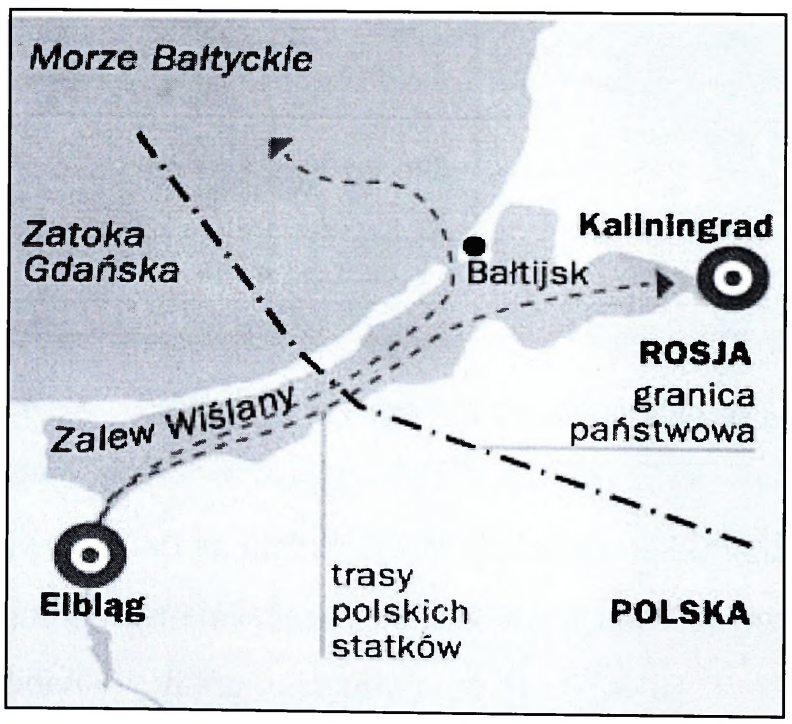

Źródło: M. Sandecki, *Rosja wstrzymuje żeglugę na Zalewie Wiślanym,* „Gazeta Wyborcza", 09.05.2006.

[157] Ibidem, s. 8.

Po raz pierwszy rosyjska straż graniczna zablokowała transport dla polskich armatorów w 2003 r., kiedy Polska wprowadziła wizy dla obywateli rosyjskich (w związku z procesem przystępowania do Unii Europejskiej). Ruch został wstrzymany, bowiem Rosjanie utrzymują, że umowa na podstawie, której polskie statki mogły korzystać z ich wód terytorialnych straciła ważność i należy podpisać nową. Stara umowa była podpisywana w 1946 r. w ramach współpracy dobrosąsiedzkiej z bratnim narodem. Natomiast w sytuacji wejścia Polski do Unii Europejskiej, warunki się znacznie zmieniły. Polskie MSZ obiecało polskim firmom, które straciły swoje zyski, szybko załatwić sprawę. Natomiast Rosjanie raz cieśninę otwierają, raz zamykają[158]. Również Rosjanie utrzymują, że jest to ważny problem do rozwiązania, natomiast utrzymują, że wina leży po stronie polskiej.

3.2. Obwód Kaliningradzki jako podmiot Federacji Rosyjskiej

Obwód Kaliningradzki jest jednym z 89 podmiotów Federacji Rosyjskiej[159]. Federalizm Rosji nie jest podobny do tego, który obowiązuje w Stanach Zjednoczonych czy w Szwajcarii. Został on ukształtowany w pierwszych latach 90. pod wpływem wydarzeń na terenie Związku Radzieckiego, prowadzących do jego rozpadu. Układaniu stosunków federalnego centrum z poszczególnymi podmiotami towarzyszył strach o dalszą decentralizację tego obszaru i w efekcie kolejne secesje. Dlatego w Konstytucji Federacji Rosyjskiej z grudnia 1993 r. zapisano podstawowe zasady rosyjskiego państwa federalnego: integralność terytorialna państwa, równość wszystkich podmiotów federacji; zbudowania FR w oparciu o kryteria narodowo-terytorialne i terytorialne; równych praw i obowiązków obywatela FR dla mieszkańców wszystkich podmiotów, reprezentacji podmiotów w Radzie Federacji (izbie wyższej). Ponadto, suwerenność państwowa przysługuje FR a nie jej

---

[158] M. Sandecki, *Rosja wstrzymuje żeglugę na Zalewie Wiślanym*, „Gazeta Wyborcza", 09.05.2006.

[159] Z czego 32 jednostki mają podłoże narodowo-terytorialne; 21 republik, 10 okręgów autonomicznych i 1 obwód autonomiczny (żydowski), a także 57 jednostek o charakterze terytorialnym: 6 krajów, 49 obwodów (w tym kaliningradzki) i dwa miasta o specjalnym statusie (Moskwa i Sanki Petersburg).

podmiotom[160]. „Podmioty federacji posiadają jedynie cechy państwowości i nie dysponują prawem do secesji. Konstytucja przewiduje możliwości zmiany składu Federacji jedynie w przypadku: 1) przyjęcia z zewnątrz; 2) zmian wewnętrznych (w przypadku: połączenia istniejących podmiotów; odłączenia się istniejących podmiotó; zmiana statusu podmiotowości). Do zmiany granic wewnętrznych wymagana jest zgoda zainteresowanych podmiotów federacji (art. 67)"[161].

Zdaniem ekspertów podmioty Federacji Rosyjskiej mają tzw. asymetryczny status konstytucyjny. W Ustawie Zasadniczej wyróżnia się trzy typy podmiotów: 1) republiki, 2) kraje, obwody, miasta o znaczeniu federalnym oraz 3) okręgi i obwody autonomiczne. Oznacza to, że równość podmiotów „sprowadza się jedynie od równego ich traktowania przez władze centralne, często deklarowanego". W ten sposób powstaje asymetria praw ekonomicznych, która często posiada podłoże etniczne, i prowadzi do dużych dysproporcji w dotacjach i subwencjach (nawet 20 ub 30 krotne) otrzymywanych z budżetu federalnego.

W Konstytucji FR republiki mogą uchwalać własne konstytucje, nie wymagające uchwalenia przez organy federalne. Obwody i miasta o znaczeniu federalnym uchwalają własne statuty będące najwyższym aktem prawnym w tego typu podmiotach. Statut powinien odpowiadać Konstytucji FR i podlegać zasadom tworzenia organów władzy państwowej.

Na mocy art. 71 Ustawy Zasadniczej do kompetencji wyłącznie organów federalnych należą: sprawy ustawodawstwa federalnego, ustroju federalnego i terytorium FR, ochrony praw i wolności obywatelskich; państwowych organów władzy federalnej (ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej); federalnej własności kształtowania się zasad polityki federalnej w dziedzinach rozwoju państwowego, ekonomicznego, kulturalnego i in.; kształtowania podstaw prawnych jednolitego rynku; budżetu federalnego; federalnego systemu logistycznego; polityki zagranicznej, handlu zagranicznego i bezpieczeństwa i obronności państwa; jednolitego systemu

---

[160] M. Bagłaj, *Konstitutionnoje prawo Rossijskoj Federacji*, Moskwa 2001, s. 305. Cyt za: W. Baluk, *Federalizm i polityka regionalna*, [w:] *Europa Wschodnia Dekada Transformacji. Rosja*, B.J. Albin, W. Baluk (red.), Wrocław 2003, s. 321.

[161] Ibidem, s. 321.

wymiaru sprawiedliwości; federalnego prawa kolizyjnego; federalnej służby państwowej; systemu miar i standardów; odznaczeń państwowych[162].

Z kolei wspólny zakres kompetencji organów federalnych i podmiotów federacji obejmują sprawy: zgodności aktów normatywnych podmiotów z ustawodawstwem federalnym; ochrony praw człowieka, w tym praw małych narodów; zapewnienia porządku publicznego; własności; korzystania z zasobów surowcowych; oświaty i kultury; służby zdrowia i polityki socjalnej; sytuacji nadzwyczajnych; kształtowania ogólnych zasad polityki podatkowej; ustawodawstwa: administracyjnego, pracy, w sprawach rodziny, rolnych, górnictwa i ochrony środowiska; kadrowych wymiaru sprawiedliwości; określenia ogólnych zasad organów władzy państwowej i samorządu terytorialnego; koordynowania kontaktów podmiotów z zagranicą (art 72). Kolejny artykuł stanowi, że w sprawach nie odnoszących się do zakresu kompetencji federacji i działań wspólnych, podmioty dysponują pełnią władzy państwowej. Dysponują możliwości a uchwalania ustaw i innych aktów prawnych w zakresie własnych kompetencji (art. 76)[163].

Podmiot FR na podstawie swojego statutu może powołać własną władzę wykonawczą i ustawodawczą, która składa się na ogólny system władzy państwowej w FR. W zakresie kompetencji federalnych i działań wspólnych egzekutywa podmiotów jest przedłużeniem federalnej władzy wykonawczej (art. 77). W tym zakresie rząd posiada uprawnienia do koordynowania i kontrolowania egzekutywy podmiotów. Rządowi FR przysługuje również prawo wnioskowania do prezydenta o anulowanie niezgodnych z federalnym ustawodawstwem aktów prawnych wydawanych przez egzekutywę podmiotów federacji.

W drugiej połowie lat 90. poprzez zawieranie umów republiki starały się uzyskać jak największe korzyści płynące z ulg podatkowych, prywatyzacji i obsady regionalnych stanowisk służby federalnej. W związku z tym B. Jelcyn wydał w 1996 r. dekret mówiący o tym, iż owe umowy nie mogą zmieniać konstytucyjnego statusu podmiotu federacji oraz ponownie rozgraniczać kompetencji władzy federalnej i regionalnej. Z kolei przed podpisaniem umowy z podmiotem należy zbadać zgodność

---

[162] Ibidem, s. 332.
[163] M. Bagłaj, *Konstitutionnoje prawo Rossijskoj Federacji...*, op. cit., s. 58-60.

jego konstytucji bądź statutu z Ustawą Zasadniczą FR. Zaczął się więc żmudny proces dostosowywania ustawodawstwa podmiotów do federalnego i stopniowego wycofywania się z praktyki podpisywania umów.

W czerwcu 1999 r. podpisano *Ustawę federalną o zasadach rozgraniczania kompetencji pomiędzy władzą federalną i władzą regionalną,* która potwierdziła prymat konstytucji i ustawodawstwa federalnego nad umowami poszczególnych podmiotów. Dokument zakazywał dokonywania na podstawie umów ponownego podziału zakresu wspólnych kompetencji oraz należących wyłącznie do centrum ustanowionych Konstytucją. Nowością było natomiast wprowadzenie zasady dobrowolności, a także możliwość zawierania umów w przypadku kiedy ustawa federalna przewiduje taką możliwość oraz kiedy zakres wspólnych kompetencji nie jest regulowany ustawą federalną.

W polityce rosyjskiej kompetencje regionów ewoluowały. W drugiej połowie lat 90. Rada Federacji rekrutowała się według tzw. ustawy Czylingarowa (1995) ze zwierzchników regionalnej egzekutywy i legislatywy. Stwarzało to ostatnim możliwość bezpośredniego wywarcia nacisku na władzę federalną. Izba regionalnych kierowników, jak często nazywano rosyjski senat, była odzwierciedleniem potęgi regionów. Ze swojej strony B. Jelcyn miał w niej oparcie przeciwko Dumie. Nieformalne porozumienie korzystnie wpłynęło na polityczną stabilizację w kraju, natomiast nie sprzyjało sprawnemu wykonywaniu przez izbę zadań konstytucyjnych, ponieważ regionalni zwierzchnicy mieli wystarczająco dużo obowiązków w terenie. Trudność sprawowania oraz łączenie dwóch poważnych stanowisk doprowadziło do naruszenia konstytucyjnej zasady działania Rady Federacji jako stałego organu.

Wraz z przejęciem władzy przez W. Putina podjęto próbę uporządkowania stosunków centrum-regiony poprzez reformę federacyjną polegającą między innymi na wprowadzeniu pionu pośredniego pomiędzy władzą federalną a regionalną. Zdaniem ekspertów reforma składała się z trzech części: „1) podziału kraju na okręgi federalne i wprowadzenia instytucji przedstawiciela prezydenta; 2) zmiany sposobu

wyłaniania Rady Federacji; 3) utworzenia mechanizmu odpowiedzialności władz regionalnym przed centrum"[164].

Rosję podzielono na siedem okręgów federalnych w celu zwiększenia efektywności działań państwowych organów władzy federalnej i udoskonalenia mechanizmów kontroli wykonywania ich decyzji w terenie. Obwód Kaliningradzki znalazł się w Północno-Zachodnim okręgu federalnym ze stolicą w Sanki Petersburgu. Miało to jeszcze bardziej związać Kaliningrad z resztą Rosji, aby nie tworzyć samodzielnej jednostki potencjalnie narażonej na tendencje separatystyczne.

Przedstawiciel prezydenta realizować ma politykę wewnętrzną i zewnętrzną państwa i dobierać odpowiednie kadry w regionach. Przedkłada on raporty prezydentowi dotyczące kwestii bezpieczeństwa narodowego, społecznej i gospodarczej sytuacji w okręgu federalnym. De facto jest zastępcą prezydenta w regionach, wykonując wiele delegowanych mu funkcji przez głowę państwa. Swoje funkcje wykonuje przy pomocy aparatu i okręgowych inspekcji Głównego Departamentu Kontroli przy prezydencie.

Przyjęcie 5 sierpnia 2000 r. *Ustawy o trybie wyłaniania Rady Federacji* pozwoliło prezydentowi jeszcze bardziej zwiększyć kontrolę nad regionami. W. Putinowi zależało na zmniejszeniu wpływów regionalnych przywódców. Na mocy ustawy nie mogą już oni zasiadać w Radzie Federacji i korzystać z immunitetu poselskiego. Zwiększono także wpływ centrum na przedstawicieli w senacie. Poczyniono, co prawda, pewne ustępstwa na rzecz regionów w postaci możliwości odwołania senatorów przez organa powołujące. W przypadku władzy wykonawczej podmiotu jednoosobowo przez prezydenta republiki bądź gubernatora, zaś władzy ustawodawczej ustaloną większością głosów. Jeżeli podmiot posiada dwuizbowy parlament to wyłanianie reprezentanta dokonuje się po kolei przez każdą izbę. Kadencja senatorów jest uzależniona od kadencji organów powołujących.

Inne dokumenty dały prezydentowi FR możliwość anulowania aktów normatywnych władzy wykonawczej podmiotów niezgodnych z Konstytucją i ustawodawstwem federalnym, zawieszenia na wniosek prokuratury w wykonywaniu obowiązków zwierzchnika regionalnej egzekutywy w przypadku popełnienia przez

---

[164] Ibidem, s. 330.

niego przestępstwa oraz dała prezydentowi prawo do jego odwołania w przypadku uchwalenia przez niego aktów normatywnych rażąco łamiących ustawodawstwo federalne.

Zmiany zwiększyły efektywność władzy prezydenckiej, ale postępująca centralizacja państwa nie idzie w parze z demokratyzacją życia politycznego i społecznego w regionach. Odsunięcie przez W. Putina oligarchów od władzy miało charakter wybiórczy, a co za tym idzie nie posłużyło likwidacji systemu oligarchiczno-regionalnego. Prezydent Rosji nie zawdzięczał regionalnym przywódcom swego zwycięstwa w wyborach, co stworzyło mu możliwość prowadzenia wobec nich polityki niezależnej. Prezydent chciał silnych regionów, stawiając twarde wymagania przy unifikacji przestrzeni federalnej. Z reguły elita regionalna nie chce kusić losu w rywalizacji z silną władzą federalną i pragnąc zachować wpływy stara się być lojalną, zachowując przy tym oczywiście środki nacisku.

Zgodnie z przyjmowanymi dokumentami polityka federalna w stosunku do Obwodu Kaliningradzkiego jest nastawiona na zabezpieczenie statusu Obwodu Kaliningradzkiego jako nieodłącznej części Federacji Rosyjskiej, rozwój związków integracyjnych z innymi regionami Rosji, wykorzystanie prerogatyw położenia w ogólnoeuropejskiej przestrzeni gospodarczej, przekształcenie regionu w strefę produkcji eksportowej[165].

Polityka Moskwy wobec Obwodu Kaliningradzkiego zdaniem Siergieja Mironowa, przewodniczącego Rady Federacji, oparta jest na dwóch fundamentalnych zasadach. Pierwsza to jedność terytorialna, a druga to uznanie specjalnego statusu tego unikalnego regionu kraju[166]. Oznacza to obronę praw mieszkańców Obwodu Kaliningradzkiego, jak i innych obywateli rosyjskich oraz utworzenie Specjalnej Strefy Ekonomicznej. Zadaniem tej ostatniej jest przyciągnięcie inwestorów zagranicznych i zapewnienie podstaw samowystarczalności i rozwoju gospodarczego regionu w obrębie jednolitej rosyjskiej przestrzeni gospodarczej.

---

[165] Federalny Program Celowy „Rozwój Obwodu Kaliningradzkiego w okresie do 2010 roku", przyjęty uchwałą Rządu FR nr 11 z 22 marca oraz postanowieniem nr 866 z 15 listopada 2001 r. [w:] *Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej...*, op. cit., s. 109.

[166] S. Mironow, *Kaliningrad potrzebny jest Rosji*, „Obwód Kaliningradzki...", Nr 4(140), kwiecień 2006, s. 10.

Kreml obawia się separatyzmów w łonie Federacji Rosyjskiej. Zdaniem rosyjskich politologów nastroje separatystyczne można odnaleźć w Jakucji, Ałtaju, Republice Komi, S. Petersburgu, Obwodzie Pskowskim, Obwodzie Kaliningradzkim, Republice Mordowia, Republice Marij Eł, Obwodzie Orenburskim i Obwodzie Omskim. Mieszkańcy Obwodu Kaliningradzkiego, w zależności od regionu, od 30% do 50%, czują się przede wszystkim mieszkańcami swego terytorium. Jest to zjawisko dość powszechne dla regionów poważnie oddzielonych od centrum. Występuje tu przewaga tożsamości regionalnej nad ogólnorosyjską. Nie oznacza to jednak dążeń separatystycznych i prób oderwania od Rosji i, na przykład, przyłączenia do UE (odsetek takich osób wynosi zaledwie 5-8%)[167].

Obwód Kaliningradzki posiada własny Statut (Ustawę Zasadniczą), który określa kompetencje władz regionalnych i stanowi podstawowy akt prawny Obwodu w systemie normatywnych uregulowań prawnych. Został on przyjęty przez Kaliningradzką Dumę Obwodową 28 grudnia 1995 r. i wyraźnie potwierdza, że Obwód Kaliningradzki stanowi nieodłączną część i równoprawny podmiot Federacji Rosyjskiej. Na system organów władzy państwowej Obwodu Kaliningradzkiego składają się: organ ustawodawczy (Duma Obwodowa), szef administracji (gubernator), organ wykonawczy (Administracja Obwodu) i inne organy wykonawcze władzy państwowej. Dodatkowo w Obwodzie funkcjonuje także Sąd Statutowy Obwodu Kaliningradzkiego.

Szefem administracji (gubernatorem) Obwodu może zostać wybrany obywatel Federacji Rosyjskiej na okres pięciu lat, w wyborach powszechnych i bezpośrednich przez mieszkańców Obwodu Kaliningradzkiego. Do najważniejszych kompetencji gubernatora należą:

- reprezentowanie Obwodu Kaliningradzkiego w stosunkach z federalnymi organami władzy państwowej podmiotu Federacji Rosyjskiej, organami samorządu lokalnego i w razie realizacji zewnętrznych stosunków gospodarczych. Ma prawo wówczas do podpisywania umów i porozumień w imieniu Obwodu Kaliningradzkiego,

---

[167] „Obwód Kaliningradzki…", Nr 2(138), luty 2006, s. 7-8.

- formowanie Administracji Obwodowej. Może samodzielnie powoływać i zwalniać członków AO,
- wnoszenie do rozpatrzenia przez Dumę Obwodową projektów ustaw i innych aktów prawnych,
- wydawanie rozporządzeń i postanowień.

Zapis dotyczący możliwości reprezentowania Obwodu Kaliningradzkiego w stosunkach zewnętrznych został powtórzony za kluczowym dekretem prezydenta FR z 9 grudnia 1994 r. „O społeczno-gospodarczym rozwoju Obwodu Kaliningradzkiego". Dekret, który zobowiązał rząd do udzielenia Gubernatowi Obwodu Kaliningradzkiego prawa do „prowadzenia negocjacji i zawierania w granicach swoich pełnomocnictw umów ze strukturami administracyjnyjno-terytorialnymi, a także z ministerstwami i resortami państw trzecich". Pozwala to na pewną autonomię w zakresie kontaktów gospodarczych z państwami i samorządami terytorialnymi państw trzecich.

W Kaliningradzie funkcjonuje także instytucja mera miasta, która pozwała na realizowanie zadań samorządu lokalnego. Konkurencja mera wobec gubernatora stała się na tyle niewygodna, że w kwietniu 2006 r. wniesiono poprawki do ustawy *o ogólnych zasadach organizacji samorządu lokalnego w Federacji Rosyjskiej*. Dotyczyły one możliwości przekazanie szeregu uprawnień merów stolic podmiotów FR gubernatorom. Poprawki przewidywały możliwość wyznaczania mera przez gubernatora, a także odebrania mu części uprawnień (organizację zaopatrzenia miast w ciepło, gaz, energię elektryczną i wodę, budowę dróg i mostów, usługi transportowe, ustanawianie przepisów w zakresie wykorzystania gruntów i zabudowy, kontrola wykorzystania gruntów)[168].

Ostateczna zmiana w strukturze władz miejskich nastąpiła 12 lipca 2007 r. W przyjętym nowym Statucie Kaliningradu wyższą osobą urzędową jednostki municypalnej „Miasto Kaliningrad" został szef (głowa) Kaliningradu, który jest wybierany w powszechnych wyborach samorządowych na pięcioletnią kadencję i wykonuje także uprawnienia przewodniczącego Miejskiej Rady Deputowanych Kaliningradu. Jednocześnie wprowadzono stanowisko szefa administracji jednostki

---

[168] „Obwód Kaliningradzki…", Nr 7(143), lipiec 2006, s. 13.

municypalnej „Miasto Kaliningrad" tzw. city-menedżera – (mer według ustawy). Jest on mianowany na stanowisko na podstawie kontraktu zawartego zgodnie z wynikiem konkursu na okres dwóch lat. Dotychczas mer był wybierany w wyborach powszechnych na okres czterech (potem pięciu) lat. Natomiast Przewodniczącego Miejskiej Rady Deputowanych wybierali radni spośród siebie, a jego kompetencje ograniczały się do przewodniczenia radzie i reprezentowania jej (a nie miasta) na zewnątrz.

W tej zmianie analitycy obserwują pragnienie łatwiejszego niż dotychczas odwołania szefa administracji miejskiej, bez organizowania referendum, i większą jego zależność od rządu obwodowego. Chodzi o to, ażeby mer nie zajmował się polityką, ale bieżącymi sprawami miasta.

3.3. Obwód Kaliningradzki w europejskiej przestrzeni bezpieczeństwa

Europejską przestrzeń bezpieczeństwa współtworzą struktury współpracy na rzecz stabilności i pokoju. Do najważniejszych należą: Sojusz Północnoatlantycki i Unia Europejska, OBWE i inne subregionalne organizacje. Pierwszy z nich daje „twarde gwarancje bezpieczeństwa", wynikające z treści artykułu 5 Traktatu Waszyngtońskiego (1949). NATO obejmuje większość państw Europy Zachodniej, Stany Zjednoczone i Kanadę. Przez okres zimnej wojny stanowił on główny filar bezpieczeństwa euroatlantyckiego. Po rozpadzie Związku Radzieckiego, w odpowiedzi na współczesne zagrożenia, zyskał on nowe zadania, ale nadal najważniejszą pozostała wspólna obrona państw członkowskich. Z kolei Unia Europejska, nie dająca gwarancji bezpieczeństwa wynikających z *casus beli,* postanowiła rozwijać własny system reagowania na kryzysy efektem, czego stała się Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony. Kwestie bezpieczeństwa nabierały nowych znamion – stając się wielowymiarową, powiązaną z rozwojem społeczeństw obywatelskich i demokracji na kontynencie europejskim, polityką. Unia, obok NATO, stała się dla krajów wychodzących z systemu komunistycznego gwarantem takiego kompleksowego bezpieczeństwa.

Kraje Europy Środkowej i Wschodniej zdecydowały się na członkostwo w NATO i integrację z UE. Z punktu widzenia Obwodu Kaliningradzkiego najważniejsza była

akcesja do tych organizacji Polski i Litwy, a więc jej bezpośrednich sąsiadów. Polska jako pierwsza zgłosiła pragnienie członkostwa w NATO już na początku lat 90. XX wieku i ustanowiła ten cel jako priorytet polskiej polityki bezpieczeństwa. Na tej drodze stanęła Rosja, która, zgodnie z zapisami dokumentów strategicznych, uważa Sojusz Północnoatlantycki za wrogie ugrupowanie wojskowo-polityczne, które niebezpiecznie zbliżało się do jej granic naruszając światową równowagę sił i ład polityczny. Moskwa sprzeciwiając się rozszerzeniu NATO na Wschód miała na uwadze rozciągnięcie wpływów amerykańskich w państwach kandydujących[169]. Władze Sojuszu Północnoatlantyckiego przez kilka lat skłaniały się do stanowiska Rosji, aby przede wszystkim wesprzeć Borysa Jelcyna na stanowisku prezydenta, który jawił się jako nośnik zmian demokratycznych w kraju. Jednakże ewolucja polityczna w Rosji, wojna w Czeczenii, a z drugiej strony naciski ze strony Polski, Czech i Węgier przekonały przywódców zachodnich do realizacji doktryny „otwartych drzwi NATO".

Naciski, także ze strony Rosji, spowodowały, że Sojusz Północnoatlantycki zdecydował się obrać świadomie umiarkowany kurs prowadzący stopniowo do przyjęcia nowych państw w poczet członków. Wprawdzie brak było określenia terminu i wyszczególnienia konkretnych kandydatów jednak zarysowano ogólne warunki rozszerzenia Sojuszu[170]. Duże znaczenie miało ogłoszenie w Brukseli 28 września 1995 r., podczas obrad Rady Północnoatlantyckiej na szczeblu ambasadorów, 31-stronicowego dokumentu Studium o rozszerzeniu NATO, określającego warunki, których spełnienie przyspieszyłoby ten proces. Jego realizacja nastąpiła na szczycie w Madrycie w 1997 r., kiedy oficjalnie zaproszono Polskę,

---

[169] Podczas wizyty w Warszawie, 25 sierpnia 1993 r., prezydent Jelcyn wyraził zrozumienie dla dążeń Polski do członkostwa w NATO. Trzy tygodnie później stanowisko to zmieniło się całkowicie. W liście skierowanym do przywódców niektórych państw zachodnich, Jelcyn wyraził stanowczy sprzeciw wobec możliwości poszerzenia Sojuszu o kraje Europy Środkowo-Wschodniej. W dokumencie stwierdzono, że Rosja uznaje prawo państw środkowoeuropejskich do wyboru sojuszników, lecz stosunki między Paktem a Rosją powinny być cieplejsze niż relacje miedzy Sojuszem a krajami byłego bloku wschodniego. List odzwierciedlał poglądy dominujące wśród rosyjskich decydentów w sprawach polityki zagranicznej, którzy z zapałem angażowali się w szeroką kampanię przeciwko rozszerzeniu NATO. W.B. Baranowskij, *NATO w oczach Rosji*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian. Zagrożenia, koncepcje, instytucje.*, R. Kuźniar, Z. Lachowski (red.), Warszawa 2003, s. 424-425.

[170] *Euroatlantycka przestrzeń bezpieczeństwa...*, op. cit., s. 44.

Czechy i Węgry do członkostwa. Jednocześnie, 27 maja 1997 r., aby złagodzić niechęć Federacji Rosyjskiej i podkreślić szczególne z nią relacje przyjęto Akt Stanowiący NATO – Rosja, w którym oświadczono, że NATO nie ma ani potrzeby, ani planów rozmieszczać broni atomowej na terytoriach nowych państw członkowskich.

Podczas podpisywania Protokołów akcesyjnych Polski Czech i Węgier, w Brukseli w dniach 16-17 grudnia 1997 r. przewodniczący dyplomacji duńskiej Niels Helveg Petersem zaznaczył, że „drzwi do NATO pozostają otwarte dla wszystkich europejskich demokracji niezależnie od ich położenia geograficznego[171]. W dniach 23-24 kwietnia 1999 roku. W Waszyngtonie odbyło się spotkanie Rady Północnoatlantyckiej. W jego trakcie przyjęto kilka dokumentów odnoszących się do doktryny „otwartych drzwi". Jednym z takich dokumentów był Plan działań na rzecz członkostwa (*Membership Action Plan* – MAP), kolejny element polityki „otwartych drzwi". W komunikacie ze szczytu Waszyngtońskiego napisano: „Dzisiaj dostrzegamy i z zadowoleniem witamy nieustanne starania oraz postęp osiągnięty przez Rumunię i Słowenię. Zauważamy także i cieszymy się z nieprzerwanych wysiłków i osiągnięć Estonii, Litwy i Łotwy"[172]. Kraje te, zostały w Waszyngtonie wymienione jako państwa kandydujące do NATO, a stan ich przygotowań przyrzeczno ocenić na nowo w roku 2002.

Problem członkostwa krajów nadbałtyckich w NATO należał do jednego z najtrudniejszych w procesie „drugiego" rozszerzenia NATO. Bardzo silne poparcie w tej kwestii zyskały kraje bałtyckie ze strony państw skandynawskich, co wynikało z bliskości geograficznej, historycznej i kulturowej wzmacnianej więzami gospodarczymi. Jednak zdecydowanym oponentem ponownie stała się Federacja Rosyjska, która ostrzegała, że zbliżenie Litwy Łotwy i Estonii z NATO zostanie potraktowane jako naruszenie rosyjskiej strefy bezpieczeństwa, zaś wojskową współpracę z tymi państwami uważano za wdarcie się Sojuszu do rosyjskiej strefy wpływów[173].

---

[171] „Biuletyn Departamentu Integracji z NATO", Nr 9/1997, s. 27.
[172] *Komunikat końcowy ze spotkania Rady Północnoatlantyckiej na szczycie szefów państw rządów, Waszyngton, 24 kwietnia 1999 r.*, [w]: H. Binkowski ..., op. cit.
[173] *Euroatlantycka przestrzeń bezpieczeństwa...*, op. cit., s. 234.

W ciągu kolejnych lat współpraca z trzema krajami z regionu Bałtyku zaczęła się rozwijać, a państwa te skupiły się na solidnym przygotowaniu do członkostwa w Pakcie. Poczyniły one znaczne postępy na drodze reform demokratycznych i gospodarczych. Za najważniejszy problem w tych krajach uważano sprawy mniejszości narodowych, zwłaszcza mniejszości rosyjskiej. W stosunku do Rosji republiki postanowiły prowadzić politykę kompromisu, odprężenia i współpracy oraz podjęły starania o poprawę sytuacji mniejszości rosyjskiej.

Na szczycie w Pradze 21 listopada 2002 r., szefowie państw i rządów NATO zgodzili się zaprosić do negocjacji akcesyjnych następujące państwa: Bułgarię, Estonię, Łotwę, Litwę, Rumunię, Słowację i Słowenię. Sekretarz generalny, Lord Robertson przyznał, że druga runda rozszerzenia nie tylko podtrzyma dotychczasową siłę NATO, ale również podniesie jego zdolności, spójność oraz zapewnił, że nie zagraża on interesom bezpieczeństwa żadnego państwa partnerskiego[174].

W deklaracji ze szczytu praskiego zapisano, że państwa zaproszone do członkostwa w Sojuszu wstąpią do niego najpóźniej na Szczycie NATO w maju 2004 roku. Aby osiągnąć ten cel nakreślono jednocześnie harmonogram wdrażania sojuszniczych zobowiązań. Przyjęty harmonogram był realizowany bez zakłóceń. Protokoły akcesyjne zostały zawarte do końca marca 2003 r. Następnie rozpoczęła się ratyfikacja tych protokołów przez parlamenty członków NATO oraz państw zaproszonych do członkostwa. Ratyfikacja trwała prawie rok i została zakończona przed końcem pierwszego kwartału 2004. Pozwoliło to formalne włączenie nowych do Paktu. 2 kwietnia 2004 r. podczas uroczystości w Brukseli Bułgaria, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Litwa, Łotwa i Estonia stały się nowymi członkami Sojuszu Północnoatlantyckiego.

Pomimo tego, że Rosja uzyskała uprzywilejowaną pozycję w stosunkach z NATO (w 2002 r. powołano Radę NATO-Rosja), rozszerzenie sojuszu na Wschód stanowiło poważną utratę poczucia bezpieczeństwa u jej granic, tym bardziej, że Obwód Kaliningradzki został geograficznie „otoczony" przez terytoria państw członkowskich Sojuszu. W tej sytuacji rosyjskie władze zaczęły rozpowszechniać informacje

---

[174] *Komunikat w sprawie rozszerzenia NATO, Praga, 21 listopada 2002 r.*, http://www.bbn.gov.pl /index. php?lin=5&last=221&idtext=502, marzec 2008.

o potrzebie „odpowiedniej reakcji", co sugerowało ponowną militaryzację Obwodu Kaliningradzkiego, łącznie z umieszczeniem na tym terytorium broni atomowej. W samym Kaliningradzie także sytuację odczytano jako groźną. Tym bardziej, że według danych opinii publicznej w Rosji 40% społeczeństwa nadal postrzega NATO jako ugrupowanie wrogie ich krajowi[175].

Przystąpienie Polski i Litwy do Unii Europejskiej 1 maja 2004 r. potraktowano w Obwodzie Kaliningradzkim z mniejszą dezaprobatą, ale wiele troski wyrażono na temat możliwości „odcięcia" obwodu od Rosji właściwej i związanych z tym problemów zwykłych ludzi. Wiedza wśród mieszkańców Obwodu Kaliningradzkiego na temat Unii Europejskiej ogranicza się w większości do „wiz" i konieczności dokonania niezbędnych formalności. Natomiast nie postrzega się Unii Europejskiej jako aktora w sferze bezpieczeństwa wojskowego. W świadomości kaliningradczyków UE stanowi grupę państw wysokorozwiniętych i dających możliwości rozwoju społeczno-ekonomicznego. Jednocześnie nie mogą zrozumieć twardego stanowiska wobec postulatów uproszczenia reżimu wizowego dla siebie oraz braku większego zaangażowania w sytuację regionu, przez co w Obwodzie Kaliningradzkim narasta eurosceptycyzm, a program TACIS, jedyny unijny program finansujący projekty w Obwodzie Kaliningradzkim, traktowany jest jako źródło dodatkowego dochodu dla europejskich ekspertów przyjeżdżających na miejsce. Efekt „zamknięcia" wpływa też na opinię kaliningradczyków, którzy zaczęli uważać Polskę i Litwę za kraje prowadzące wrogą wobec Rosji politykę (co trzeci badany)[176].

W Obwodzie Kaliningradzkim narastają więc nastroje izolacjonistyczne, poczucia „zamknięcia" i „otoczenia" zarówno przez odmienny system wojskowy, jak i gospodarczy. Zważywszy na fakt, że także władze państwowe w Moskwie nie traktują regionu w sposób priorytetowy, powoduje, że mieszkańcy czują się zagrożeni i nie chciani.

---

[175] „Obwód Kaliningradzki…", Nr 2, 2007, s. 234.
[176] Ibidem, s. 234.

4. Uwarunkowania ekonomiczne regionu

Obwód Kaliningradzki posiada specjalny status ekonomiczny w ramach Federacji Rosyjskiej. Dzięki aktywności władz lokalnych oraz „reformatorów" w Moskwie w Obwodzie Kaliningradzkim utworzono trzy strefy specjalne: ekonomiczną[177] (na całym obszarze), turystyczną (zalew Kuroński) i gier hazardowych (jeszcze trwa wytyczanie jej miejsca). Zostały one stworzone, aby wesprzeć ten region borykający się z poważnymi trudnościach gospodarczymi po rozpadzie ZSRR i „odcięciem" od Rosji właściwej.

Za czasów Związku Radzieckiego rozwój ekonomiczny Obwodu Kaliningradzkiego był podporządkowany specjalnym zadaniom „zamkniętego terytorium ZSRR" i geostrategicznym celom wojennej bazy morskiej, która miała za zadanie „straszyć" północno-zachodnią część Europy[178]. Dla Obwodu Kaliningradzkiego charakterystyczny był niewysoki rozwój gospodarczy. Specjalizacja gospodarcza, typowa dla poszczególnych podmiotów ZSRR, w Kaliningradzie trwała stosunkowo krótko bo zainicjowana została dopiero w latach 60. XX wieku. W tym okresie głównymi gałęziami przemysłu było: przetwórstwo rybne (10% produkcji rybnej ZSRR przypadało na Obwód i stanowiło 40% jego regionalnego przemysłu), budowa i remont statków, przetwórstwo celulozy i produkcja papieru, radioelektronika, tranzyt towarowy.

Po rozpadzie ZSRR w regionie doszło do poważnych zmian w strukturze przemysłu. Ze względu na wzrost cen paliwa znacznie obniżyła się opłacalność rybołówstwa. Ze względu na obniżenie stanów liczbowych statków i braku inwestycji kryzys dosięgnął także przemysł stoczniowy i celulozowy. Radioelektronika straciła na znaczeniu ze względu konkurencję zachodnią i jej import do Obwodu. Oblicza się, że produkcja przemysłowa i rolna zmalała w latach 1991-1998 odpowiednio o 71% i 54%[179]. Ze względu na straty dużych przedsiębiorstw, w regionie pozostały głównie

---

[177] W sumie w Rosji istnieje sześć Specjalnych Stref Ekonomicznych

[178] A. Gorodilow, C. Kozłów, *Regionowiedienie. Kaliningradzkaja Oblast' w prostranstwie Ewropejskogo Sojuza, Jantarnyj Skaz*, Kaliningrad 2006, s. 270-275.

[179] G. Fedorov, *Kaliningrad Region in the Koncept of the Common Economic Area*, [w:] *Rozszerzona Unia Europejska i jej wschodni sąsiedzi. Pierwsze doświadczenia współpracy*, E. Tejchmann, M.A. Weresa (red. nauk.), Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2005, s. 393.

małe i średnie przedsiębiorstwa (ich odsetek jest większy niż w pozostałych częściach FR w stosunku 22% do 12%, i sektor ten zatrudnia 36% osób w Obwodzie, a 20% w FR)[180].

Kryzys gospodarczy wpłynął negatywnie na poziom życia społeczeństwa. Obliczono, że dla osiągnięcia przez Obwód Kaliningradzki w 2010 r. ogólnego rosyjskiego poziomu dobrobytu jego produkt globalny w przeliczeniu na jednego mieszkańca powinien wzrosnąć 2,3-krotnie, a dla osiągnięcia poziomu państw nadbałtyckich 2,6-krotnie. Poziom rozwoju tej części państwa rosyjskiego odbiega od poziomu rozwoju nie tylko jego bezpośrednich sąsiadów, tj. Polski i Litwy, ale także samej Federacji Rosyjskiej. Dla porównania, w 2000 r. średni dochód ludności w Obwodzie Kaliningradzkim wyniósł 78 USD, podczas gdy średni dochód dla całej Rosji 89 USD, i był zdecydowanie kilkakrotnie mniejszy od dochodów uzyskiwanych w Polsce - 437 USD oraz na Litwie - 268 USD[181].

Rynek kaliningradzki nie był dostosowany do mechanizmów wolnorynkowych i rozwijał się wolniej niż reszta Europy. Był to efekt polityki Rosji, która nie zgadzała się na rozwój rynku Obwodu Kaliningradzkiego zintegrowanego z rynkiem europejskim. Pewne ożywienie nastąpiło dopiero po kryzysie finansowym w Rosji (1998 r.), kiedy region zaczął się powoli rozwijać. Po 2000 r. rozwijał się nawet szybciej niż Rosja właściwa. Nowe decyzje władz przyczyniły się do tego, że Obwód Kaliningradzki zaliczono do najszybciej rozwijających się pod względem przemysłowym w Północno-Zachodnim Okręgu Federalnym (PZOF)[182] Niemniej jednak wielkość produktu globalnego na jednego mieszkańca Obwodu

---

[180] Według stanu na 1 stycznia 2000 r. w Obwodzie zarejestrowanych było 9,8 tys. małych przedsiębiorstw. Około 60% z nich to organizacje handlowe, co stanowi znacznie więcej, niż udział takich przedsiębiorstw w strukturze ogólnoeuropejskiej. W przemyśle funkcjonuje jedynie 17% tych przedsiębiorstw, w budownictwie 13%. Jest to związane ze specyfiką mechanizmów specjalnej strefy ekonomicznej. Patrz: Federalny Program Celowy „Rozwój Obwodu Kaliningradzkiego w okresie do 2010 roku", przyjęty uchwałą Rządu FR nr 11 z 22 marca oraz postanowieniem nr 866 z 15 listopada 2001 r., [w:] *Obwód Kaliningradzki...*, op. cit., s. 105.

[181] Dane za: *Obwód Kaliningradzki w kontekście rozszerzenia Unii Europejskiej,* Ośrodek Studiów Wschodnich, www.osw.waw.pl.arcI2001l07/0107.htm, wrzesień 2001.

[182] Zgodnie z danymi Federalnej Służby Statystyki Państwowej w 2006 r. produkcja przemysłowa wzrosła 168,2%, a średnia krajowa wyniosła 103,9% (przy czym w tym roku wybudowano pierwszy blok Kaliningradzkiej Elektrociepłowni Nr 2). Prawie pięciokrotnie (4,7 – to kolejny rekord) wzrosła wielkość energii elektrycznej, gazu i wody. O 40,6% wzrósł wskaźnik produkcji w przemyśle przetwórczym. „Obwód Kaliningradzki", Nr 2, 2007, s. 35.

Kaliningradzkiego wynosi nieco więcej niż połowę uzyskiwanego średnio w Rosji[183]. Rozwój ekonomiczny Obwodu nie przekładał się na poziom gospodarowania kapitałem i wzrostem poziomu życia jego mieszkańców[184]. Obwód czeka także konieczność uregulowania spraw dostaw energii.

Gospodarka Obwodu borykała się z poważnymi problemami strukturalnymi, które zwiększały ryzyko inwestycyjne dla nierosyjskiego kapitału zagranicznego. O zapaści ekonomicznej Obwodu Kaliningradzkiego na tle całego państwa rosyjskiego świadczyć może poziom inwestycji zagranicznych lokowanych w tej części Rosji. W 2000 r. zaledwie 0,2% ogółu inwestycji pochodzących z krajów członkowskich Unii Europejskiej (około 53 mln USD) trafiło do Obwodu[185]. W I półroczu 2007 r. do gospodarki obwody wpłynęło 66,3 mln USD. Głównymi inwestorami stały się Cypr (32,2%), USA (20,0%), Polska (12,1%), Litwa (12,0%)[186]. Przy czym należy pamiętać, że Cypr jest pośrednikiem dla rosyjskiego kapitału bowiem Rosjanie korzystają z tamtejszego „raju podatkowego"[187].

4.1. Ustawa o Specjalnej Strefie Ekonomicznej

Największy wpływ na rozwój gospodarczy Obwodu Kaliningradzkiego miało objęcie jego terytorium od 1991 r. szczególnym trybem gospodarowania. Z projektem Wolnej Strefy Ekonomicznej wystąpił Jurij Matoczkin, późniejszy gubernator Obwodu. Utworzenie Wolnej Strefy Ekonomicznej „Jantar" pozwoliło na przyznanie ulg celnych w handlu z Obwodem. Miało to rozwiązać problemy ekonomiczne

---

[183] W 2000 r. regionalna produkcja globalna Obwodu Kaliningradzkiego w przeliczeniu na jednego mieszkańca wyniosła 4,4 tys. dolarów, co stanowi 75% poziomu ogólnorosyjkiego i zaledwie 56% średniego poziomu trzech państw bałtyckich. To dwukrotnie mniej niż w Polsce i 5,8-krotnie mniej niż w innych wysokorozwiniętych państwach Europy. Dane cyt. za: *Decyzja protokólarna Rządy FR Nr 11 z dnia 22 marca 2001 r. o środkach zapeniających rozwój społeczno-gospodarczy i funkcjonowanie Obwodu Kaliningradzkiego*, [w:] *Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej. Wybór dokumentów...*, op. cit., s. 81.

[184] Obwód Kaliningradzki zdecydowanie odstaje od reszty sąsiadów. W 1998 r. na jednego Kaliningradczyka przypadało dwa razy mniej wytworzonych towarów i usług niż na jednego Białorusina, 2,5 raza mniej niż na jednego Litwina i 4 razy mniej niż na jednego Polaka. Obecnie sytuacja jeszcze się pogorszyła dla Kaliningradczyków.

[185] K. Falkowski, *Polska i Obwód Kaliningradzki wewnątrz szerzej Europy. Polski punkt widzenia*, [w:] *Szersza Europa i Nowa Polityka Sąsiedzka Unii Europejskiej,* E. Tejchman (red. nauk.), SGH, Warszawa 2004, s. 105.

[186] *Inwestycje w pierwszym półroczu 2007 r.,* „Obwód Kaliningradzki", Nr 9, 2007, s. 42.

[187] *Regionowiedienie. Kalinigradzkaja Oblast...,* op. cit., s. 300.

regionu. W krótkim okresie udało się szybko nasycić rynek tanimi towarami (bez cła) z importu, powstrzymać wzrost cen detalicznych i zrekompensować wzrost ukrytego bezrobocia. Wolny tryb celny doprowadził do aktywizacji na terytorium Obwodu działalności w zakresie handlu zagranicznego. Ale negatywnym następstwem tego procesu był wzrost ujemnego salda w obrocie towarowym regionu z zagraniczną oraz konkurencję towarów importowanych względem własnych producentów. Chociaż, do regionu zaczęły napływać bezpośrednie inwestycje zagraniczne to wielkość napływającego kapitału zagranicznego nie spełniła pokładanych nadziei. Dodatkowym ujemnym elementem było to, że importowano towary spożywcze i konsumenckie a nie technologię czy urządzenia. W ciągu ponad 10 lat funkcjonowania najpierw wolnej, a następnie specjalnej strefy ekonomicznej do Obwodu Kaliningradzkiego, dla producentów lokalnych popłynęły ulgi w wysokości ok. 120 mld rubli. Według niektórych analityków, pieniądze te zamiast w inwestycje i należności podatkowe, „rozpłynęły się w przestrzeni"[188].

Władze w Kaliningradzie mocno broniły utrzymania Wolnej Strefy Ekonomicznej „Jantar" obawiając się wzrostu cen i obniżeniu produktywności miejscowych przedsiębiorców, który w toku produkcji w większości korzystają z importowanych towarów. Administracja Obwodu i Duma Obwodowa w 1995 r. ostro oprotestowały dekret prezydenta FR o cofnięciu ulg celnych dla regionu[189]. W związku z tym zaczęto pracować nad nowymi regulacjami, które pozwoliłyby utrzymać uprzywilejowane warunki dla handlu zagranicznego tego podmiotu Federacji Rosyjskiej. Efektem wysiłków „reformatorów" zarówno kaliningradzkich, jak i moskiewskich okazała się ustawa federalna *o Specjalnej Strefie Ekonomicznej w Obwodzie Kaliningradzkim* (SEE) przyjęta przez Dumę Państwową 15 listopada 1995 r., a zatwierdzona przez Radę Federacji 5 stycznia 1996 r.[190] Miała ona na celu stworzenie sprzyjających warunków społeczno-gospodarczych dla Obwodu Kaliningradzkiego. Została ona

---

[188] *Czarna dziura w kolorze bursztynu,* „Obwód Kaliningradzki", Nr 7(142), lipiec 2006, s. 29.

[189] Oprotestowano wówczas dekret Prezydenta Federacji Rosyjskiej z 6 marca 1995 r. o uznaniu mocy prawnej i uchyleniu decyzji Prezydenta Federacji Rosyjskiej w części dotyczącej udzielania ulg celnych, [w:] *Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej. Wybór dokumentów...,* op. cit., s. 11-13.

[190] Ustawa federalna o Specjalnej Strefie Ekonomicznej w Obwodzie Kaliningradzkim (przyjęta przez Dumę Państwową 15 listopada 1995 r., zatwierdzona przez Radę Federacji 5 stycznia 1996 r., [w:] *Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej. Wybór dokumentów...,* op.cit., s. 51-59.

utworzona na całym terytorium Obwodu, z wyłączeniem obiektów przynależących do Floty Bałtyckiej, a także przemysłu gazowo-naftowego. Wprowadziła ona specjalne – ulgowe w porównaniu z obowiązującymi – przepisy dotyczące inwestycji i prowadzenia działalności gospodarczej, w tym również współpracy gospodarczej z zagranicą i działalności inwestycyjnej. Odpowiedzialną za funkcjonowanie SEE została Administracja Obwodu Kaliningradzkiego. Może ona za zadanie zawierać umowy między inwestorami odnośnie projektów w regionie. W ustawie zasadnicze miejsce zajmują regulacje celne i ulgi podatkowe dla inwestorów i prowadzących działalność gospodarczą w Obwodzie Kaliningradzkim (tylko osoby prawne). Potwierdzono, że w Specjalnej Strefie Ekonomicznej obowiązują zasady typowe dla wolnej strefy ekonomicznej, polegające na tym, że 1) towary wyprodukowane w SEE (co musi zostać potwierdzone certyfikatem o pochodzeniu towaru) i wywożone do innych państw są zwolnione z cła i innych płatności (z wyjątkiem opłaty granicznej). Wobec tych towarów nie są stosowane środki polityki ekonomicznej; 2) towary wwożone z innych państw do SEE są zwolnione z cła importowego i innych płatności pobieranych przy odprawi celnej (z wyjątkiem opłat granicznych); 3) towary wyprodukowane w SEE (co potwierdza certyfikat pochodzenia towaru) i wwożone na pozostałą część obszaru celnego Federacji Rosyjskiej (a także na terytorium Unii Celnej) są zwolnione z cła importowego i innych płatności pobieranych przy odprawie celnej (z wyjątkiem opłat granicznych); 4) towary wwożone z innych państw do SEE, następnie wwożone na pozostałą część obszaru celnego Federacji Rosyjskiej, a także na terytorium Unii Celnej podlegają opłacie cła importowego i innych płatności pobieranych przy odprawie celnej towarów. Nie dotyczy to towarów przetworzonych w SEE i traktowanych jako wyprodukowane w tej strefie. Właśnie towary przetworzone stały się w późniejszym okresie głównym motorem inwestycji zagranicznych, a jednocześnie sposobem na ominięcie rosyjskiej przestrzeni celnej. Za towar wyprodukowany w SEE ustawa uważa towar, którego „wielkość wartości dodanej w rezultacie jego obróbki (przetworzenia) wynosi nie mniej niż 30%, a odniesieniu do artykułów elektronicznych i zaawansowanego sprzętu gospodarstwa

domowego nie mniej niż 15%, i jego obróbka lub przetworzenie powoduje zmianę kodu klasyfikacji celnej towaru"[191].

Obwód Kaliningradzki jest regionem o charakterze przemysłowym. Pozostały tu po poprzednim okresie stocznie produkcyjne i remontowe, porty handlowe i rybackie, fabryka wagonów i fabryka samochodów, fabryka dźwigów, zakłady elektroniczne, fabryka materiałów budowlanych i zakłady przemysłu spożywczego. Zasadniczym postulatem władz było stworzenie dogodnych warunków rozwoju przemysłu, aby Obwód Kaliningradzki stał się regionem eksportującym produkty, a nie importującym je. Struktura przemysłu w Obwodzie Kaliningradzkim jest mało zdywersyfikowana i obejmuje dwie gałęzie, które wytwarzają 60% ogółu produktów. Jest to przemysł spożywczy – 34,7% oraz budowa samochodów i obróbka metalu – 23,7%[192]. Ta ostania gałąź zyskała znaczny wzrost po 1999 r., co związane było zarówno z opanowaniem największego kryzysu ekonomicznego w Rosji, jak również wyciąganiem korzyści z ustawy o SEE. Jeżeli w ostatnich latach nastąpił pewien wzrost produkcji przemysłowej o 12% (przy średniej w Rosji 5,7%)[193], to produkcja samochodów wzrosła czterokrotnie.

Ustawa o SEE zezwalała na bezcłowe wwożenie do Rosji właściwej towarów przetworzonych w Obwodzie Kaliningradzkim. Z tego korzystali głównie producenci samochodów, którzy na miejscu w Kaliningradzie „przetwarzali" samochody w odpowiedni sposób i omijali punkty celne Rosji (uzyskując certyfikat towaru wytworzonego na terytorium SEE). Tak działo się w montowni koreańskich samochodów KIA, reklamowanej jako „pierwsza inwestycja zagraniczna w specjalnej strefie ekonomicznej", gdzie za pomocą przysłowiowego „śrubokręta" przetwarzano towary a następnie wysyłano do Rosji właściwej[194]. Obwód Kaliningradzki zwano wówczas „czarną dziurą w rosyjskiej przestrzeni celnej, placem przeładunkowym,

---

[191] Ibidem, s. 56.

[192] A. Gorodilow, C. Kozłów, *Regionowiedienie. Kaliningradzkaja Oblast'...*, op. cit., s. 278.

[193] A. Stępień-Kuczyńska, *Rosja: ku Europie. Z problematyki stosunków rosyjsko-unijnych*, Adam Marszałek, Toruń 2007, s. 113.

[194] *Co Rosja zamierza zrobić z gospodarką w obwodzie kaliningradzkim*, „Gazeta Wyborcza", 17.05.2001.

przez który towary z Europy są przerzucane bez opłat granicznych do Rosji"[195]. Od jesieni 1999 r. uruchomiono montownię samochodów BMW, ale już „z prawdziwego zdarzenia". Pracuje przy niej 300 rosyjskich robotników i w 2000 r. wypuściła ona 2,1 tys. wozów, które sprzedaje się w Rosji po cenie o 15% tańszej od aut importowanych z Niemiec. Duże osiągnięcia w produkcji samochodów miały Kaliningradzkie Zakłady Samochodowe Awtotor, które korzystały z dobrodziejstw ulg celnych, gwarantowanych starą ustawą o SEE[196].

Z procederem reimportu starała się zerwać nowa ustawa *o Szczególnej Strefie Ekonomicznej w Obwodzie Kaliningradzkim i wniesieniu zmian do niektórych aktów ustawodawczych Federacji Rosyjskiej* przyjęta przez Dumę Państwową 23 grudnia 2005 r., która została zaakceptowana przez Radę Federacji już 27 grudnia. 17 stycznia 2006 r. prezydent Rosji Władimir Putin podpisał tę ustawę. Nowy reżim wszedł w życie 1 kwietnia 2006 r. i ma obowiązywać 25 lat. Rozszerzyła ona ulgi podatkowe dla przedsiębiorców – rezydentów regionów ale utrudniła możliwość reimportu towarów europejskich z obwodu do Rosji (czym przez ostatnie lata żył Kaliningrad). Na podstawie nowej ustawy federalnej o SEE Obwód stał się terytorium, na którym obowiązuje specjalny tryb prawny prowadzenia działalności gospodarczej, produkcyjnej, inwestycyjnej i innej.

Ustawa przewiduje wprowadzenie specjalnego statusu rezydenta SEE. Może się nim stać osoba prawna, zarejestrowana w Obwodzie Kaliningradzkim. Projekt inwestycyjny powinien przewidywać nie mniej niż 150 mln rubli inwestycji kapitałowych (a więc tylko duże projekty). W nowej ustawie dla rezydentów zamiast ulg celnych wprowadzono preferencje podatkowe. W SEE stosuje się szczególny tryb

---

[195] Taką opinię wyraził Władimir Mau, kierownik Centrum Reform Gospodarczych i Ekonomicznych przy Rządzie, jeden z najbardziej cenionych liberalnych ekonomistów w Moskwie. Cyt. za: *Co Rosja zamierza zrobić z gospodarką w obwodzie kaliningradzkim*, „Gazeta Wyborcza", 17.05.2001.

[196] Sytuacja ta może ulec zmianie bowiem rząd federalny w 2007 r. wprowadził zmiany do swoich wcześniejszych postanowień i ustalił, że wszystkie umowy dotyczące montażu samochodów, zawarte z partnerami zagranicznymi po 1 lipca 2007 r., obowiązkowo powinny zawierać warunki spawania i malowania nadwozi w zakładach rosyjskich. Teraz „Awtotor" prowadzi w zasadzie montaż samochodów z już gotowych i pomalowanych podzespołów (złośliwi nazywają to montażem za pomocą śrubokrętu). Do tego sprowadza je do obwodu bez opłat celnych, zgodnie z ustawą z 1996 r. Obecnie Awtotor" montuje w Kaliningradzie samochody Kia, BMW, GM (Chevrolet, Cadillac, Hummer), chińskie Chery, Yuegin. *Awtotorowi chcą założyć cugle*, „Obwód Kaliningradzki", Nr 7, 2007, s. 50.

uiszczania przez rezydenta podatku dochodowego i podatku majątkowego przez organizacje (pierwsze 6 lat – stawka podatku 0%, od 7 do 12 lat stawka podatku zmniejszona o 50%)[197]. Wobec poprzednich rezydentów (na podstawie starej SEE) utrzymano dawne ulgi podatkowe i celne na 10 lat.

Gubernator G. Boos oświadczył, że dokument ten „przenosi nas z trybu wolnej strefy celnej do trybu ujmującego inwestycyjnie regionu, gdzie opłaci się inwestować pieniądze i tworzyć miejsca pracy a nie tylko zwyczajnie rejestrować się w obwodzie, a biznes prowadzić w innych miejscach"[198]. Podkreślał on także, że „Nowe przepisy, ustanowione ustawą, mają przyczynić się do rozwoju zorientowanej na eksport produkcji"[199]. Liczono na to że po wejściu w życie nowej ustawy obwód powinien przestać być „furtką" do bezcłowego wwozu importu.

Po roku funkcjonowania w Obwodzie Kaliningradzkim zarejestrowano 39 rezydentów, którzy planują zainwestować 21,3 mld rubli[200]. Byli to przedsiębiorcy głównie z kapitałem rosyjskim (głównie moskiewskim), a zatem celem w dalszej perspektywie stało się przyciągnięcie europejskich inwestorów. Rezydenci skoncentrowali się przede wszystkim na przetwórstwie, przerobie mas plastycznych, chemii, przeładunku ropy naftowej oraz budownictwie. Znawcy podkreślają, że rzadko produkty rezydentów trafiają na rynki europejskie, bowiem często nie spełniają one warunków określonych w ustawie[201]. Pojawiły się głosy o dyskryminacji miejscowych przedsiębiorców korzystających z ulg celnych na mocy starej ustawy o SEE oraz agresywnym kapitale moskiewskim skierowanym głównie w budownictwo. Ale jednocześnie w 2006 r. Obwód Kaliningradzki stał się liderem w PZOF (Północno-Zachodnim Okręgu Federalnym) pod względem produkcji przemysłowej.

Analitycy zauważają, że „nikt ich nie oczekiwał na obcokrajowców" w konstruowaniu ustawy o specjalnej strefie ekonomicznej bowiem miejsca pracy się zwiększyły, ale w nowej SEE zabrakło zapisu o konieczności zatrudnienia

---

[197] W następnych latach pojawiło się kilkunastu rezydentów, który pragnęli zainwestować duże pieniądze w Kaliningradzie. Zwykle reprezentowali kapitał rosyjski.

[198] Z dniem pierwszego kwietnia weszła w życie nowa ustawa *o Szczególnej Strefie Ekonomicznej w Obwodzie Kaliningradzkim,* „Obwód Kaliningradzki...", Nr 3(139), marzec 2006, s. 35.

[199] „Obwód Kaliningradzki…", Nr 4(140), kwiecień 2006, s. 37.

[200] *Lista rezydentów,* „Obwód Kaliningradzki...", Nr 5, 2007, s. 44-46.

[201] „Obwód Kaliningradzki...", Nr 4, 2007, s. 2.

mieszańców Obwodu. Ocenia się, że zwiększy się natomiast zatrudnienie „przesiedleńców", których liczbę szacuje się nawet na 300 tys. Natomiast dziennikarze ubolewają nad tym, że duże przedsiębiorstwa (bo ustawa nie objęła małych i średnich przedsiębiorstw) nie płacą podatków, a przecież zgodnie z literą prawa projekt inwestycyjny nie powinien być nastawiony na „handel hurtowy i detaliczny". Natomiast obiekty tj.: „Wioska Rybna", „Plaza" w centrum miasta, inaczej kompleks kulturalno-biznesowy" jest miejscem zakupów dla mieszkańców[202].

Tabela 3. Sektory inwestycji nowych rezydentów w Obwodzie Kaliningradzkim w 2006 r.

Sfera inwestycji	Wielkość zgłoszonych inwestycji, mln rubli	Udział w ogólnej wielkości inwestycji
Logistyka	1 311,40	6,7%
Produkcja urządzeń	157,00	0,8%
Produkcja materiałów budowlanych	977,70	5,0%
Przetwórstwo	6 671,04	32,4%
Produkcja techniki gospodarczej	1 169,90	6,0%
Budownictwo	2 344,70	12,0%
Masy plastyczne, chemia, ropa naftowa	3 823,60	19,6%
Modernizacja, przezbrojenie	1 125,80	5,8%
Inne	1 921,70	9,9%
Ogółem:	**19 502,84**	**100%**

Źródło: SEE w krytycznej ocenie „Dwornika", „Obwód Kaliningradzki..., Nr 4, 2007, s. 45.

Decyzja o „specjalnych strefach" w Obwodzie Kaliningradzkim przyczyniła się do znacznego wzrostu produkcji przemysłowej i „boomu" budowlanego. Według danych Rejestru Statystycznego Rosstatu na 1 lipca 2007 r. indeks produkcji przemysłowej w I półroczu 2007 r. w porównaniu do odpowiedniego roku poprzedniego wyniósł 153,5% Zwiększeniu uległa produkcja środków transporty i sprzętu (urządzeń) – 4,3-krotnie, obróbka drewna i produkcja wyrobów z drewna, produkcja tekstylna i produkcja tekstylna i krawiecka, produkcja pozostałych niemetalicznych produktów

[202] Ibidem, s. 46.

mineralnych, wytwarzanie, przemysł i dystrybucja energii elektrycznej. Przyczyniło się to do sukcesu gospodarczego Obwodu Kaliningradzkiego, który zaczął przynosić dochody do skarbu obwodowego[203].

W 2007 r. na Mierzei Kurońskiej władze państwowe stworzyły specjalną strefę turystyczną, która daje ulgi podatkowe dla inwestorów. W przeciwieństwie do specjalnej strefy ekonomicznej, która obejmuje cały obszar Obwodu Kaliningradzkiego, na mierzei nie stosuje się wysokiego progu inwestycyjnego, a więc nawet najmniejsze dofinansowanie w sferze turystyki pozwoli takiemu podmiotowi gospodarczemu starać się o ulgi podatkowe. Mają być zbudowane hotele, szkoła szybowcowa, muzeum etnograficzne.

Jednym z ostatnich, ciekawych i zarazem kontrowersyjnych projektów władz rosyjskich w Obwodzie Kaliningradzkim jest stworzenie tam do 2009 r. strefy gier hazardowych. Prezydent Władimir Putin ogłosił, że w Rosji będą cztery takie strefy (kraje Primorski i Ałtajski, na granicy Kraju Krasnodarskiego i Obwodu Rostowskiego oraz w Obwodzie Kaliningradzkim). Na mocy ustawy federalnej inne podmioty FR zakażą działalności placówek gier hazardowych, min. w Sanki Petersburgu i Moskwie. Po ogłoszeniu tej decyzji nastąpił poważny skok inwestycji w regionie[204]. Po pierwsze wykupiono całe wybrzeże, wszystkie działki gruntów znalazły się w długookresowej dzierżawie i zabudowie co przyczyniło się do trzykrotnego podskoczenia cen gruntów (ar ziemi kosztował na początku 2007 r. 3 tys. dolarów). Inwestorami są głównie moskwianie, min. Moskommercbank, ale także kaliningradczycy i deklaratywnie – Niemcy. Strefę gier hazardowych przyciąga wielki kapitał, min. kompania „Bekkergrupp z jej właścicielem Ludwikiem Bekkerem, prawnukiem założyciela dzisiejszego Jantarnego (byłego Palmnicken)[205].

Oprócz produkcji przemysłowej Obwód dysponuje zasobami naturalnymi. Na jego terenie znajdują się największe złoża bursztynu (około 90% całych zasobów światowych). Występują ponadto złoża wysokiej klasy ropy naftowej z niską

---

[203] *Sytuacja społeczno-gospodarcza obwodu w I półroczu 2007 r.*, „Obwód Kaliningradzki...", Nr 7, 2007, s. 45.

[204] Należy wybudować 30 000 pokoi hotelowych. *Kaliningrad to be Putins' Hong Kong*, "Times", 20 December 2007.

[205] *W Jantarnym ceny zwyżkują*, „Obwód Kaliningradzki…", Nr 7, 2007, s. 27.

zawartością siarki. Poziom wydobycia ropy wynosi obecnie 0,8-0,9 mln ton rocznie, z możliwością zwiększenia tego wydobycia do 1,5-2,0 mln ton rocznie. Znajduje się ona na całym obszarze obwodu oraz na szelfie morskim (złoże Krawcowskoje, platforma naftowa D-6)[206]. Na terytorium obwodu występują również złoża węgla brunatnego (według wstępnej oceny około 1,5 mld ton), torfu (2,5-3,0 mld m^3), soli kamiennej oraz źródła wód mineralnych. Niemniej jednak jest on w znacznym stopniu uzależniony od importu surowców, zwłaszcza paliw, energii elektrycznej oraz różnych podzespołów do produkcji przemysłowej[207].

Jednym z kluczowych problemów gospodarki Obwodu Kaliningradzkiego jest jego zaopatrzenie w surowce energetyczne. W Obwodzie występuje spory deficyt energii (prawie 2,5 miliarda kilowoltów zaspokaja 80-85% potrzeb). Obliczono, że na początku 2000 r. na jednego mieszkańca Obwodu przypadało 3 tysiące kilowoltów, co stawiało region na 65. miejscu spośród wszystkich 89. regionów Federacji Rosyjskiej. W 98% energii elektrycznej zużywanej w Obwodzie sprowadza się z zewnętrz – przede wszystkim z leningradzkiego okręgu, przez terytorium Litwy[208]. Znaczną część (30%) prądu dla Obwodu Kaliningradzkiego ciągnie się z litewskiej elektrowni jądrowej w Ignalinie[209]. Tranzyt energii przez terytoria innych państw (głównie Litwy) z wykorzystaniem tamtejszej infrastruktury znacząco podnosi jej cenę, a tym samym wpływa na obniżenie konkurencyjności gospodarki Obwodu[210]. Problem wydaje się narastać bowiem w 2009 r. planuje się zamknięcie elektrowni w Ignalinie, a Rosja nie posiada długookresowej umowy energetycznej z Litwą dotyczącej transportu energii przez jej terytorium. Ponadto, wchodząca do Unii Europejskiej Litwa musiała

---

[206] W sierpniu 2006 r. na szelfie wydobyto pierwszy milion ton ropy. Rosyjski biznes naftowy obiecuje zwiększenie wydobycia ropy w obwodzie, na lądzie i morzu, żeby w perspektywie okazały się opłacalne budowa i funkcjonowanie rafinerii ropy naftowej w Obwodzie Kaliningradzkim. Żeby tak się stało rafineria, aby być rentowna, potrzebuje 4-5 mln ton rocznie. Pierwsza platforma naftowa na Bałtyku funkcjonuje od 2004 r. Wydobywany surowiec podawany jest ropociągiem do nadbrzeżnego punktu zbiorczego. Zasoby tego złoża [Krawcowskoje] wynoszą 10,3 mln ton (a wokół szelfu nawet na 50-250 mln ton). Rocznie spółki naftowe wydobywają w obwodzie 1430 tys ton ropy. Dane cyt. za: „Obwód Kaliningradzki….", Nr 9(146), wrzesień 2006, s. 35-36.

[207] K. Falkowski, *Polska i Obwód Kaliningradzki wewnątrz szerzej Europy...*, op. cit., s. 105.

[208] Ibidem.

[209] *Rosja chce energetycznego połączenia z Polską do 2020 r.*, „Gazeta Wyborcza", 25.03.2008.

[210] K. Falkowski, *Polska i Obwód Kaliningradzki wewnątrz szerzej Europy...*, op. cit., s. 110.

dostosować się do pracy z systemem energetycznym UE, co przyczyniło się do obniżenia bezpieczeństwa energetycznego Obwodu Kaliningradzkiego.

Na terytorium Obwodu znajduje się 5 małych elektrowni należących do różnych właścicieli. Zostały one zbudowane jeszcze w latach 30. XX wieku i potrzebują niezbędnej modernizacji. Zaopatrzenie Obwodu w gaz ziemny realizowane jest przez główny gazociąg Kaliningrad – Wilno. Już w 1997 roku jego zdolność przepustowa (500 mln ^{3} oraz parametry techniczne nie pozwalały na zaspokojenie potrzeb Obwodu. Nie została zakończona budowa 30-kilometrowego gazociągu do miasta Czerniachowsk, nitki gazowej do miasta Sowietsk, a także stacji rozdziału gazu w mieście Kaliningrad.

Uwzględniając wyżej wymienione podstawowe problemy, władze rosyjskie zdecydowały o rozbudowie istniejącej w obwodzie ubogiej infrastruktury energetycznej, chcąc w ten sposób uniezależnić tę część Rosji od importu energii. Podjęto decyzję o budowie elektrociepłowni (TEC-2) o mocy 900 MW, opartej na gazie ziemnym. Należy zaznaczyć, iż podjęcie takiej inwestycji, oprócz olbrzymich środków finansowych (60 mld rubli), wymagać będzie również konieczności budowy drugiej nitki gazociągu z Rosji oraz podziemnego zbiornika gazu. Ponadto, według analityków, potrzebna jest kompleksowa strategia rozwoju energetyki regionu, która określałaby, jakie obiekty generacji ciepła i energii elektrycznej będą budowane i jakie rodzaje paliwa będą wykorzystywane. Niebezpieczeństwo obecnej sytuacji polega na tym, że cała energetyka w Obwodzie Kaliningradzie oparta jest na gazie. W bilansie paliwowym obwodu ponad 50% stanowi gaz ziemny. Rafineria, która przetwarzałaby ropę naftową, zdaniem władz państwowych, nie będzie budowana ze względu ekonomicznych. Wydobywanej ropy jest zbyt mało, a więc niezbędne ilości także trzeba byłoby je sprowadzać.

Według Decyzji protokólarnej Rządu FR z 22 marca 2001 r. Nr 11 *o środkach zapewniających rozwój społeczno-gospodarczy i funkcjonowanie Obwodu Kaliningradzkiego* na szczeblu międzyrządowym należy zawrzeć porozumienie z Litwą o modernizacji istniejącego gazociągu, a także o budowie drugiego gazociągu i zapewnieniu tranzytu gazu ziemnego przez terytorium Litwy. Zwiększenie dostaw gazu do Obwodu Kaliningradzkiego możliwe jest tym sposobem do wielkości

863,4 mln m^3 rocznie (przy dotychczasowej 470 mln m^3 rocznie). Dalsze zwiększenie dostaw gazu do regionu możliwe jest pod warunkiem budowy drugiego gazociągu na odcinku Wilno – Kaliningrad, którego wartość oceniana jest na 221 mln dolarów, w tym na terytorium Litwy 90 mln dolarów. Realizacja tego ambitnego projektu ma pozwolić na zaopatrzenie regionu w energię elektryczną, zastąpić w strukturze wytwarzania ciepła i energii elektrycznej przestarzałej technologii nową i ekologiczna, a także realizować eksport energii elektrycznej z Obwodu Kaliningradzkiego[211].

Rysunek 7. Propozycja mostu energetycznego z Polską

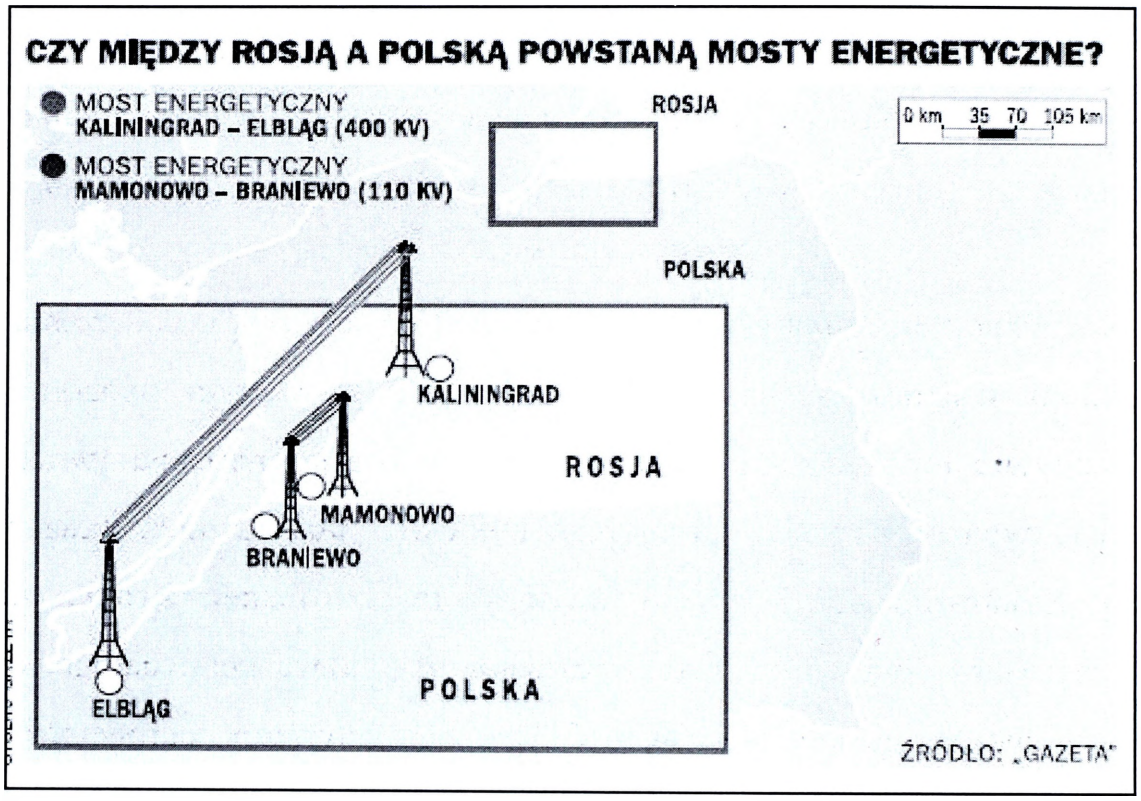

Źródło: *Rosja chce energetycznego połączenia z Polską do 2020* r., „Gazeta Wyborcza", 25.03.2008.

Ciekawe rozwiązania związane z energetyką Obwodu Kaliningradzkiego dotyczyły Polski. Warszawa wyraziła swoje zainteresowanie udziałem w modernizacji i rozbudowie szeroko rozumianej kaliningradzkiej infrastruktury energetycznej. W przedstawionym przez polski rząd na początku 2002 r. dokumencie zawierającym szereg propozycji i projektów współpracy z obwodem (tzw. pakiet kaliningradzki)

---

[211] Decyzja protokólarna Rządu FR z 22 marca 2001 r. Nr 11 o środkach zapewniających rozwój społeczno-gospodarczy i funkcjonowanie Obwodu Kaliningradzkiego, [w:] *Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej...*, op. cit., s. 86-87.

znalazła się m.in. chęć budowy przez polskie przedsiębiorstwa kaliningradzkiej elektrociepłowni oraz udziału w modernizacji przestarzałych obiektów energetycznych (4 istniejące elektrownie). Niestety polskie firmy nie wygrały przetargu na realizację tej inwestycji; elektrociepłownię buduje firma z Białorusi. Niemniej jednak w rosyjskiej strategii dotyczącej energii pojawiały się projekty uwzględniające współpracę z Polską. W przyjętym pod koniec lutego 2008 r. *Planie rozwoju elektroneregtetyki do 2020 r.* stwierdza się, że „Dla zabezpieczenie dostaw energii do Obwody Kaliningradzkiego, w warunkach możliwego połączeni Polski i Litwy, przewiduje się wybudowanie podwójnej linii wysokiego napięcia między systemem polskim a systemem Kaliningradu, o napięciu 400 kilowoltów, która umożliwi handel energią między nimi, a także dostarczanie nadwyżki energii do krajów europejskich"[212]. Łącznik o długości 120 kilometrów miałby zostać zbudowany do 2016-20.

Polska także wspomina w *Strategii dla elektroenergetyki* o połączeniu polskiego i rosyjskiego systemu elektroenergetycznego, widząc w tym obopólne korzyści. W perspektywie ma zostać zbudowana linia wysokiego napięcia (wraz z kablem światłowodowym) na trasie Braniewo-Amonowo, jak również linia wysokiego napięcia Elbląg-Kaliningrad. Umożliwiłoby to, z jednej strony, podłączenie kaliningradzkiego systemu energetycznego do tzw. bałtyckiego pierścienia energetycznego, będącego częścią zunifikowanego systemu europejskiego, a tym samym uniknięcie sytuacji, w której obwód mógłby się stać odizolowaną „energetyczną wyspą". Z drugiej strony, takie rozwiązanie pozwoliłoby w przyszłości na eksport potencjalnych nadwyżek taniej energii przez obwód kaliningradzki do państw Unii Europejskiej, w tym do Polski. Podstawowym problemem było jednak zabezpieczenie tego połączenia w prąd, którego w samym Kaliningradzie brakuje. Rozwiązanie tego problemu pojawiło się wiosną 2008 r., kiedy to władze obwodu podpisały porozumienie o budowie siłowni o mocy 2300 MW, która miałaby stanąć w pobliżu granicy z Litwą. Oznaczałoby to zbudowanie elektrowni atomowej w Obwodzie Kaliningradzkim. Polska strona nie zareagowała na tę propozycję,

---

[212] *Rosja chce energetycznego połączenia z Polską do 2020 r.*, „Gazeta Wyborcza", 25.03.2008.

a zdaniem ekspertów bez umowy na dostawę energii z Warszawą elektrownia nie miałaby sensu[213].

Kwestię budowy elektrowni atomowej przyhamowano po tym jak 24 września 2008 r. Gazprom i rosyjski koncern energetyczny Inter RAO JES podpisały porozumienie dotyczące rozbudowy do końca 2010 roku elektrociepłowni w Obwodzie Kaliningradzkim (tzw. TEC-2). Rozbudowa TEC-2 pozwoli na zbilansowanie potrzeb energetycznych regionu. W grudniu 2007 roku rząd FR podjął decyzję o zaangażowaniu Gazpromu w budowę drugiego bloku (450 MW) zasilanej gazem elektrociepłowni TEC-2. Dzięki sfinansowaniu tej inwestycji (szacowany koszt ok. 1 mld USD) gazowy monopolista stanie się właścicielem 51% udziałów elektrociepłowni TEC-2. Pozostałe 49% udziałów należeć będą do Inter RAO, właściciela pierwszego bloku (450 MW) tej elektrociepłowni. Zaangażowanie się Gazpromu w rozbudowę TEC-2 znacznie zwiększyło szansę realizacji odkładanej już od kilku lat inwestycji. Jak na razie Rosja nie zdecydowała, w jaki sposób zapewnione zostanie bezpieczeństwo energetyczne regionu w 2010 roku. Brakuje również informacji dotyczących sposobu zapewnienia dostaw gazu niezbędnego dla TEC-2[214]. Jednym z pomysłów na doprowadzenie gazu do regionu jest przeciągnięcie odgałęzienia z projektowanego Gazociągu Północnoeuropejskiego.

4.2. Inicjatywy Unii Europejskiej związane z Obwodem Kaliningradzkim

Unia Europejska zainteresowała się Obwodem Kaliningradzkim stosunkowo późno. W latach dziewięćdziesiątych dyskusja na temat tego regionu toczyła się w kręgach eksperckich i niewiele było inicjatyw unijnych związanych z tym podmiotem Federacji Rosyjskiej. Potwierdzeniem tego był brak zapisów na temat Obwodu w Układzie o partnerstwie i współpracy między Rosją i Unią Europejską z 1994 r. Sytuacja uległa zmianie wraz z przyjęciem do Unii Europejskiej Finlandii i Szwecji (1995), które postanowiły wzmocnić „północny wymiar" UE, zważywszy, że pierwsza z nich posiadała ponad tysiąckilometrową granicę z Federacją Rosyjską.

---

[213] *Rosjanie zapraszają do atomówki, Polska milczy*, „Gazeta Wyborcza", 17.04.2008.
[214] *Gazprom zdecydował o rozbudowie TEC-2 w Kaliningradzie*, „Tydzień na Wschodzie OSW", Nr 31 (65), 01.10.2008.

W kwietniu 1997 r. Finlandia wykorzystując swoje przewodnictwo w Unii, skierowała uwagę na kierunek północny zjednoczonej Europy, który był nie tylko faktem geograficznym, ale wyrażał także swoiste wartości nordyckie – ideę państwa opiekuńczego, dbałość o środowisko naturalne czy przejrzystość procedur administracji publicznej[215]. We wrześniu 1997 r., podczas konferencji Rady Regionu Morza Barentsa w Rovaniemi, premier Finlandii Paavo Lipponen wysunął propozycję ustanowienia Wymiaru Północnego Unii Europejskiej[216]. W grudniu 1997 r. Finlandia złożyła projekt Wymiaru na spotkaniu Rady Europejskiej w Luksemburgu, która zobowiązała Komisję Europejską do przygotowania raportu w tej sprawie i już w grudniu 1998 r. Rada, opierając się na przygotowanym raporcie oświadczyła, że region północny Europy jest bardzo istotny dla Wspólnoty. Parlament Europejski w maju 1999 r. zainteresował się inicjatywą podkreślając głównie jego walor regionalny. Swój ostateczny kształt znalazł Wymiar w Konkluzjach Rady Unii Europejskiej z 31 maja 1999 r. Do sektorów zaproponowanych przez Finów: energetycznego, górnictwa, leśnictwa, infrastruktury transportowej, ochrony środowiska, bezpieczeństwa nuklearnego, dodano kolejne dziedziny współpracy: edukację, badania naukowe, szkolenie i rozwój zasobów ludzkich, rozwój służb socjalnych i ochronę zdrowia, współpracę regionalną, handel, inwestycje, a także zwalczanie przestępczości[217]. Wymiar Północny miał, więc rozwinąć i zdefiniować interes Unii Europejskiej od Islandii do północno-zachodniej Rosji, od Morza Barentsa do południowego wybrzeża Morza Bałtyckiego. Głównymi jego adresatami, w tamtym czasie, była Rosja, a dokładniej jej północno-zachodnia część, Litwa, Łotwa, Estonia oraz północno-wschodnia Polska. W realizację projektu zaangażowały się pozostałe

---

[215] J. Walczak, *Wymiar Północny europejskiej polityki bezpieczeństwa*, rozprawa doktorska, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2006, s. 22.

[216] Sformułowania „Wymiar Północny" użyto po raz pierwszy w roku 1994 na estońskim uniwersytecie w Tartu w przemówieniach premiera i prezydenta Finlandii. Premier Asko Aho miał wtedy stwierdzić, że poszerzenie Unii Europejskiej na północ, zwiększy znaczenie państw nordyckich w ramach Unii, a prezydent Martti Ahtisaari, że członkostwo krajów skandynawskich, w UE wpłynie na dalszy rozwój tworzącego się Wymiaru Północnego, co stanie się przyczynkiem do włączenia Rosji w proces integracji z Europą. T. Palmowski, *Wymiar Północny Unii Europejskiej*, „Stosunki Międzynarodowe", Nr 1-2 (t. 29), Instytut Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2004, s. 26.

[217] *Conclusions adopted by the Council on 31 May 1999 for the Policies of the European Union, 9034/99*, http://ec.europa.eu/external_relations/north_dim/doc/pres_concl_06_99.htm, wrzesień 2008.

kraje nordyckie: Szwecja, Norwegia, Dania oraz Islandia[218]. Wymiar Północny miał też i ma nadal cel polityczny. Oprócz przygotowania Unii i Regionu Bałtyckiego do kolejnego rozszerzenia, celem jego była i nadal pozostaje Rosja, a Wymiar to narzędzie ułatwiające z nią dialog, także w Obwodzie Kaliningradzkim.

Współpraca w ramach Wymiaru Północnego objęła bardzo wiele dziedzin: od współpracy gospodarczej, poprzez planowanie przestrzenne, aż do zwalczania przestępczości zorganizowanej. Jest realizowana się na wszystkich szczeblach: rządowym, lokalnym i poszczególnych miast. Unia Europejska mocno wspiera projekty transgraniczne, które wyrównywałyby poziom życia w poszczególnych krajach oraz sprzyjały wielostronnej współpracy.

Zdaniem J. Walczaka: „Do głównych zagrożeń w regionie dotyczących obszaru bezpieczeństwa i sprawiedliwości zaliczono, za przyczyną istnienia i funkcjonowania rosyjskiej eksklawy – Obwodu Kaliningradzkiego, przestępstwa finansowe, korupcję, pranie brudnych pieniędzy, nielegalną emigrację, handel ludźmi. Środkami zapobiegawczymi ma stać się koordynacja działań między rządami i policjami krajów Wymiaru, a także rozwinięcie bezpośredniej współpracy między Federacją Rosyjską i Unią Europejską na polu działania różnych porozumień i projektów. Jednym z nich jest Grupa Zadaniowa ds. Zwalczania Przestępczości Zorganizowanej w Regionie Morza Bałtyckiego (BATCOM). Prace Grupy, którą powołano w 1996r. (w trakcie pierwszego spotkania szefów rządów państw członkowskich RPMB), mają charakter roboczy, a ich celem jest kreowanie nowych rozwiązań odnośnie zwalczania przestępczości zorganizowanej[219].

Do ważnych projektów Unii Europejskiej zalicza się: Bałtycki Pierścień Energetyczny *(Baltic Electricity Ring, Baltic Ring)* – program, który zakłada ujednolicenie, rozbudowę lub modernizację sieci energetycznych państw nadbałtyckich. Do zamknięcia pełnego pierścienia wokół Bałtyku brakuje połączenia systemów Polski[220] i Litwy (między innymi poprzez Obwód Kaliningradzki), które

---

[218] T. Palmowski, *Wymiar Północny...*, op.cit., Warszawa 2004, s. 27.

[219] J. Walczak, *Wymiar Północny...*, op.cit., s. 221. Cyt. za: www.bip.mofnet.gov.pl

[220] W ramach projektu Polska podjęła się prowadzenia konsultacji i rozmów w kwestii budowy linii energetycznej Elbląg - Kaliningrad (o napięciu 400 kV) oraz w sprawie budowy linii Amonowo - Braniewo (o napięciu 110 kV), w celu ułatwienia wymiany energią elektryczną na terenie obszarów

powinno zostać zbudowane do końca 2010 r. Dotychczas zrealizowano trzy podmorskie układy przesyłowe: tzw. „kabel bałtycki" *(Baltic Cable)* w 1994 r. o długości 250 km łączący Szwecję z północnymi Niemcami, Danię z Niemcami *(KONTEK)* w 1995 i w 2000 r. Szwecję z Polską *(SwePol)*[221]. W realizacji znajdują się kolejne, uzupełniające wzajemną sieć energetyczną kabel Finlandia – Estonia *(Estlink)* i łączący region z resztą Unii kabel Norwegia – Holandia *(NorNed),* który miał rozpocząć funkcjonowanie w 2007 r.[222]. W fazie projektów jest połączenie mostem energetycznym Polski z Obwodem Kaliningradzkim do 2016-20 r. [więcej na ten temat w podpunkcie 4.1].

Kolejny program TEDIM *(Telematics In Foreign Trade Logistics and Delivery Management)* ma na celu promowanie zastosowania nowoczesnych technologii elektronicznej w logistyce handlu zagranicznego i transportu morskiego w regionie Morza Bałtyckiego. Program koncentruje się na tworzeniu sieci logistycznej doskonalącej współpracę wszystkich podmiotów gospodarki morskiej państw regionu uwzględniając szczególnie porty morskie. Promuje międzynarodowy transport towarów między państwami Unii i państwami regionu, łącznie z Rosją. Program ma charakter publiczno-prywatny i spełnia także rolę forum koordynacyjnego i dyskusyjnego tworząc płaszczyznę integrującą wiele indywidualnych projektów rozwojowych realizowanych według wymagań firm i operatorów w zakresie usług transferowych i handlowych z wykorzystaniem technologii informacyjnej. Na początku Program zmierzał do zwiększenia konkurencyjności transportu towarowego z uwzględnieniem drogi morskiej, opracowaniu wspólnych norm technicznych i standardów[223]. Projekty realizowane w ramach TEDIM, to wstępne studia, tworzenie nowych systemów i projekty pilotażowe.

---

przygranicznych RP i Obwodu Kaliningradzkiego FR, a także rozwijała współpracę przedsiębiorstw elektroenergetycznych obu krajów w zakresie rozwoju na terenie OK małej energetyki wodnej, wymiany doświadczeń w sprawie wprowadzania technologii i urządzeń energooszczędnych oraz wykorzystania odnawialnych źródeł energii przyjaznych dla środowiska, *Protokół z posiedzenia Polsko – Rosyjskiej Rady ds. Współpracy Regionów Rzeczypospolitej Polskiej z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej, 22 – 25 marca 2005 r.*, www.mswia.gov.pl

[221] www.cire.pl

[222] www.energyonline.com

[223] L. Kondratowicz, *Program TEDIM jako czynnik integracji gospodarczej i współpracy w transporcie morskim w regionie Morza Bałtyckiego*, Instytut Morski, Gdańsk 2001, s. 2-8.

Z kolei program TINA *(Transport Infrastructure Needs Assessment)* dotyczy procesu integracji sieci transportowej (koszt procesu rozbudowy do 2015 r. – 90 mln euro) obejmującej 18 039 km dróg, 20 290 km linii kolejowych, 38 portów lotniczych, 49 morskich i 13 rzecznych[224]. Po ostatnim rozszerzeniu Unii, szczególnego znaczenia dla rozwoju europejskiej sieci transportowej nabrała Polska. Obszar nadmorski Polski z dwoma dużymi zespołami portów morskich: Gdańsk – Gdynia i Szczecin – Świnoujście funkcjonuje w układzie podstawowej sieci portowej o znaczeniu krajowym i międzynarodowym. Kanwą tego układu są wykształcone ciągi transportowe drogowo – kolejowe północ – południe prowadzące z obu zespołów portowych oraz łączący je ciąg kolejowo – drogowy łączący przebiegający przez obszar całego regionu nadmorskiego, wymagający jednak do dnia dzisiejszego integracji z resztą sieci europejskiej. Włączenie się Polski w sieć transportową Europy jest niezwykle istotne dla Unii, pozostałych krajów Wymiaru Północnego, i dla niej samej. TINA ma, bowiem podstawowe znaczenie dla funkcjonowania całego regionu nadmorskiego nowoczesnym i sprawnym połączeniem obu zespołów portowych poprzez dwa południkowe korytarze transportowe łączące porty z ich zapleczem krajowym i zagranicznym. Polskie korytarze północ – południe obsługują ok. 90% obrotów towarowych jej portów morskich, które wynoszą ok. 50 mln ton, a do 2010 r. mogą wzrosnąć nawet do 60 mln by w roku 2020 osiągnąć, jak się przewiduje, 70 mln ton[225].

Agenda *Baltic 21* („Bałtyk 21"), to program działań służący poprawie poziomu życia mieszkańców, a składający się z ok. 30 różnych działań zmierzających do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju w regionie bałtyckim. Koncepcja zrównoważonego rozwoju ma pogodzić ze sobą cele: „stabilność – bezpieczeństwo – środowisko" i „rozwój – postęp – wzrost". Najważniejszymi zadaniami Agendy jest rozwiązanie problemów ubóstwa, zdrowia, wzrostu ekonomicznego i sprawiedliwości, a wszystko to z poszanowaniem istniejącego środowiska naturalnego. Powstały

---

[224] B. Szwankowska, S. Szwankowski, *Morskie powiązania transportowe Polski w ramach sieci transportowej regionu bałtyckiego z portami Morza Północnego (etap II),* Wydawnictwo Instytutu Morskiego, Gdańsk 2002, s.11.

[225] *Strategia rozwoju portów Gdańsk, Gdynia w Układzie VI Korytarza transportowego TINA*, A. Szwankowski (kier.), Instytut Morski, Gdańsk 2003, s.10.

z inicjatywy szefów rządów państw regionu, w maju 1996 r., „Bałtyk 21", obejmuje: Danię, Estonię, Finlandię, Islandię, Litwę, Łotwę, Norwegię, Polskę, Rosję (północną jej część) i Szwecję. Prace w ramach Agendy są skoncentrowane na sektorach o dużym znaczeniu dla regionu. Odpowiedzialność za poszczególne dziedziny rozłożono między członków sterującej Agendą Grupy Wyższych Urzędników (SOG). Odpowiedzialnością za rolnictwo obarczono Komisję Helsińską (HELCOM) i Szwecję, za energetykę - Danię i Estonię, rybołówstwo - Międzynarodową Komisję Rybołówstwa Morza Bałtyckiego *(International Baltic Sea Fishing Commision* – IBSFC*)*, a za leśnictwo – Finlandię i Łotwę. Agenda jest programem, który umożliwia, przy wsparciu Unii Europejskiej, poprzez jej Wymiar Północny, wzrost odpowiedzialności za region i wzajemną współpracę organizacji regionalnych i międzynarodowych poszczególnych państw, a celem ostatecznym jest dalszy, zrównoważony rozwój obejmujący trzy przenikające się wymiary: społeczny, gospodarczy i ekologiczny[226].

Wieloletnia współpraca krajów regionu w ramach Agendy udowodniła, że można było osiągnąć bardzo pozytywne trendy w postępach całego regionu na drodze do zrównoważonego rozwoju. Obszarami, na których zaznaczyły się one, są rosnące wskaźniki wzrostu gospodarczego, rosnący udział energii odnawialnej w regionie i zmniejszające się zanieczyszczenie Bałtyku, a także pewnych, pozytywnych zmian w sektorze rolniczym[227]. Jednocześnie trzeba podkreślić, że współpraca z Rosją w Obwodzie Kaliningradzkim w wyróżnionych sprawach nie jest prosta a podejmowane inicjatywy napotykają problemy.

Jak wspomniano wcześniej, „Bałtyk 21" jest kierowany przez Grupę Wyższych Urzędników (SOG), którą tworzą przedstawiciele Rady Państw Morza Bałtyckiego, Komisji Europejskiej, HELCOM, VASAB, Międzynarodowej Komisji Rybołówstwa

---

[226] *Agenda 21 dla regionu Morza Bałtyckiego – „Bałtyk 21"* przyjęta na 7 Sesji Ministerialnej Rady Państw Morza Bałtyckiego w Nyborgu, 22-23 czerwca 1998 r., Seria „Bałtyk 21", Nr 1/98, Baltic 21 Secretariat, Stockholm 1998, s. 6-8.

[227] *Raport „Bałtyku 21" z lat 2000-2002 – w stronę zrównoważonego rozwoju w Regionie Morza Bałtyckiego*, Seria „Bałtyk 21", Nr 1/2003, Baltic 21 Secretariat, Stockholm 1998, s. 8.

Morza Bałtyckiego *(International Baltic Sea Fishery Commision - IBSFC)*[228], Nordyckiej Rady Ministrów (NCM), Komisji Turystycznej Morza Bałtyckiego, Koalicji Czystego Bałtyku *(Coalition Clean Baltic - CCB)*[229], Europejskiej Komisji Gospodarczej (EKG), Europejskiej Unii Ochrony Wybrzeży (EUCC)[230], Międzynarodowej Izby Handlowej (ICC), Międzynarodowej Sieci na rzecz Zagospodarowania Środowiska (INEM), Bałtyckiej Grupy Roboczej dla Rybaków Bałtyckich, Związku Miast Bałtyckich (UBC), Rady Światowego Biznesu na rzecz Ekorozwoju (WBCSD) i instytucji finansowych: Banku Światowego (IBRD), Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju (EBRD), Europejskiego Banku Inwestycyjnego (NIB), Nordyckiego Banku Inwestycyjnego (NIB) i Nefco.

W regionie Morza Bałtyckiego od 1992 r. istnieje jeszcze jeden program: *VASAB 2000 – Wizja oraz Strategie dotyczące Regionu Morza Bałtyckiego do roku 2210*[231] *(Vision and Strategies Around the Baltic 2010)*. Jest to program współpracy międzynarodowej dotyczącej planowania przestrzennego. Obejmuje, oprócz wszystkich krajów bałtyckich, także Białoruś i Norwegię. Organy państw odpowiedzialne za planowanie i rozwój przestrzenny starają się wspólnie opracowywać strategie dotyczącą transportu morskiego, sieci osadnictwa, planowania i rozwoju przestrzennego, z uwzględnieniem ochrony środowiska naturalnego[232]. Program stanowi forum wymiany doświadczeń i wiedzy, inicjuje nowe, innowacyjne działania. Od 2001 r. nazwano go *Programem Rozwoju Przestrzennego Obszaru Bałtyckiego VASAB 2010 Plus.* Zakłada on współpracę w sześciu obszarach:

- współpraca regionów w dziedzinie zrównoważonego rozwoju,
- strategicznych stref istotnych dla regionu i integracji europejskiej,

---

[228] Decyzja Rady w sprawie odstąpienia przez Wspólnotę Europejską od Konwencji o połowach i zachowaniu żywych zasobów w Morzu Bałtyckim i w cieśninach Bełt, 2004/0197(CNS), Bruksela 31.08.2004., www.balticsea.com

[229] CCB – organizacja o statusie informatora przy Komisji Helsińskiej skupiająca około 30 organizacji pochodzących z państw nadbałtyckich, której celem jest ochrona środowiska Bałtyku i sprzyjanie racjonalnemu wykorzystaniu bogactw morskich, www.ccb.se

[230] Obecnie: Stowarzyszenie na Rzecz Wybrzeża – *The Coastal Union* – organizacja pozarządowa (tworzy ją 2700 członków z 40 państw), której celem jest promowanie ochrony i racjonalnego zagospodarowania wybrzeży morskich poprzez doradztwo, rozwój projektów edukacyjnych, a także publikacje dotyczące tej problematyki w wydawnictwach naukowych, www.eucc.nl

[231] J. Walczak, *Wymiar Północny...*, op.cit., s. 176.

[232] Ibidem, s. 180.

- międzynarodowe połączenia transportowe,
- wzmocnienie regionów wiejskich,
- ponadnarodowe sieci obszarów zielonych,
- zintegrowany rozwój wybrzeży i wysp[233].

W 2005 r. przyjęto dokument pt. *Łączenie Potencjałów (The Policy Document Connecting Potentials)* mający wytyczyć długofalową perspektywę rozwoju przestrzennego i połączyć działania RPMB z priorytetami Polityki Przestrzennej UE. Podkreślono w nim znaczenie VASAB'u jako środka do osiągnięcia nadrzędnego celu - integracji przestrzennej Regionu Morza Bałtyckiego z innymi obszarami Unii poprzez skoncentrowanie się na przygotowaniu i realizacji bałtyckich programów współpracy transgranicznej i transnarodowej, a także inicjowaniu i wspieraniu projektów będących modelowymi rozwiązaniami dla regionalnych procesów ekonomicznych, społecznych i ekologicznych kształtujących przestrzeń[234].

Przykładem owocnej współpracy nadbałtyckiej są wspólne projekty Rail Baltica i Via Baltica. Pierwszy z nich jest to wspólny projekt Polski, Litwy, Łotwy i Estonii, w ramach którego udało się zbudować trasę kolejową: Helsinki - Tallin - Ryga - Kowno - Warszawa, która ma mieć standard europejski. Łączna długość kolei ma wynieść około 1100km i być wykonana w takim standardzie, by pociągi osobowe mogły jechać z prędkością do 160 km/h, a towarowe do 120 km/h. Cały koszt inwestycji szacuje się na około 2,5mld - 3mld euro. Za sprawą włączenia projektu na listę priorytetów UE można liczyć się z pokryciem 70-90% wydatków z funduszy unijnych. Polska miała do końca 2005 r. ma przygotować niezbędną dokumentację, pozostałe państwa mają to zrobić w 2006 r. Rozpoczęcie prac zaplanowano na 2008 roku[235]. W 2006 r. na modernizowanych liniach kolejowych (od granicy z Litwą przez Białystok do Warszawy) przeprowadzono dostosowanie odcinków tych linii do wymogów UE[236].

---

[233] Ibidem, s. 189. www.vasab.org.pl

[234] *Deklaracja Gdańska przyjęta na Szóstej Konferencji Ministrów Planowania Przestrzennego i Rozwoju w Radzie Morza Bałtyckiego*, Gdańsk 19 września 2005, www.rcss.gov.pl

[235] *Polsko-łotewska współpraca w ramach przynależności do instytucji międzynarodowych, „Świat Polonii"*, www.wspolnota-polska.org.pl

[236] *Strategia Rozwoju Infrastruktury Transportu na lata 2004-2006 i lata dalsze*, www.mi.gov.pl

Drogowa ekspresowa Via Baltica, ma do 2013 roku połączyć Warszawę, Wilno i Rygę, Tallin i Helsinki. Według polskich szacunków, realizacja inwestycji, polegająca głównie na modernizacji istniejących już dróg, ma kosztować około miliarda złotych[237]. Strona kaliningradzka nie podjęła współpracy w sprawie ekspresowych linii kolejowych i samochodowych, natomiast bardziej liczy na realizację umowy dwustronnej o połączeniu kolejowym i promowym z Niemcami[238].

Oba projekty mają ogromne znaczenie dla Polski i państw bałtyckich łączą, bowiem ten region z siecią dróg i kolei UE. Oba z tego powodu znalazły się w polskiej *Strategii Rozwoju Infrastruktury Transportu na lata 2004-2006 i lata dalsze*[239] i znajdują stałe miejsce podczas kontaktów międzypaństwowych na najwyższym szczeblu.

Program Uniwersytet Bałtycki *(The Baltic University Programme* - BUP*)* powstał w Uppsali w 1990 i skupia obecnie 180 szkół wyższych z 14 (Białoruś, Dania, Astonia, Finlandia, Niemcy, Łotwa, Litwa, Polska – 51 uczelni, Rosja, Szwecja, Czechy, Norwegia, Słowacja i Ukraina) państw szeroko pojętego regionu. Uczestniczy w nim 12 tys. studentów (w Polsce ponad 2 tys.[240]) i ponad 800 naukowców. Studia obejmują przede wszystkim zagadnienia ochrony środowiska i problemów dotyczących tego obszaru. Koordynatorem Programu jest Uniwersytet w Uppsali (w Polsce rolę koordynatora pełni Uniwersytet Gdański, na którego terenie zorganizowano Krajowe Centrum BUP). W Kaliningradzie do współpracy zostały włączone między innymi: Rosyjski Uniwersytet im. Immanuela Kanta, Państwowy Uniwersytet Techniczny w Kaliningradzie, Państwowa Akademia Rybołówstwa Morskiego[241]. Łącznie w 2006 r. na zajęcia w ramach poszczególnych kursów tematycznych uczęszczało 284 studentów z Obwodu.

Obwód Kaliningradzki jest terytorium, na którym koncentruje się Wymiar Północny we wszystkich swoich pięciu obszarach, a więc rozwoju gospodarczym,

---

[237] *Via Baltica do 2013 roku*, *O tym się mówi*, 23.09.2003 r., PAP, Nr 5569, www.logistyka.net.pl

[238] „Obwód Kaliningradzki…", Nr 3, 2007, s. 4.

[239] www.mi.gov.pl

[240] *Co warto wiedzieć o Uniwersytecie Bałtyckim*, Pismo Politechniki Gdańskiej, listopad 1998, www.pg.gda.pl

[241] Wykaz uniwersytetów włączonych do współpracy, http://www.balticuniv.uu.se/about/universities.html, październik 2008.

rozwoju zasobów ludzkich i edukacji, ochronie środowiska, rozwoju regionalnym i bezpieczeństwie. Natomiast większość projektów unijnych w basenie Morza Bałtyckiego z trudem udaje się wprowadzić w Obwodzie Kaliningradzkim.

Wymiar Północny po rozszerzeniu UE służy współpracy z Rosją. W nowych warunkach inicjatywy Wymiaru Północnego będą miały jeszcze większe znaczenie dla krajów tej części Europy. Taki efekt musi przynieść stymulowanie rozwoju ekonomicznego i społecznego w Kaliningradzie, który ze względu na posiadane cechy, długo jeszcze pozostanie priorytetem w relacjach między NATO, UE a FR. Zdaniem naukowców: „Podstawowym zadaniem polityki unijnej powinna pozostać pomoc w budowie społeczeństwa obywatelskiego jako niezbędnego do przeprowadzenia trwałych reform gospodarczych i społecznych – warunku efektywnej i trwałej współpracy z UE. Unia powinna jeszcze silniej włączać Kaliningrad we współpracę regionalną (ze szczególnym naciskiem na partnerstwo organizacji pozarządowych i samorządów) w ramach Wymiaru Północnego, która musi w końcu przynieść efekty w postaci rozbudowy infrastruktury łączącej Obwód z unijnym otoczeniem. Już teraz Wspólnota nie pozostawia Kaliningradu bez wsparcia finansowego - cała Rosja objęta jest przecież programem TACIS, w ramach, którego na jej terytorium od 1991 r. do 2004 r. zrealizowano ponad 1,5 tys. projektów wspartych kwotą 2,5 mld euro, z czego na Obwód Kaliningradzki przypadło 40 mln (na lata 2004–2006 wyasygnowano fundusz celowy w wysokości 25 mln euro z przeznaczeniem na reformę administracyjną, rozwój biznesu, ochronę zdrowia, edukację i współpracę przygraniczną)[242]. Wyraża się to w liczbie przedstawicielstw dyplomatycznych, ale przede wszystkim w liczbie przedsięwzięć gospodarczych (zagraniczna wymiana towarowa i inwestycje) i nienastawionych na bezpośredni zysk (działalność organizacji pozarządowych, jednostek samorządu terytorialnego, rządów)"[243].

Jedną ze spraw, które będą musiały być rozwiązane już w najbliższych latach w interesie wszystkich państw bałtyckich, jest problem broni chemicznej zatopionej po II wojnie światowej. Jej części znajdujące się we wrakach statków mogą stać się

---

[242] J. Walczak *Wymiar Północny*..., op.cit., s. 187.
[243] Ibidem.

łatwym celem choćby dla terrorystów, a na pewno są zagrożeniem dla rozchwianego ekologicznie akwenu.

Inną dziedziną współpracy na Morzu Bałtyckim dotyczącym współpracy z Rosją jest ratownictwo morskie. Tu priorytetami są:

- wymiana doświadczeń w prowadzeniu akcji ratunkowych,
- wspólne projekty opracowania i produkcji sprzętu poszukiwawczo-ratunkowego,
- wspólne ćwiczenia ratowników,
- nawigacyjne, hydrograficzne i hydrometeorologiczne wsparcie operacji poszukiwawczo-ratunkowych,
- współpraca w medycznych i fizjologicznych aspektach niesienia pomocy załogom okrętów podwodnych,
- wspólne ćwiczenia akcji poszukiwawczo-ratunkowych na morzu[244].

4.3. Finansowanie projektów przez Unię Europejską

Kwestią najistotniejszą, z punktu widzenia efektywności podejmowanych działań, jest finansowe wsparcie Unii Europejskiej dla regionu bałtyckiego, w tym dla Obwodu Kaliningradzkiego i sąsiadujących z nim państw. Polska i Litwa, jako kandydaci Unii Europejskiej korzystali z pomocy przedakcesyjnej, to znaczy z funduszy PHARE, SAPARD i ISPA, natomiast jako kraje członkowskie uzyskały dostęp do funduszy strukturalnych UE. Natomiast Obwód Kaliningradzki, jako podmiot Federacji Rosyjskiej, korzystał z programu TACIS, a od 2007 r. z Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa. Ponadto w ramach Wymiaru Północnego kraje te mogą korzystać z długoterminowych pożyczek z międzynarodowych instytucji finansowych, jak Europejski Bank Ochrony i Rozwoju (EBOiR)[245], Nordycki Bank Inwestycyjny[246],

---

[244] Ibidem, s. 191.

[245] *European Bank for Reconstruction and Development* – międzynarodowa instytucja finansowa utworzona w 1991 r. celem wsparcia działań na rzecz odbudowy państw Europy Środkowej i Wschodniej oraz ich rozwoju gospodarczego, wsparcia rozwoju gospodarki rynkowej w regionie, propagowania prywatyzacji i ochrony środowiska naturalnego, warunkiem udzielenia pomocy rządom, jak i podmiotom prywatnym jest rozwój demokracji i poszanowanie praw człowieka w danym państwie, www.mofnet.gov.pl

fundusz NEFCO, wspierający inwestycje ekologiczne w krajach Europy Środkowo-Wschodniej i pomocy finansowej ze strony zamożniejszych, głównie skandynawskich, państw regionu[247]. Ważnym, aczkolwiek zdecydowanie niewystarczającym, źródłem finansowania współpracy Obwodu Kaliningradzkiego z jego sąsiadami, w tym z Polską, są środki budżetowe, jakimi dysponują władze obwodowe. Z uwagi jednak na ogrom wewnętrznych problemów społeczno-ekonomicznych, których rozwiązywanie wymaga przede wszystkim pomocy państwa, a także nie do końca klarowny podział kompetencyjny pomiędzy obwodem i władzami federalnymi, współpracy z sąsiadami nie poświęca się należytej uwagi. Inicjatywy w tym zakresie bardzo często pochodzą z zewnątrz[248].

Do momentu przystąpienia Polski i Litwy do Unii Europejskiej zrealizowano szereg projektów mających na celu wzrost konkurencyjności obszarów przygranicznych, także tych z Obwodem Kaliningradzkim, z funduszy przedakcesyjnych PHARE i ISPA, SAPARD. Fundusze te miały przygotować kraje kandydujące do Unii Europejskiej i pomóc im wyrównać istniejące różnice gospodarcze. Pomogły współfinansować duże projekty inwestycyjne dotyczące ochrony środowiska i transportu. W okresie 2000-2006 budżet ISPA wynosił 1,04 mld euro rocznie (Polska otrzymywała 30-37% tej kwoty – ok. 248 mln euro). Podziału środków dokonywano w oparciu o kryterium liczby ludności i wielkości PKB (liczonego na głowę mieszkańca z uwzględnieniem parytetu siły nabywczej), a także powierzchni kraju. Po rozszerzeniu Unii w roku 2004 wszystkie projekty, które do tego czasu nie zostały ukończone są realizowane w ramach Funduszu Spójności[249].

Po stronie Obwodu Kaliningradzkiego większość projektów inwestycyjnych, w tym te na granicy z Polską, była współfinansowana ze środków przyznanych w ramach programu TACIS CBC. O środki finansowe mogły ubiegać władze

---

[246] *Nordic Investment Bank* – międzynarodowa instytucja finansowa, która oprócz celów czysto komercyjnych, stawia sobie za zadanie wspieranie inicjatyw (najlepiej ponadpaństwowych) dotyczących ochrony środowiska priorytetowo traktując projekty państw i organizacji działających w basenach Morza Bałtyckiego i Barentsa, www.nib.int

[247] J. Drozd, *Stosunki polsko–niemieckie a kwestia bezpieczeństwa,* [w:] *Polska polityka bezpieczeństwa 1989-2000*, R.Kuźniar (red.), Wydawnictwo Naukowe „Scholar", Warszawa 2001, s. 94.

[248] K. Falkowski, *Polska i Obwód Kaliningradzki wewnątrz szerzej Europy...*, op. cit., s. 116.

[249] Cyt. za: J. Walczak, *Wymiar Północny...*, op.cit., s. 131. www.funduszestrukturalne.gov.pl

i samorządy szczebla lokalnego i regionalnego zarządzające projektami współpracy przygranicznej. Jednym z podstawowych warunków otrzymania środków jest nawiązanie współpracy partnerskiej. Wówczas środki te były uruchamiane w połączeniu z wykorzystaniem pomocy finansowej z innych unijnych programów pomocowych, tj. INTERREG, PHARE, ISPA czy SAPARD, pozyskanych przez państwo członkowskie UE bądź państwo aspirujące do Unii oraz przy częściowym zaangażowaniu finansowym samego zainteresowanego kraju (w tym przypadku Rosji). Całkowite wsparcie finansowe ze strony Unii Europejskiej mogło pokrywać co najwyżej 80% ogólnej wartości danego projektu, a pozostałe 20% musi być sfinansowane przez partnerów uczestniczących w jego realizacji.

W latach 2001–2003 oraz 2004–2006 UE przekazała prawie 100 mln EUR na pomoc techniczną dla Kaliningradu, zaś na okres 2007–2013 przeznaczyła kolejne 50 mln EUR. Projekty dotyczyły rozwoju instytucjonalnego, energii, transportu, restrukturyzacji przedsiębiorstw, szkoleń w zakresie zarządzania oraz ochrony środowiska. Mają one stanowić wsparcie dla Rosji w jej wysiłkach na rzecz promowania rozwoju gospodarczego i społecznego obwodu kaliningradzkiego oraz wzmocnić transgraniczną współpracę wzdłuż granic poszerzonej UE z Rosją. Projekty obejmują m.in.:

- promowanie innowacyjnych małych i średnich przedsiębiorstw, wymiany handlowej i inwestycji, lepszej dystrybucji energii oraz jej efektywnego wykorzystania do celów przemysłowych i komunalnych, a także rozwój potencjału administracyjnego władz regionalnych;
- zacieśnienie współpracy i zwiększenie wymiany pomiędzy uniwersytetem w Kaliningradzie a uczelniami wyższymi UE, a także stworzenie między nimi sieci współpracy;
- programy zwalczania narkomanii, HIV/AIDS oraz gruźlicy[250];
- programy wspierające ochronę środowiska, ze szczególnym uwzględnieniem oczyszczania ścieków oraz kontroli wycieków ropy naftowej do Morza Bałtyckiego;

---

[250] *Unia Europejska przeznaczyła 1 mln euro na pomoc matkom i dzieciom w Obwodzie Kaliningrdzkim, które są nosicielami HIV,* „Obwód Kaliningradzki…", Nr 2, 2007, s. 4.

- poprawę wskaźników zdrowotnych oraz ulepszenie szkoleń zawodowych.

Szczególną uwagę przywiązuje się od pewnego czasu do projektów wspierających rozwój potencjału administracji publicznej regionu (w szczególności poprawy ogólnych warunków rozwoju działalności gospodarczej), ulepszających jakość podstawowej i profilaktycznej opieki zdrowotnej, wspierających potencjał intelektualny w regionie oraz stanowiących zachętę do transgranicznej wymiany kulturalnej[251].

Duży nacisk kładzie się na rozwój infrastruktury, zwłaszcza przejść granicznych, na promocję ochrony środowiska naturalnego oraz efektywne zarządzanie zasobami naturalnymi, na wsparcie sektora prywatnego oraz rozwoju ekonomicznego terenów przygranicznych, na realizację małych projektów.

Środki finansowe pochodzące z programu TACIS CBC są przeznaczane na dofinansowanie projektów oraz przedsięwzięć o charakterze transgranicznym, które mają wpływ na zacieśnianie więzi współpracy pomiędzy regionami i samorządami lokalnymi obszarów przygranicznych krajów Unii Europejskiej, Polski, Litwy, Łotwy, Estonii, Węgier, Rumunii i Słowacji. Najchętniej współfinansowane są projekty i inwestycje na przejściach granicznych oraz z zakresu transportu, telekomunikacji i sieci energetycznych.

Unia Europejska w ramach programu TACIS udzieliła finansowego wsparcia przy realizacji różnorakich projektów w Obwodzie Kaliningradzkim na łączną kwotę ponad 40 mld euro[252].

Z punktu widzenia projektów ważnych dla współpracy polsko-rosyjskiej, a sfinansowanych ze środków TACIS CBC, wymienić należy przede wszystkim modernizację przejścia granicznego Bagrationowsk–Bezledy; wartość tej inwestycji to 2 mln euro. Szybka jej realizacja niewątpliwie poprawi słabą drożność granicy z Obwodem Kaliningradzkim.

Przystąpienie Polski i Litwy do Unii Europejskiej w maju 2004 r. pozwoliło na korzystanie z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Funduszu Spójności,

---

[251] *Unia Europejska i Rosja: bliscy sąsiedzi, ważni gracze na arenie międzynarodowej, partnerzy strategiczni, Komisja Europejska*, Bruksela 2007, s. 25-26.

[252] K. Falkowski, *Polska i Obwód Kaliningradzki wewnątrz szerzej Europy...*, op. cit., s. 117.

a także z inicjatyw wspólnotowych, przyjmowanych odrębnie przez Komisję Europejską. Najbardziej zaawansowany w interesującym nas regionie okazał się program Unii Europejskiej INTERREG III. Ta inicjatywa wspólnotowa, obejmująca terytorium całej Unii Europejskiej, podzielona została na trzy komponenty: A – współpraca przygraniczna, B – współpraca transnarodowa, C – współpraca międzyregionalna[253].

W interesującym nas regionie zrealizowano ważne projekty w ramach INTERREG III A/TACIS – Program Sąsiedztwa Polska – Litwa – Federacja Rosyjska (Obwód Kaliningradzki). Jego celem jest wspieranie współpracy transgranicznej na północno-wschodniej granicy Unii Europejskiej. Po stronie polskiej zaangażowane są województwa: warmijsko-mazurskie, województwo podlaskie oraz województwo pomorskie. Ze strony Litwy w programie bierze udział Kłajpeda, Taurage, Alytus i Marijampolė, natomiast Rosję reprezentuje w całości Obwód Kaliningradzki.

Rysunek 8. Zasięg geograficzny inicjatywy wspólnotowej INTERREG III A

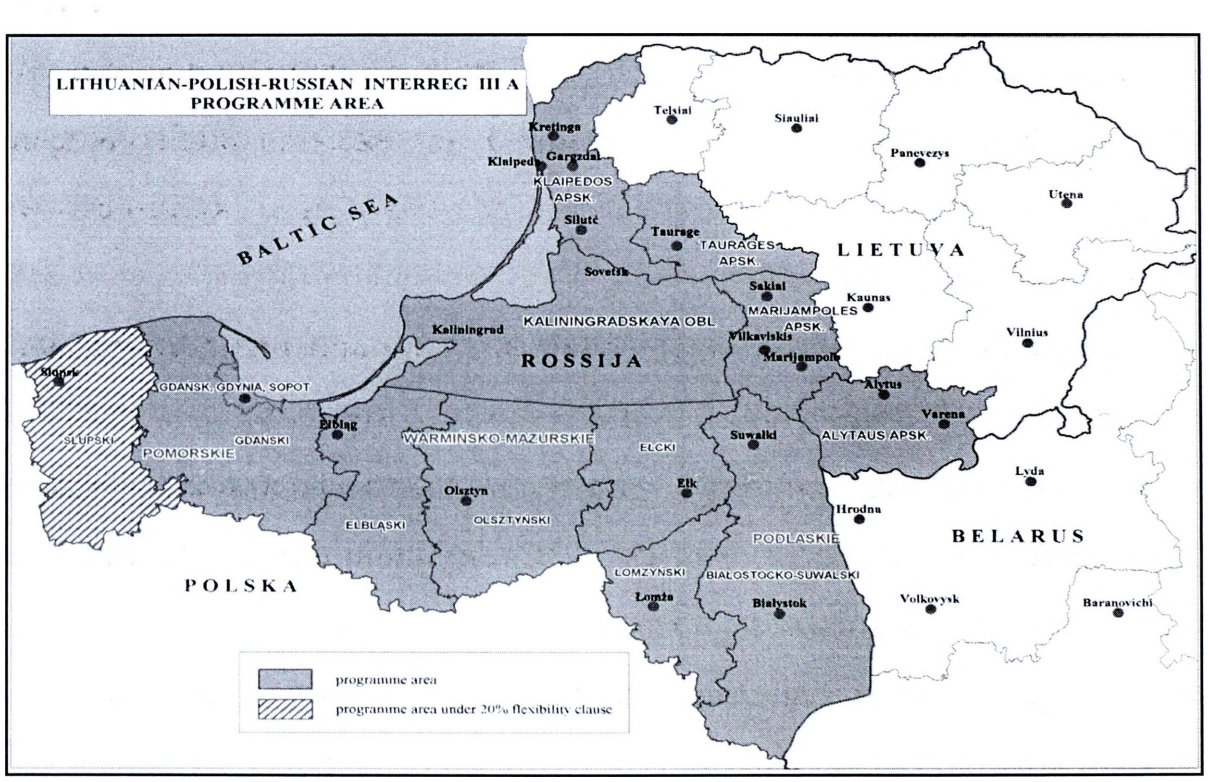

Źródło: Mapka dostępna na stronie http://www.interreg.gov.pl/INTERREG+IIIA /Program+Polska+ +Litwa++Federacja+Rosyjska+Obwod+Kaliningradzki/, wrzesień 2008.

---

[253] *INTERREG III C. Współpraca międzyregionalna w zakresie rozwoju regionalnego na terenie całej Unii Europejskiej i państw sąsiednich*, Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, www.interreg.gov.pl

Program INTERREG IIIA był współfinansowany z dwóch „źródeł": po stronie polskiej i litewskiej z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, zaś po stronie rosyjskiej ze środków TACIS. W latach 2004-2006 Polska przeznaczyła na Program Sąsiedztwa Polska – Litwa – Federacja Rosyjska (Obwód Kaliningradzki) 24,2 mln euro, strona litewska 12,3 mln euro. Zaś z programu TACIS dla Obwodu Kaliningradzkiego wykorzystano 4,5 mln euro.

Priorytetami Programu było: a) wzrost konkurencyjności i produktywności obszaru współpracy przez rozbudowę i modernizację i infrastruktury transgranicznej, oraz współpracę gospodarczą i naukowo – techniczną, ochronę granic (poprzez: wspieranie współpracy naukowo-technicznej i gospodarczej, wzmocnienie infrastruktury przygranicznej i granicznej celem zapewnienia rozwoju obszarów przygranicznych, ochronę środowiska, promowanie odnawialnych źródeł energii i wzrost efektywności wykorzystania tejże, w końcu rozwój turystyki i infrastruktury turystycznej, a także zachowanie obiektów dziedzictwa kulturowego o znaczeniu transgranicznym); b) współpraca pomiędzy społecznościami, wzmocnienie rynku pracy, integracja społeczno-kulturowa (poprzez: rozwijanie regionalnej tożsamości kulturowej i dziedzictwa kulturowego, wspieranie wszelkich inicjatyw społeczności lokalnych); c) pomoc techniczna (poprzez: zarządzanie, kontrolę i wdrażanie, ewaluację i promocję programu)[254].

W ramach Programu znaczna część funduszy została przeznaczona na projekty mające na celu poprawę stanu infrastruktury drogowej, ochronę środowiska naturalnego oraz projekty wspierające integrację społeczności lokalnych na obszarach przygranicznych w zakresie turystyki, wymiany kulturowej i sportu. Z udziałem polskich beneficjentów zrealizowano ponad 125 projektów.

Obecnie we współpracę transgraniczną są zaangażowane wszystkie gminy Obwodu Kaliningradzkiego, a także liczne organizacje pozarządowe, otoczenie biznesu i wiele innych instytucji wspieranych przez budżet. Przykłady działań z namacalnymi rezultatami to m.in. rekonstrukcja obiektów w Polessku, Guryevsku i Krasnoznamensku, rozwój działalności muzeów w Sovetsku, Ozersku i Svetlogorsku,

---

[254] http://www.interreg.gov.pl/INTERREG+IIIA/Program+Polska++Litwa++Federacja+Rosyjska+Obwod+Kaliningradzki/, wrzesień 2008.

oraz wyniki niektórych projektów o charakterze ekologicznym. Przeprowadzono pełnowymiarową analizę możliwości rozwoju energetyki wiatrowej i wodnej, nawiązano trwałe kontakty w dziedzinie kultury, ochrony zdrowia, edukacji i turystyki. Szczególną uwagę należy zwrócić na projekty mające na celu stworzenie przyszłych innowacyjnych rozwiązań w Obwodzie Kaliningardzkim. W sumie z udziałem partnerów z Obwodu Kaliningradzkiego zrealizowano 45 projektów, na łączną kwotę 8 mln euro. W opinii Sylwii Gourowej, naczelnika Urzędu ds. Stosunków Międzynarodowych w rządzie Obwodu Kaliningradzkiego: „Program, łącznie z innymi inicjatywami Unii Europejskiej przyczynia się do wzmocnienia wspólnej odpowiedzialności za środowisko naturalne, do trwałego i zrównoważonego rozwoju i aktywnego dialogu kulturowego pomiędzy mieszkańcami regionów przygranicznych. Dla mieszkańców Obwodu Kaliningradzkiego oznacza to przede wszystkim włączenie regionu w nurt globalizacji, który jest charakterystyczny dla całej Europy. Warto zauważyć, że ten proces ma miejsce dzięki współpracy ściśle związanej z działaniami Programu i projektów. Jako rezultat pojawia się swego rodzaju „sieć klastrów", w której uczestniczą organizacje z Obwodu Kaliningradzkiego, potrafiące wykorzystywać fundusze unijne i środki własne do pogłębiania terytorialnej, infrastrukturalnej, technologicznej i kulturowej spójności regionu Morza Bałtyckiego. Wydaje się, że czas najwyższy rozpocząć współpracę mającą na celu rozwiązanie większych problemów spowodowanych globalizacją, zmianami klimatu oraz niekorzystnymi procesami demograficznymi. W związku z tym lokalna współpraca transgraniczna powinna efektywnie wykorzystywać środki i mechanizmy Europejskiego Instrumentu Partnerstwa i Sąsiedztwa, Europejskiej Współpracy Terytorialnej a także liberalizację prawa wizowego"[255].

W latach 2007-2013 polsko-litewska współpraca w wymiarze transgranicznym wspierana jest poprzez programy operacyjne celu 3 polityki spójności UE – Europejskiej Współpracy Terytorialnej (EWT): „Polska-Litwa" oraz „Południowy Bałtyk", które są całkowicie nowymi inicjatywami. Ponadto, w okresie 2007-2013 będzie realizowany trójstronny program współpracy transgranicznej z udziałem Polski,

---

[255] *Triple Jump, Projects of Lithuania, Poland and Kaliningrad Region of Russian Federation Neighbourhood Programme*, s. 8.

Litwy i Obwodu Kaliningradzkiego Federacji Rosyjskiej w ramach Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa (EISP), który będzie kontynuacją kończącego się już Programu Sąsiedztwa. Przykładowe priorytety współpracy w ramach EISP to: poprawa i rozbudowa transgranicznej infrastruktury: komunikacyjnej, transportowej, technicznej, turystycznej, społecznej i ochrony środowiska oraz wspieranie innowacyjności, powiązań gospodarczych oraz ułatwienie współpracy sektora gospodarki i nauki, a także wspieranie rozwoju zasobów ludzkich.

Rysunek 9. Zasięg terytorialny INTERREG III A

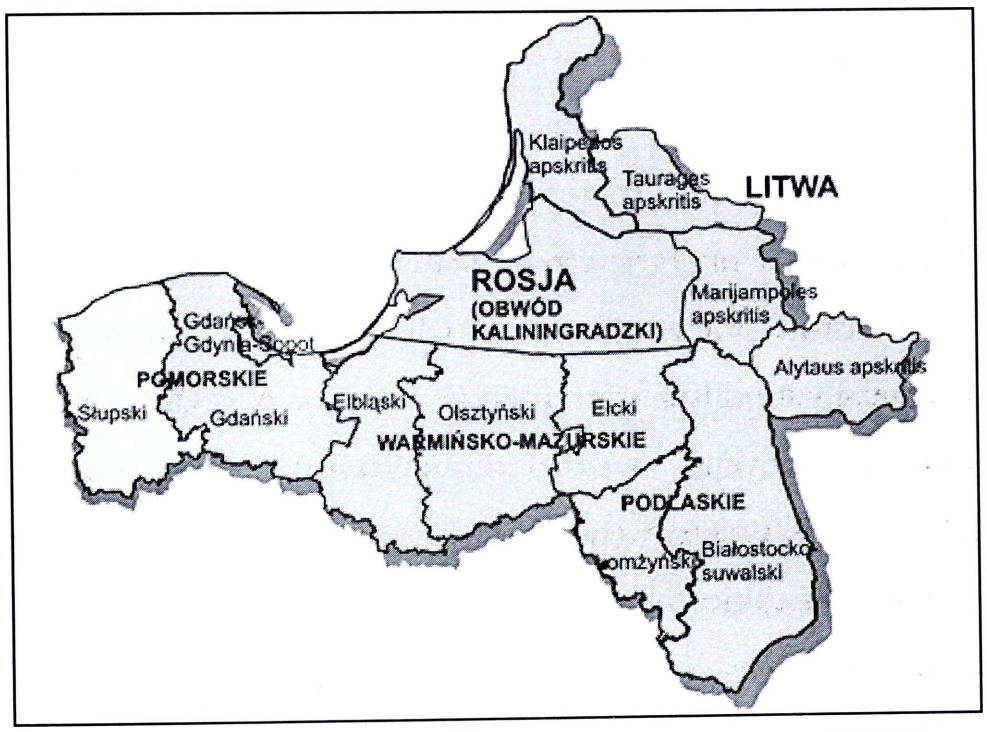

Źródło: http://www.interreg.gov.pl

Z kolei w wymiarze międzypaństwowym, w ramach INTERREG III B realizowany jest Projekt Łuku Południowego Bałtyku (South Baltic Arc). Celem projektu jest zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej i potencjału konkurencyjnego w procesie budowania spójności społeczno-gospodarczej i przestrzennej ponadnarodowej Strefy Rozwojowej Południowego Bałtyku[256]. W tej strefie dość słabo rozwinięta jest infrastruktura turystyczna i transportowa. Do czynników hamujących należą tu problemy strukturalne (stosunkowo niski PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca), wysokie bezrobocie w niektórych regionach, a co poważniejsze,

[256] www.southbalticarc.pl

zagrożenie marginalizacją ekonomiczną w skali kraju, a nawet całej Europy Bałtyckiej (za wyjątkiem Kłajpedy i Rygi). W regionie nie brakuje terenów inwestycyjnych, choć dominują tu branże tradycyjne i mało perspektywiczne: rolnictwo, w niektórych tylko regionach przemysł portowo – stoczniowy. Niewątpliwym bogactwem regionu są jego eko-walory: niezdegradowane środowisko naturalne i tradycyjne krajobrazy kulturowe. Do wspólnych problemów większości regionów Strefy Rozwojowej Południowego Bałtyku należą: rosnąca przestępczość, ucieczka wykształconej i łodej ludności (szczególnie regiony łotewskie i litewskie, z wyjątkiem Rygi), niedorozwój lokalnej infrastruktury technicznej (komunikacyjnej, transportowej) i społecznej, pogarszanie się sytuacji mieszkaniowej (zwłaszcza w słabiej rozwiniętej łotewskiej i litewskiej części łuku). Szanse na przyszłość Strefy daje rozbudowa międzynarodowych korytarzy transportowych, rozwój turystyki międzynarodowej i bałtyckiej, współpraca przygraniczna, paneuropejska i panbałtycka. Największe zagrożenia zasadniczo wspólne dla wszystkich regionów Łuku, to: niestabilne prawo, brak autentycznych polityk krajowych (np. polityki morskiej), czasem nieprzewidywalne decyzje władz krajowych, bardzo silna konkurencja i niedostateczne bezpieczeństwo energetyczne (zgłaszane przez Kaliningrad, niektóre regiony litewskie i łotewskie)[257].

Podstawową potrzebą wyróżnionej strefy jest współpraca międzynarodowa i rozbudowa połączeń komunikacyjnych: budowa autostrad i dróg ekspresowych – sprawnych korytarzy transportowych, jak np. Via Hansetica[258], linii kolejowych, rozwój portów morskich i lotniczych, czyli infrastruktury komunikacyjnej dalekiego zasięgu, aby urzeczywistnić współpracę z wielkimi aglomeracjami nadbałtyckimi: Szczecina z Berlinem, Trójmiasta z Kaliningradem, a dalej portami Litwy i Łotwy. Pozwoli to ograniczyć negatywnie oddziaływujące czynniki o charakterze

---

[257] J. Zaucha, *Możliwości kształtowania kierunków współpracy estońskich, łotewskich, litewskich, niemieckich, polskich i rosyjskich regionów Strefy Rozwojowej Południowego Bałtyku w oparciu o ich dokumenty strategiczne oraz uwarunkowania bałtyckiego INTERREGu III B*, Gdańsk 2004, s. 5-7, www.southbalticarc.pl

[258] Via Hanza - układ komunikacyjny: Szczecin – Gdańsk – Braniewo – Kaliningrad i dalej przez Łotwę do Estonii. J. Szlachta, *Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego – szansa dla Polski*, www.europa.edu.pl

zewnętrznym, a zwłaszcza peryferyzacji i braku elementu aglomeracji[259]. Temu podporządkowano główne działania Projektu Łuku Południowego Bałtyku. Obejmują one analizę, atrakcyjności inwestycyjnej, potencjału społeczno-gospodarczego i konkurencyjności polskiej części Łuku i określenie kierunków jego wykorzystania, wybór odpowiednich lokalizacji i przygotowanie najważniejszych przedsięwzięć infrastrukturalnych decydujących o tempie rozwoju społeczno-gospodarczym Polski Północnej[260].

4.4. Współpraca gospodarcza Polski z Obwodem Kaliningradzkim

Obwód Kaliningradzki graniczy z Polską na odcinku 210 km, a bezpośrednimi jego sąsiadami są województwa: warmińsko-mazurskie oraz pomorskie (poprzez Mierzeję Wiślaną). Podstawy instytucjonalno-prawne pozwalające na nawiązanie relacji ekonomicznych Polski z Obwodem Kaliningradzkim zostały stworzone na początku lat 90. XX wieku, a należą do nich:

- traktat między RP a FR o przyjaznej i dobrosąsiedzkiej współpracy, podpisany w maju 1992 r.;
- umowa między Rządem RP a Rządem FR o współpracy transgranicznej, podpisana w maju 1992 r.;
- porozumienie między Rządem RP a Rządem FR o współpracy północno-wschodnich województw RP i Obwodu Kaliningradzkiego FR, podpisane w 1992 r.;
- powołanie pełnomocników rządów RP i FR do spraw współpracy północno-wschodnich województw Polski z obwodem kaliningradzkim w 1994 r.;
- powołanie specjalnej Polsko-Rosyjskiej Rady do spraw Współpracy Regionów RP z Obwodem Kaliningradzkim FR w 1994 r.;
- utworzenie euroregionu "Niemen" (1997) oraz euroregionu „Bałtyk" (1998);
- podpisanie specjalnej umowy o współpracy województwa warmińsko-mazurskiego z Obwodem Kaliningradzkim (październik 2001 r.);

---

[259] J. Walczak, *Wymiar Północny...*, op. cit., s. 121.
[260] www.southbalticarc.pl

- podpisanie umowy o współpracy województwa pomorskiego z obwodem kaliningradzkim (marzec 2002 r.)[261].

Dla Obwodu Kaliningradzkiego Polska jest bardzo ważnym partnerem gospodarczym. W okresie 1994-2003 sukcesywnie z roku na rok (mimo nie znacznych wahań) rosła wartość wzajemnej wymiany handlowej, która na początku tego okresu wynosiła zaledwie 64 mln USD, natomiast w 2003 r. osiągnęła poziom aż 392,1 mln USD, czyli zanotowano ponad 6-krotny wzrost[262]. W 2003 r. obroty handlowe Polski z Obwodem Kaliningradzkim osiągnęły poziom ponad 392 mln USD, wykazując dodatnie saldo (301,3 mln USD). W 2006 r. obrót towarowy z Polską wzrósł o kolejne 18,9 % i wyniósł 678 mln USD[263]. Paradoksalnie jednak, mimo ważności gospodarczej między Polską i Obwodem Kaliningradzkim brakuje zwykłej bezpośredniej komunikacji pocztowej. Dlatego na przykład list z Bagrationowska do sąsiednich Bartoszyc szedł zwykle dwa tygodnie przez Kaliningrad-Moskwę-Warszawę i Olsztyn. Powstanie takiej komunikacji zapowiedziano na marzec 2007 roku[264].

Polska zainteresowana jest zacieśnianiem dotychczasowej współpracy inwestycyjnej, przede wszystkim poprzez udział naszych przedsiębiorstw przy realizacji wielkich projektów inwestycyjnych w Obwodzie Kaliningradzkim. Władze obwodu, przedstawiły Polsce pakiet kilkunastu dużych projektów (14), zaprosiły polskie przedsiębiorstwa do udziału w ich realizacji. Wśród największych inwestycji znalazły się:

- budowa elektrociepłowni TEC-2 (ostatecznie przetarg wygrała firma białoruska);
- modernizacja elektrociepłowni w Światłom;
- budowa portu w Bałtijsku;
- modernizacja i remont stoczni JANTAR;
- rekonstrukcja obiektów bazy produkcyjnej do budowy i remontu statków;

---

[261] Por.: K. Falkowski, *Polska i Obwód Kaliningradzki wewnątrz szerzej Europy...*, op. cit., s. 108.
[262] Ibidem, s. 110.
[263] „Obwód Kaliningradzki...", Nr 4, 2007, s. 2.
[264] „Obwód Kaliningradzki...", Nr 2, 2007, s. 35.

- modernizacja podziemnych zbiorników gazu;
- montaż autobusów i inne[265].

Niemniej jednak analitycy podkreślają, że w obwodzie, ważny jest tzw. klimat inwestycyjny bowiem obowiązujące regulacje prawno-instytucjonalne, zwłaszcza w sferze ekonomicznej, ale także polityczno-społecznej, które określają bezpieczeństwo i rentowność realizowanych inwestycji nie są zadowalające[266]. Polscy przedsiębiorcy, wysuwają następujące kwestie utrudniające handel, do których zaliczają[18]:

- mało wiarygodny i nie stabilny system prawny;
- brak spójnego ustawodawstwa gospodarczego, zwłaszcza celnego;
- brak kontaktów pomiędzy bankami;
- brak ustawy o ochronie inwestycji, uznawaniu znaków towarowych i ochronie marki;
- ulgi inwestycyjne przyznawane w przypadku bardzo dużych inwestycji, powyżej 250 tys. USD i 500 tys. USD;
- stale podwyższane stawki za opłaty certyfikacyjne i standaryzacyjne;
- trudności przy wydawaniu zezwoleń na pracę w obwodzie;
- niedrożne przejścia graniczne[267].

Wszystko to sprawia, iż kapitał polski dość ostrożnie wchodzi na rynek kaliningradzki. Polskie inwestycje obecne w Kaliningradzie, biorąc pod uwagę dużą liczbę polskich firm i ich niewielkie zaangażowanie kapitałowe, są przede wszystkim realizowane przez średnie przedsiębiorstwa. Polscy biznesmeni narzekają na niepowodzenia i trudności ze względu na „zbyt duże ryzyko". Zdaniem jednego z nich: „Najbardziej pazerni są urzędnicy. Jeśli zwęszą, że masz pieniądze, zamęczą. My, Polacy, najlepiej wychodzimy na handlu, pośrednictwie, przerzucając towary krajowe czy importowane do nas przez Kaliningrad dalej do Rosji"[268]. Według obliczeń administracji obwodowej w 2002 r. w Obwodzie Kaliningradzkim działało

---

[265] *Obwód Kaliningradzki 2002. Priorytetowe projekty inwestycyjne,* http://www.exporter/pl/kraje/k_europa/rosja_2001_kaleningrad.html, wrzesień 2008.
[266] K. Falkowski, *Polska i Obwód Kaliningradzki wewnątrz szerzej Europy...*, op. cit., s. 114.
[267] Ibidem, s. 115.
[268] *Co Rosja zamierza...*, op. cit.

428 firm, a obroty w 2001 r. sięgnęły 294 mln dolarów (18% naszego eksportu do Rosji przypadło na Kaliningrad). Na rynku kaliningradzkim pracują takie znane firmy, jak „Budimex", i „Constructions" (budownictwo), „Maspex" (produkcja pakietów użytku jednorazowego do napojów), „Carcade" (usługi leasingowe), „Dosypek" (przemysłowe urządzenia wentylacyjne), „JM-Tronic Małtika" (elektronika), „Chłód-System" (przemysłowe i sklepowe urządzenia chłodnicze)[269].

O wiele lepiej radzi sobie na rynku kaliningradzkim kapitał litewski i niemiecki. Litwini mieli w 2002 r. 140 firm i obroty w wysokości 95,2 mln dolarów, ale są znacznie dynamiczniejsi niż Polacy. Litwinie łatwiej przystosowują się do miejscowych porządków, pisanych i niepisanych zasad biznesu lokalnego. Już w 2006 roku liczba zarejestrowanych przedsiębiorstw z kapitałem litewskim wzrosła do 600. Pracują w sferze budownictwa, przemysłu spożywczego i logistyki. Najwięcej zainwestowała spółka „Arvi group" w będący w budowie w Czerniachowsku zakład nawozów potasowych. Litwini praktycznie zmonopolizowali rynek sosów i mebli[270].

Zagraniczny obrót towarowy Obwodu Kaliningradzkiego z Niemcami także rósł w ostatnich latach. W 2002 roku – 381,1 mld dolarów, w 2003 – 518,2 mld, w 2004 – 851 mld, 2005 – ponad 1 mld dolarów W tym względzie zajmują pierwsze miejsce w Obwodzie Kaliningradzkim (wśród państw zagranicznych – nie WNP, drugie miejsce zajmują Chiny). Natomiast Niemcy zajmują trzecie miejsce pod względem zarejestrowanych w obwodzie przedsiębiorstw z udziałem swego kapitału (372 w 2005 roku)[271].

5. Bezpieczeństwo wojskowe

5.1. Obwód Kaliningradzki w strategii bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej

Obwód Kaliningradzki ma dla Federacji Rosyjskiej duże znaczenie militarne, przede wszystkim za względu na stacjonującą tam Flotę Bałtycką. W rosyjskiej

---

[269] www.gov.kaliningrad.ru z 11 i 12.04.2007.

[270] *Litwini prawie zawojowali Kaliningrad*, „Obwód Kaliningradzki...", Nr 8 (144), sierpień 2006, s. 38-39.

[271] *Zakres współpracy rosyjsko-niemieckiej,* „Obwód Kaliningradzki...", Nr 6 (137), styczeń 2006, s. 61.

strategii bezpieczeństwa Flota zajmuje ważne miejsce jako ta, która ma bronić interesów geostrategicznych i rosyjskich granic morskich o łącznej długości 38 240 km, dwukrotnie dłuższych od lądowych. Rosyjską Flotę podzielono na dwie oceaniczne (Północną i Oceanu Spokojnego), dwie morskie (Bałtycką i Czarnomorską) i samodzielną Flotyllę Morza Kaspijskiego. Rosyjska flota w liczebności ustępuje tylko amerykańskiej. Rosyjska granica nad Bałtykiem, to 1900 km: wokół Zatoki Fińskiej i 160 km Obwodu Kaliningradzkiego. Rejon ten jest traktowany jako obszar o nadzwyczajnym znaczeniu strategicznym. Pozwala on kontrolować cały akwen Morza Bałtyckiego i efektywnie wpływać na sąsiadujące z nim państwa. Najważniejsze zadania dla Floty Bałtyckiej, to: odstraszanie ewentualnego agresora, obrona nienaruszalności terytorialnej, ochrona własnych rejonów morskich i wsparcie dla rosyjskiej polityki zagranicznej[272].

Położenie geograficzne najważniejszych baz morskich pozwala Rosji na utrzymanie strategicznej pozycji na Bałtyku Środkowym. Warto zwrócić uwagę, że baza morska Bałtyku niedaleko Petersburga, nie zapewnia Rosji odpowiednich warunków do kontroli szlaków wodnych na tym akwenie. Znajduje się ona bowiem na wschodnim krańcu Zatoki Fińskiej i można ją łatwo zablokować przez bazy morskie w Tallinie (Estonia) i Hanko (Finlandia)[273]. Dlatego tak istotna jest baza morska w Obwodzie Kaliningradzkim. Z tego terytorium Federacja Rosyjska ma dogodne warunki do oddziaływania militarnego na Polskę i Litwę zarówno od strony morza, jak i lądu. Siły morskie, stacjonujące w Obwodzie Kaliningradzkim mają dobrą podstawę wyjściową do blokady Zatoki Gdańskiej, głównie portów Trójmiasta. Ponadto mają możliwość kontroli szlaków komunikacyjnych łączących porty Polski z portami innych państw na całym Bałtyku. Z kolei, siły lądowe, rozmieszczone w całym Obwodzie, mają dogodne warunki do rozwijania działań zaczepnych w głąb terytorium Polski w kierunku środkowego odcinka Wisły w celu: 1) blokady portów Trójmiasta, 2) uchwycenia przepraw stałych na Wiśle i stworzenia zagrożenia Warszawy od strony zachodniej[274].

---

[272] J. Walczak, *Wymiar Północny...*, op. cit., s. 183.
[273] *Obwód Kaliningradzki – charakterystyka wojskowo-geograficzna...*, op. cit., s. 9.
[274] Ibidem, s. 10.

Zalety Obwodu Kaliningradzkiego doceniają także rosyjscy eksperci, którzy twierdzą, że: „Obwód Kaliningradzki pomimo geograficznej izolacji, przedstawia sobą nadal geostrategiczne znaczenie dla Rosji"[275]. Wynika ono z kilku powodów: 1) na terytorium Obwodu Kaliningradzkiego jest jedyny niezamarzający port Floty Bałtyckiej, 2) jest to najdalej na zachód wysunięty obszar Federacji Rosyjskiej, 3) Obwód dysponuje znaczącymi surowcami naturalnymi (bursztyn, ropa, lasy, ryby), a po 4). baza w Bałtijsku mogłaby pełnić rolę stabilizacyjną i pokojową w regionie Morza Bałtyckiego[276]. W rosyjskich dokumentach wyróżnia się następujące interesy strategiczne Rosji związane z Obwodem Kaliningradzkim, do których zalicza się: 1) zapewnienie suwerenności Federacji Rosyjskiej na tym terytorium, 2) wykorzystanie terytorium Obwodu w interesie zapewnienia zdolności obronnej kraju, 3) przyspieszenie rozwoju zewnętrznych stosunków gospodarczych z państwami europejskimi, 4) przekształcenie Obwodu z regionu dotowanego centralnie w region dawcę środków do budżetu federalnego[277].

Obwód Kaliningradzki odgrywa ważną rolę w systemie obrony strategicznej Rosji. W dokumentach państwowych zapisane jest, że Obwód Kaliningradzki ma realizować interesy Federacji Rosyjskiej, do których należą: 1) zachowanie integralności terytorialnej w czasie pokoju i ochrony granic, 2) zapobieganie zaburzeniu równowagi pomiędzy potencjałami militarnymi państw basenu Morza Bałtyckiego, 3) utrzymanie związków komunikacyjnych z Rosją właściwą, 4) rozwój współpracy z sąsiadami w oparciu o zasady i normy OBWE oraz prawa międzynarodowego[278].

Minister obrony Rosji Paweł Graczow 21 marca 1994 r. wyraził pragnienie powołania Kaliningradzkiego Specjalnego Regionu Obronnego – KOOR

---

[275] A. Trynkov, *The Region Security: A Expert View from Moscow*, [w:] *Kalinigard: The European Amber Region*, P. Joenniemi, J. Prawitz (ed.), Asgate, Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sydney 1998, s. 117.

[276] Bałtijsk to baza wojenno-morska ze swobodnym odwiedzaniem dla obywateli rosyjskich jednak ograniczeniem, ze względów bezpieczeństwa, dla obcokrajowców.

[277] *Federalny Program Celowego Rozwoju Specjalnej Strefy Ekonomicznej w Obwodzie Kaliningradzkim na lata 1998-2005,* [w:] „Obwód Kaliningradzki...", op. cit., s. 65.

[278] A. Trynkov, *The Region Security: A Expert View from Moscow*, [w:] *Kalinigard: The European Amber Region*, P. Joenniemi, J. Prawitz (ed.), Asgate, Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sydney 1998, s. 117.

(*Kaliningradskij osobiy oboroniennyj raion*), którego zadaniem było wykorzystanie rozlokowanych w Obwodzie Kaliningradzkim wojsk lądowych, lotnictwa wojskowego i jednostek marynarki wojennej (Floty Bałtyckiej), a także obrony powietrznej. Został on oficjalnie ustanowiony 1 sierpnia 1994 r. pod dowództwem Władimira Jegorowa, późniejszego gubernatora Obwodu Kaliningradzkiego. Specjalny region został podporządkowany bezpośrednio rosyjskiemu ministrowi obrony i Sztabowi Generalnemu i jego zadaniem jest: „walka, jeżeli będzie to konieczne oraz obrona przez określony okres czasu, wybrzeża i części terytorium, do momentu przybycia głównych sił z Rosji"[279]. Status KOOR zbliżony został do samodzielnego okręgu wojskowego. Obowiązki dowódcy przekazano W. Jegorowowi, podporządkowując mu wszystkie wojska stacjonujące na terytorium Obwodu Kaliningradzkiego.

Podstawowe cele sił stacjonujących w Obwodzie Kaliningradzkim to: obrona terytorium Federacji Rosyjskiej, wczesne ostrzeganie i obrona przeciwlotnicza, kontrola obszaru Morza Bałtyckiego, utrzymanie związków wojskowych z Rosją właściwą i wywiad[280]. W większości cele te są zadaniami „na czas pokoju" bowiem w przypadku ataku z zewnątrz nie są one w stanie go powstrzymać. Zdaniem wiceadmirała Konstantina Sicienko „Flota Bałtycka, rozlokowana w Obwodzie Kaliningradzkim, jest gwarantem stabilności w najbardziej zachodnim regionie Rosji"[281].

1 grudnia 1997 r. KOOR przekształcono w Zgrupowanie Sił Flota Bałtycka. Oznaczało to także podporządkowanie 11. Armii dowódcy Petersburskiego Okręgu Wojskowego. Podstawowym celem tych zmian miało być dokończenie restrukturyzacji armii pod kierunkiem dowództwa „lądowego" i przygotowanie jej do powtórnego wejścia w skład Floty Bałtyckiej po zmniejszeniu jej stanów osobowych

---

[279] Cyt. za: Z. Lachowski, *Kaliningrad as a Security Issue: An Export Viev form Poland*, [w:] *Kalinigard: The European Amber Region*, P. Joenniemi, J. Prawitz (ed.), Asgate, Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sydney 1998, s. 138.

[280] K.C. Pedersen, *Armed Forces and Missions*, [w:] *Kalinigard: The European Amber Region*, P. Joenniemi, J. Prawitz (ed.), Asgate, Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sydney 1998, s. 112-116.

[281] *Najbardziej zachodnia flota. Prestiż służby morskiej wzrasta,* „Obwód Kaliningradzki…", Nr 6, 2007, s. 26.

i uzbrojenia[282]. W ramach Zgrupowania dokonano połączenia i ujednolicenia struktur logistycznych floty i wojsk lądowych, tworząc zintegrowany system wsparcia i logistycznego zabezpieczenia wojsk w Obwodzie Kaliningradzkim. Zmiany te zdaniem specjalistów rosyjskich przyczyniły się do: zmniejszenia liczby szczebli i organów dowódczych oraz uproszczenia procesu decyzyjnego, zwiększenia zdolności operacyjnej oraz gotowości bojowej lądowo-powietrzno-morskiego zgrupowania sił w Obwodzie Kaliningradzkim oraz jego wszechstronności w zakresie rodzajów realizowanych zadań, a także przeformowanie nadmiernie rozwiniętych struktur wojsk lądowych, zmniejszenie nakładów finansowych na utrzymanie i funkcjonowanie zgrupowania, ustalenie jednolitego programu szkolenia oraz przygotowania wojsk do działań w warunkach bezpośredniej styczności z siłami NATO[283].

Proces rozszerzenia NATO ponownie sprowokował dyskusję na temat roli i znaczenia Obwodu Kaliningradzkiego dla bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Wówczas też pojawiły się doniesienia o możliwości rozmieszczenia na terytorium Obwodu Kaliningradzkiego taktycznej broni jądrowej[284]. Doniesienia te były wielokrotnie dementowane przez przedstawicieli Ministerstwa Obrony Rosji[285]. Jednocześnie należy pamiętać, że Federacja Rosyjska pozostawia sobie prawo do zastosowania broni nuklearnej w przypadku: a) użycia przeciwko niej (lub) jej sojusznikom broni jądrowej i innych rodzajów środków masowego rażenia; b) agresji o dużej skali z zastosowaniem konwencjonalnej broni w trudnych dla bezpieczeństwa narodowego Rosji i jej sojuszników sytuacjach[286]. W tym przypadku FR zastrzega sobie prawo do użycia potencjały nuklearnego jako pierwsza. Rosja deklaruje w swoich doktrynach wojennych, że nie użyje broni jądrowej przeciwko państwu, które jest uczestnikiem układu NPT (*Traktat o Nierozprzestrzenianiu Broni*

---

[282] M. Szymański, *Potencjal militarny w Obwodzie Królewieckim a bezpieczeństwo Polski,* „Przegląd Zachodni", Nr 1, 1999, s. 144.

[283] Ibidem, s. 144-145.

[284] *Taktyczna broń jądrowa w Kaliningradzie,* „Materiały OSW", 9.01.2001.

[285] M. Piotrowski, *Russia's Security Policy*, [w:] *Toward an Understanding of Russia. New European Prespectives*, J. Bugajski (ed.), A Council on Foreign Relations Book, New York 2002, s. 73-74.

[286] K. Malak, *Polityka bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej,* Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 1997, s. 169-176.

Nuklearnej) z 1 lipca 1968 r. i nie posiada broni jądrowej. Wyjątek stanowi atak na FR, jej siły zbrojne oraz inne wojska, sojuszników lun na państwo, wobec którego ma ona zobowiązania w sferze bezpieczeństwa w przypadku wspólnych działań konkretnego państwa wraz z państwami dysponującymi bronią jądrową lub gdy państwo dokonujące zbrojnej napaści jest związane porozumieniem sojuszniczym z państwem posiadającym broń jądrową[287].

W związku z amerykańskimi planami rozmieszczenia elementów tarczy w Europie, ponownie pojawiły się informacje o konieczności „dozbrojenia" Obwodu Kaliningradzkiego, aby był w stanie zabezpieczyć strategicznie terytorium Rosji przed groźnymi dla niej planami sąsiadów: Polski i Czech. W związku ze spekulacjami polski premier Donad Tusk zaproponował ministrowi spraw zagranicznych Rosji Siergiejewowi Ławrowowi, podczas jego wizyty w Polsce 11 września 2008 r., aby wzajemnie wizytować obiekty wojskowe. W zamian za inspekcje rosyjskie w Rędzikowie, polscy obserwatorzy mieliby odwiedzać bazy w Obwodzie Kaliningradzkim.

Rysunek 10. Zasięg terytorialny rakiet Iskander

Źródło: http://www.globalsecurity.org/wmd/world/russia/images/ss-26-kaliningrad.jpg, październik 2008.

---

[287] I. Topolski, *Siła militarna w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Wydawnictwo UMSC, Lublin 2004, s. 153-154.

Prezydent Rosji Dmitrij Miedwiediew w swoim pierwszym orędziu 5 listopada 2008 r., potwierdził wiadomości, że Obwód Kaliningradzki, w związku z budową tarczy antyrakietowej w Polsce i Czechach, zostanie zaopatrzony w rakiety krótkiego zasięgu „Iskander"[288]. Ten lądowy system rakietowy z pociskiem balistycznym, ziemia ziemia, jest rozmieszczony na samochodowej platformie i przeznaczony jest do przygotowania i wykonywania uderzeń na ważne cele lądowe przeciwnika. Według prezydenta Rosji, „zainstalowanie Iskanderów ma zneutralizować amerykański system antyrakietowy". Rosja – w jego opinii – nie chce nowego wyścigu zbrojeń ale jest zmuszona reagować na negatywne dla jej bezpieczeństwa zjawiska. Dlatego jest ona gotowa do wycofania się z tej decyzji, jeżeli tylko USA wycofają się z tarczy. Iskander-M (SS-26 Stone) może obejąć swoim zasięgiem terytorium Polski i częściowo Czech. Również ze strony rosyjskich polityków i dyplomatów poszły zapewnienia, że „Polska znajdzie się na celowniku rosyjskiego systemu obronnego (...) To nie groźby, ale stwierdzenie faktu. Wszelkie elementy systemów obronnych Rosji i Ameryki są wzajemnie kontrolowane (...) taka jest logika i prawo działania tych systemów. Decydując się na tarczę Polska dokonuje wybory i znajduje się na linii ognia"[289]. Dmitrij Rogozin, przedstawiciel Rosji przy NATO potwierdził z kolei, że Rosja jest gotowa wycofać się z porozumień o ograniczeniu rakiet krótkiego i średniego zasięgu, które „będą przeszkadzać nam [Rosji] w symetrycznej odpowiedzi"[290].

5.2. Potencjał militarny Obwodu Kaliningradzkiego

W czasach Związku Radzieckiego Obwód Kaliningradzki stanowił jedno z ważniejszych punktów strategicznych Rosji na Morzu Bałtyckim, czym zyskał sobie miano „zbrojnej pięści ZSRR" nad Bałtykiem. Liczebność żołnierzy w czasie zimnej wojny dochodziła tu do 500 tys. a bazy wojskowe, które były zamknięte, były także bezpośrednio podporządkowane Moskwie. Dowództwo Floty Bałtyckiej w 1956 r.

---

[288] *W cieniu Putina: pierwsze orędzie Dmitrija Miedwiediewa*, "Tydzień na Wschodzie OSW", Nr 36(70), 05.11.2008.

[289] Wypowiedź Konstantina Kołaczowa, przewodniczącego komisji spraw zagranicznych Dumy dla Dziennika. *Rosja naśle na nas hakerów i szpiegów*, „Dziennik", 15.07.2008.

[290] Ibidem.

przeniesiono z Leningradu do Kaliningradu i portu w Bałtijsku, który stał się największą bazą morską rosyjskiej Floty na Bałtyku. Region, który był częścią Bałtyckiego Okręgu Obronnego, posiadał silne jednostki wojskowe, głównie 11. Armii Gwardyjskiej, sił powietrznych, sił obrony powietrznej i jednostek straży granicznej[291].

Zapoczątkowane przez Michaiła Gorbaczowa pod koniec lat 80. i kontynuowane przez Borysa Jelcyna redukcje w siłach zbrojnych, związane z limitami nałożonymi przez Traktat CFE (1990), doprowadziły od przekształcenia armii rosyjskiej w armię o charakterze defensywnym.

Po rozpadzie Związku Radzieckiego rosyjska Flota Bałtycka „utraciła" na rzecz nowych niepodległych państw bałtyckich ważne punkty strategiczne: 80% jej baz (14 z 16), 60% nabrzeży, 75% potencjału stoczniowo-remontowego, 30% możliwości gromadzenia zapasów paliwowych i 30% lotnisk[292]. Liczba żołnierzy rozlokowanych w Obwodzie Kaliningradzkim spadała. W lipcu 1992 r. w początkowym okresie tworzenia rosyjskiej marynarki wojennej Flota Bałtycka posiadała ok. 90 tys. żołnierzy i marynarzy, w jej uzbrojeniu i wyposażeniu znajdowało się 188 samolotów bojowych oraz 397 okrętów, w tym 54 okręty bojowe głównych klas oraz 343 okręty pozostałych klas[293].

---

[291] Do 1994 r. na terytorium Obwodu Kaliningradzkiego stacjonowały dwa samodzielne operacyjne, zgrupowania wojsk. Była to 11 Armia Ogólnowojskowa, która posiadała (od kwietnia 1993 r.) status samodzielnego związku operacyjnego (ZO), podległego bezpośrednio ministrowi obrony FR, oraz Flota Bałtycka, a dokładnie jej zgrupowanie Południowe. Posiadały one niezależne stanowiska i systemy dowodzenia oraz odrębne zaplecze logistyczne. Jednocześnie brak jasnego rozdzielenia kompetencji dowódczych między dowódcą 11. Armii i dowódcą Floty Bałtyckiej wielokrotnie doprowadzało do sporów między nimi. Za: M. Szymański, *Potencjał militarny w Obwodzie ...*, op. cit.,, s. 143.

[292] I. Kolberg, *Kaliningrad: Problems and Prospects*, [w:] *Kalinigard: The European Amber Region*, P. Joenniemi, J. Prawitz (ed.), Asgate, Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sydney 1998, s. 4-5.

[293] Wojska brzegowe: 3 Dywizja Obrony Wybrzeża (3 DOW s dowództwem w Kłajpedzie), ok. 3400 żołnierzy, 271 czołgów T-72, 469 bojowych wozów opancerzonych (BWO typu BWP-1 i 2, BTR-60 i 70), 156 środków artyleryjskich o kalibrze powyżej 100 mm różnych typów; 336 Brygada Piechoty Morskiej – ponad 2240 żołnierzy, 40 czołgów starszej generacji typu T-55, 197 BWO różnych typów (w tym 27 transporterów opancerzonych z ciężkim uzbrojeniem PT-76, 158 nowoczesnych typu BTR-80) oraz 60 samobieżnych środków artyleryjskich; 710 Pułk Artylerii (m. Kaliningrad), 120 środków artyleryjskich o kalibrze powyżej 100 mm. 1 stycznia 1998 r. stan osobowy FB (Zgrupowania Południowego, stacjonującego w Obwodzie Kaliningradzkim) wyniósł ok. 31 tys. żołnierzy i marynarzy, i w stosunku do 1992 r. zmniejszył się trzykrotnie. Siły okrętowe posiały 265 okrętów, w tym 37 okrętów bojowych głównych klas oraz 228 pozostałych klas.

Największa koncentracja sił lądowych w Obwodzie Kaliningradzki, miała miejsce w związku z wycofywaniem wojsk radzieckich z NRD i krajów Europy Środkowej. Wówczas Obwód Kaliningradzki stał się miejscem przerzutowym dla rosyjskiego personelu i ciężkiego sprzętu. W latach 1992-1994, według różnych obliczeń, liczba wojska zgromadzonego w regionie osiągnęła od 100 do 300 tysięcy. To mogło niepokoić sąsiadów, Polskę i Litwę, tym bardziej, że negocjowano przetransportowanie tych sił przez terytorium tej ostatniej, co wywoływało wiele sporów w stosunkach rosyjsko-litewskich. Lech Wałęsa podróżując po krajach bałtyckich w lutym 1992 r. określił sytuację tak licznego zgromadzenia wojsk na tak małym terytorium „alarmującym fenomenem"[294]. Rosja, którą wiązały decyzje Traktatu CFE miała możliwość dużej koncentracji sprzętu wojskowego bowiem mogła mieć 60% wszystkich czołgów (czyli 4200), ponad 60% artylerii (3235 systemów) oraz 1/3 całości sił zbrojnych, jakie posiadała w Europie[295]. Po redukcji uzbrojenia i liczby żołnierzy i marynarzy Rosja osiągnęła poziom znacznie poniżej reżimu CFE. Redukowano liczbę ciężkiego sprzętu bojowego, wycofując z Obwodu przestarzałe czołgi T-55 (z uzbrojenia 336 Brygady Piechoty Morskiej z Bałtijska) i T-62 (z uzbrojenia 40 Dywizji Pancernej z Sowietska). Przeznaczono do likwidacji sprzęt opancerzony starszej generacji typu BTR-60 i PT-76 oraz znaczną część BWP-1. Pozostawiono nowoczesne transpotery typu BTR-80 oraz wozy bojowe BWP-2. Zmniejszono stany uzbrojenia rakietowego, wycofując wszystkie wyrzutnie i rakiety O-T starszej generacji typu *Scud*.

Wojskowe struktury w Obwodzie Kaliningradzkim dzielą się na jednostki marynarki wojennej i lotnictwa Floty Bałtyckiej oraz jednostki wojsk lądowych, piechoty morskiej i obrony wybrzeża. Funkcjonujące w Obwodzie jednostki wszystkich rodzajów sił zbrojnych i rodzajów wojsk Sił Zbrojnych FR pod względem

---

Lotnictwo morskie FB posiada ok. 100 samolotów bojowych oraz ok. 50 śmigłowców ZOP, WRE i rozpoznawczych. W skład wojsk brzegowych FB, stacjonujących w OK. wchodziły: brygada piechoty morskiej (336 BPM), posiadająca ponad 1660 żołnierzy, 26 czołgów T-72, 140 transporterów, typu BTR-80 i pokrewnych oraz 34 samobieżne środki artyleryjskie o kalibrze powyżej 100 mm; jednostki nadbrzeżnej artylerii rakietowej i lufowej w uzbrojeniu, których występują min. zestawy wyrzutni rakiety ziemia-woda typu P-35.

[294] Z. Lachowski, *Kaliningrad as a Security...*, op. cit. s. 132.

[295] A. Trynkow, *The Region's Security: An Export view from Moscow*, [w:] *Kaliningrad: The European Amber Region...*, op. cit., s. 119.

operacyjnym wchodzą w skład Floty Bałtyckiej i podporządkowane są bezpośrednio jej dowódcy, jednocześnie komendantowi Kaliningradzkiego Specjalnego Regionu Obronnego. Dowódca Floty Bałtyckiej podlega bezpośrednio szefowi sztabu SZ FR i ministrowi obrony FR, co stawia go w pozycji uprzywilejowanej w stosunku do dowódców okręgów wojskowych pozostałych flot[296].

W ramach przygotowywanych w latach 1997-1998 reform zlikwidowano większość struktur administracyjnych i zredukowano około 40% stanu jednostek lądowych. Od tego czasu potencjał Floty Bałtyckiej utrzymuje się na względnie stałym poziomie. Ogólna liczebność Sił Zbrojnych FR w Obwodzie nie przekracza 25 tys. oficerów i żołnierzy[297]. Zdaniem J. Walczaka „Największą potęgą, o jednoznacznie ofensywnym charakterze w regionie jest właśnie Flota Bałtycka FR dysponująca, jako jedyna, taktyczną bronią jądrową, wojskami desantowymi i środkami ich transportu oraz własnym rozpoznaniem strategicznym. Drugą w kolejności flotą wojenną Bałtyku jest *Deutsche Marine* nie dysponująca jednak jednostkami niezbędnymi do przeprowadzenia działań desantowych na szerszą skalę i co ważniejsze, poprzez przynależność do NATO, realizującą zadania wynikające z polityki Paktu"[298]. Z tą analizą nie zgadza się jednak większość analityków, którzy jednoznacznie podkreślają defensywny charakter Floty Bałtyckiej. Eksperci Ośrodka Studiów Wschodnich przekonują, że: „Jednostki marynarki wojennej i lotnictwa Floty Bałtyckiej stanowią zespół nieduży, ale posiadający znaczące walory taktyczne. Trzon Floty stanowią małe jednostki rakietowe, jednostki do zwalczania okrętów podwodnych oraz minowo-trałowe. Duże okręty nawodne i okręty podwodny służą na ćwiczeniach przede wszystkim w charakterze celów. Okręty są stosunkowo młode, około 70% z nich służy nie dłużej niż 15 lat. Podobnie przedstawia się sytuacja z lotnictwem w Obwodzie. Samoloty i śmigłowce są względnie nowoczesne i mają pozostać aktywne do 2010 r. Morski komponent Floty Bałtyckiej ma charakter defensywny"[299].

---

[296] K.C. Pedersen, *Armed Forces and Missions*, [w:] *Kalinigard: The European Amber Region*, P. Joenniemi, J. Prawitz (ed.), Asgate, Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sydney 1998, s. 112-116.

[297] Smirniagin, *Kaliningradzkaja problema: sensacja, kotoroj moglo nie byt'*, „Brifing Moskowskogo Centra Karniegi", Tom 4, Wypusk 5, Maj 2002, s. 2.

[298] J. Walczak, *Wymiar Północny...*, op. cit, s. 183.

[299] *Obwód Kaliningradzki w kontekście rozszerzenia Unii Europejskiej...*, op. cit.

Flota Bałtycka dysponuje obecnie jednym dowództwem znajdującym się w Kaliningradzie i dwoma bazami: Bałtisk i jedna niedaleko Sankt-Petersburga, tj. Kronsztad.

Zgodnie z danymi „The Military Balance 1996-1997" Flota Bałtycka w tym okresie składała się z 6 łodzi podwodnych, 31 jednostek nawodnych, ok. 42 jednostek patrolowych i ochrony przybrzeża, 60 statków do wykrywania min, 8 lotniskowców, 118 statków wsparcia. Na siły powietrzne KOOR składało 3 pułki dysponujące około 100 samolotami i helikopterami. Wspomagani byli przez brygadę piechoty i pułk artylerii. Siły lądowe składały się z 2 zmotoryzowanych dywizji, 2 brygad pancernych, 3 brygad artylerii, 1 pułk śmigłowców oraz 1 brygady wyposażonej w rakiety (18) powietrze-powietrze SS-21. Na wyposażeniu siły te dysponowały 850 czołgami, 950 uzbrojonymi samochodami opancerzonymi oraz 425 jednostkami artylerii[300]. Zgodnie z opinią admirała W. Jegorowa, ówczesnego dowódcy Floty Bałtyckiej, do 1998 r. zmniejszono o połowę liczebność marynarzy i 3 razy ilość okrętów. Dlatego jej zdolność bojową porównuje się dziś do flot niemieckiej, szwedzkiej i polskiej na Morzu Bałtyckim[301]. W czerwcu 1998 r. po zainstalowaniu ruchomych systemów antyrakietowych S-300 PS, rejon ten należy do najbardziej strzeżonych w Rosji[302].

Dane za rok 2000, udostępnione przez Federację Rosyjską, w ramach wymiany informacji wojskowej realizowanej na forum OBWE, mówią, że w oddziałach objętych reżimem kontroli CFE (nie podlegają temu siły morskie, w tym również oddziały morskie lądowego bazowania), na terenie Obwodu Kaliningradzkiego znajdować się miało 12 771 żołnierzy i oficerów, 816 czołgów, 853 bojowych samochodów opancerzonych (BWO), 392 pojazdów podobnych do BWO, 345 dział o kalibrze powyżej 100 mm, 20 uderzeniowych śmigłowców, 29 śmigłowców wsparcia i około 100 samolotów. Do podanej liczby personelu sił zbrojnych doliczano

---

[300] K. C. Pedersen, op. cit., s. 110-111.

[301] A. Trynkow, *The Region's ...* , op. cit., s. 118.

[302] T. Palmowski, *Współpraca z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej jako czynnik rozwoju regionalnego*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2 listopada 2006 r., s. 688. http://www.mrr.gov.pl/polityka_regionalna/SRPW_2020/Dokumenty%20i%20ekspertyzy/Documents/e9c8e43c89544a13ab940a1a192ee58aPalmowski.pdf>, listopad 2008.

25-30 tys. żołnierzy jednostek ochrony wybrzeża oraz stanowiących załogi okrętów bojowych i pomocniczych[303].

Według „The Military Balance 2008" na wyposażeniu Floty Bałtyckiej znajdowało się: dwie taktyczne łodzie podwodne (z możliwościami ASW), pięć okrętów bojowych (2 niszczyciele z kierowanymi pociskami rakietowymi, 3 fregaty i kilka korwet); partole i oddziały ochrony wybrzeża (18), 15 statków przeciwminowych, 5 amfibii, około 130 statków wsparcia logistycznego. Lotnictwo Floty Bałtyckiej składa się z: 23 samolotów bojowych (Su-27), 26 myśliwców (Su-24), 14 transport: 12 An-12 *Cub*/An-24, *Coke*/An-26 *Curl,*2 An-12 *Cub* rekonesansowe i przeciwdziałania radioelektronicznego, helikoptery: 11 Mi-24 Hind (przeciwczołgowe), 19 Ka-28 (Ka-27) *Helix* (przeciw okrętom podwodnym), 8 Ka-29 *Helix*, 17 Mi-8 *Hip* (wsparcie transportu). W ramach piechoty morskiej funkcjonuje jeden pułk wyposażony w 26 czołgów, 220 samolotów, 52 wielozadaniowych wyrzutni rakietowych. Ochrona wybrzeża dysponuje: 2 pułki artylerii (133 wyrzutni), 1 pułk z 8 rakietami ziemia-ziemia SS-C-1B *Sepal,* 1 pułk obrony powietrznej z 28 Su-27 *Flanker*. Ochrona powietrzna oprócz tego dysponuje 50 rakietami ziemia-powietrze[304].

Według wiceadmirała Floty Bałtyckiej Konstantina Sidienko doposażenie Floty Bałtyckiej już się rozpoczęło: otrzymała ona spalinową łódź podwodną, nie mającą odpowiednika w innych krajach, korwetę – okręt średniego zasięgu morskiego nowej klasy i w 2009 r. ma być zakończona budowa okrętu „Jarosław Murdyj". Natomiast wojska lądowe FB są wyposażone w nowoczesne zespoły i systemu lotnicze. To, czego brakuje to kadry zawodowej i wyszkolonych młodych oficerów dla Sił Powietrznych, Obrony Przeciwlotniczej i Wojsk Lądowych. Co roku komicje rekrutacyjne w Obwodzie Kaliningradzkim „świecą pustkami" i mają problemy ze zorganizowaniem żołnierzy do służby zasadniczej, którą skrócono po 1 stycznia 2008 roku do 12 miesięcy.

Jeżeli chodzi o przemysł stoczniowy to w Obwodzie Kaliningradzkim działają Nadbałtyckie Zakłady Budowy Okrętów „Jantar". Mają one długą tradycję. W ciągu

---

[303] J. Drozd, *Stosunki polsko–niemieckie a kwestia bezpieczeństwa...*,op. cit., s. 14-15.
[304] „The Military Balance 2008", The International Institute for Strategic Studies, s. 214.

60 lat zeszło ze stoczni 150 okrętów bojowych (ostatni 7 lat temu) i ponad 450 statków floty cywilnej. W końcu lat 90. produkcja znacznie spadła ale obecnie sytuacja się ustabilizowała. Zamówienia państwowe sięgnęły w 2006 r. ponad 1 mld rubli. Stocznia specjalizuje się w budowie okrętów nawodnych. 51% akcji należy do państwa rosyjskiego. Do końca 2011 r. ma ona zbudować trzy fregaty bojowe dla Indii (wartość 1,14-1,56 mld dolarów). Ale należy zaznaczyć, że budowa sztandarowego okrętu „Jarosław Mudry" trwa od 1988 roku[305].

Redukcja liczby żołnierzy, jak wskazują analitycy, była związana także z trudnościami, jakie nastąpiły w armii rosyjskiej po rozpadzie ZSRR w sferze ekonomiczno-socjalnej. Podstawową bolączką dla oficerów i żołnierzy stacjonujących w Obwodzie Kaliningradzkim jest brak mieszkań, niskie płace, brak sprzętu, transportu, upadające morale, które prowadzą do takich patologii jak przestępczość, hazard, handel i szmuglowanie bronią i sprzętem wojskowym, narkotykami, łapówkarstwo[306].

Funkcjonowanie baz wojskowych, poligonów i zespołów składowych rodzi szereg problemów dodatkowych w sferze społeczno-gospodarczej i ochrony środowiska. Władze uświadamiają sobie, że należy podjąć odpowiednie działania. Przyjęła w związku z tym szereg dokumentów określających strategię działania. Ważną sprawą jest zapewnienie mieszkań dla zwalnianych żołnierzy lub będących w stanie spoczynku. W tej dziedzinie zauważa się powstałą sytuację kryzysową, która negatywnie odbija się na gotowości bojowej sił zbrojnych i prowadzi do utraty wykwalifikowanych ludzi.

Kolejnym problemem jest zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego obiektów wojskowych i działalności formacji zbrojnych. Główne problemy z tym związane to przechowywanie i utylizacja amunicji i przestarzałej techniki wojskowej. Wielkie niebezpieczeństwo przedstawiają w regionie arsenały, bazy i magazyny z amunicją należące do Ministerstwa Obrony FR. Dotychczasowa utylizacja odbiega od norm i standardów europejskich.

---

[305] „Obwód Kaliningradzki…", Nr 7, lipiec 2006, s. 19.
[306] Z. Lachowski, *Kaliningrad as a Security*...,op. cit., s. 132.

Ważną kwestią jest także tranzyt sprzętu i uzbrojenia wojskowego do eksklawy, na który nie zgadza się – państwo przez który się on odbywa – a więc Litwa. Władze rosyjskie postanowiły w związku z tym wybudować, eksperymentalne na razie, połączenie promowe. We wrześniu 2006 r. Ministerstwo Obrony Rosji przystąpiło do wysyłania ładunków przeznaczonych dla związków taktycznych i jednostek wojskowych stacjonujących w obwodzie kolejową przeprawą promową na trasie „Ust'-Ługa-Bałtijsk" (z obwodu leningradzkiego). Transport trwa ok. dwóch dni jednakże złośliwi utrzymują, że trasa ta zwróci się dopiero w 2011 roku[307]. Linia promowa jest pierwszym etapem „kombinowanego wielofunkcyjnego towarowo-pasażerskiego i samochodowo-kolejowego kompleksu promowego, aż do portów Niemiec[308].

Poziom uzbrojenia i ilości armii zależny był od zobowiązań międzynarodowych Rosji. W ramach CFE odbywały się inspekcje międzynarodowe w Obwodzie Kaliningradzkim (od 1992 r. odbyło się ich osiem) i miały one możliwości kontroli szeregu jednostek wojskowych na terytorium Obwodu. Przyjęty 19 listopada 1999 r. Adaptowany traktat o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie potraktował Rosję w sposób wyjątkowy, która wynegocjowała nieobowiązywania postanowień traktatu w pskowskim okręgu wojskowym i w obwodzie kaliningradzkim. Do traktatu nie przystąpiły Litwa, Łotwa i Estonia, które nie zgodziły się z taką uprzywilejowaną pozycją Rosji. 14 lipca 2007 r., pomimo wcześniejszej ratyfikacji, Rosja zawiesiła uczestnictwo w CFE.

---

[307] *Ministerstwo Obrony Rosji rozpoczęło dostarczanie ładunków wojskowych do obwodu promem z ominięciem Litwy,* „Obwód Kaliningradzki…", Nr 08 (145), sierpień 2006, s. 21.

[308] Inwestycja ta ma głównie charakter geopolityczny, na wypadek blokady ze strony Litwy linii kolejowych, dlatego że z punktu widzenia biznesu transport kolejowy przez Litwę nadal pozostanie ważny (szybszy). Decyzja o budowie tego kompleksu transportowego podjęta została przez rząd FR jeszcze w 2002 r., zaś budowa kolejowych zespołów promowych w Ust'-Ługa rozpoczęła się w 2003 roku, a w Bałtijsku w 2004 r. Zgodnie z założeniami techniczno-ekonomicznymi obrót ładunków ma wynieść 5,5 mln ton rocznie, w tym składnik kolejowy kompleksu promowego 3,5 mln ton. Całkowity rozwój linii promowej przewiduje oddanie do użytku składnika samochodowego, a także otwarcie w Ust'-Ługa punktu przejścia granicy do pracy promów na linii do portów w Niemczech (do końca 2007 r.). Po tej linii promowej ma pływać statek „Bałtijsk", który przewozić rocznie do 700 tys. ton ładunków. Dotychczasowo kosztował on 4,4 mld rubli.

Rysunek 11. Siły zbrojne w Obwodzie Kaliningradzkim

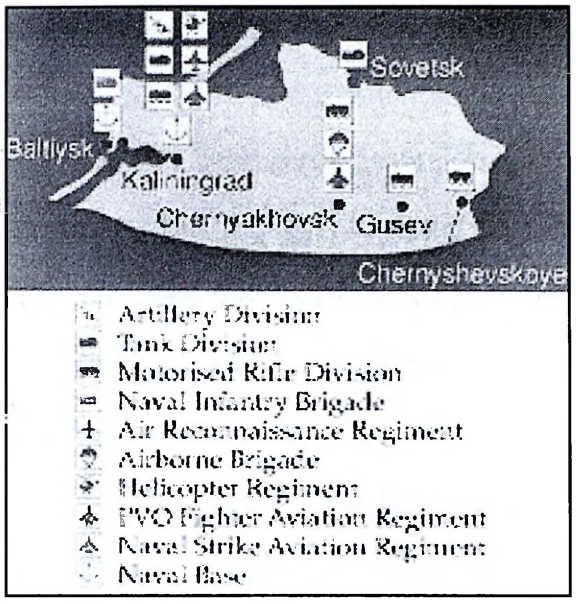

Legenda
1. Dywizja artylerii
2. Dywizja pancerna
3. Zmotoryzowana dywizja strzelców
4. Morska brygada piechoty
5. Powietrzny pułk rekonesansowy
6. Brygada spadochronowa
7. Pułk śmigłowców
8. Pułk myśliwców
9. Morski szturmowy pułk lotniczy
10. Baza morska

Źródło: *Kaliningrad's rising strategic importance,* "Strategic Comments", Vol. 3, No 10, IISS, Deceber 1997, s. 2.

6. Bezpieczeństwo wschodniej granicy Unii Europejskiej

Stabilność i bezpieczeństwo UE zależą od skutecznej ochrony jej granic zewnętrznych. Unia Europejska przywiązuje dużą wagę do tego, by kraje graniczne, jak Polska zapewniły właściwą kontrolę na swoim odcinku zewnętrznej granicy UE. Eksperci są zgodni, że wschodnia granica Unii Europejskiej niesie szereg wyzwań i zagrożeń. Obszar Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego charakteryzuje się własną specyfiką migracyjną. Z racji ostatnich dwóch fal rozszerzenia Unii Europejskiej obszar ten coraz silniej uczestniczy w wymianie migracyjnej z krajami UE. Dotyczy to między innymi migrantów zarobkowych, którzy zazwyczaj regularnie przesyłają pieniądze rodzinom pozostałym w kraju. Z tych transferów utrzymuje się niemal co trzecia rodzina w Mołdawii i krajach kaukaskich oraz co dziesiąta rodzina na Ukrainie czy w Rosji[309]. Nominalne rekordy w tym zakresie bije Mołdawia, która według wyliczeń Banku Światowego ma największe na omawianym obszarze transfery per capita[310].

---

[309] M. Jaroszewicz, L. Szerepka, *Wyzwania migracyjne w państwach wschodniego sąsiedztwa Unii Europejskiej*, „Raport OSW", Ośrodek Studiów Wschodnich , Warszawa styczeń 2007, s. 53.
[310] Ibidem.

Dodatkowo eksperci wyliczają inne zagrożenia, które mogą wystąpić na granicy wschodniej, jak na przykład:

- napływ nielegalnych imigrantów z Afryki i Azji, pragnących przedostać się do Europy Zachodniej;
- napływ członków grup przestępczych z krajów WNP;
- przemyt do krajów b. ZSRR samochodów pochodzących z kradzieży na terenie państw Europy Zachodniej dokonywany przez międzynarodowe grupy przestępcze, a także przemyt samochodów zgłaszanych jako ukradzione;
- korumpowanie funkcjonariuszy Straży Granicznej przez międzynarodowe grupy przestępcze;
- kontrabanda, przemyt surowców naturalnych, metali, narkotyków oraz wódki, papierosów i benzyny[311].

Od tego na ile skuteczne będą polskie czy słowackie służby graniczne zależeć będzie stabilność gospodarcza i polityczna państw członkowskich Unii, nie mówiąc już o zabezpieczeniu przed terroryzmem międzynarodowym. „Kwestia szczelności granicy wschodniej i związana z nią polityka wizowa wobec krajów WNP – według ekspertów - muszą być, przynajmniej do pewnego stopnia, podporządkowane strategicznym celom unijnej polityki wobec takich państw, jak Rosja, Ukraina czy Białoruś (...). Problem ewentualnego łatwiejszego dostępu na teren UE obywateli europejskich państw b. ZSRR, bądź też mieszkańców niektórych regionów tych krajów, należy postrzegać jako wyzwanie dla obecnej i przyszłej polityki wschodniej rozszerzonej Unii Europejskiej"[312].

Wszystkie państwa ubiegające się o członkostwo w UE zostały zobowiązane do przyjęcia tak zwanego dorobku Schengen. Układ z Schengen (1985) oraz Konwencja wykonawcza do Układu z Schengen (1990) regulują kwestie zniesienia obowiązku wizowego między sygnatariuszami tego porozumienia na rzecz większej kontroli na granicach zewnętrznych tych państw. Integracja 12 nowych państw z UE nie oznaczała automatycznie przystąpienia tych państw do tzw. strefy Schengen. Proces

---

[311] T. Paszewski, *Polska granica wschodnia a integracja z Unią Europejską*, [w:] *W pół drogi. Polska – Unia Europejska*, M.A. Cichocki (red.), Centrum Stosunków Międzynarodowych, Warszawa 2002, s. 119-120.

[312] Ibidem, s 108.

ten był niezwykle skomplikowany i wiązał się zarówno z kwestiami technicznymi w postaci wprowadzenia tzw. Systemu Informacji Schengen (SIS II) oraz unormowaniami legislacyjnymi i wyszkoleniem funkcjonariuszy granicznych wraz z unowocześnieniem punktów straży granicznej[313]. Dla porównania Finlandia, która posiada najdłuższą granicę lądową z krajów UE z Rosją, stała się członkiem strefy Schengen w marcu 2001 r., czyli po siedmiu latach od momentu integracji z UE[314].

Szczególnie istotna była sytuacja na wschodniej granicy Polski, która ma najdłuższy lądowy odcinek zewnętrznej granicy rozszerzonej Unii Europejskiej. Długość granicy Polski z Rosją wynosi 210 km, z Białorusią 418 km, z Ukrainą 535 km, co łącznie daje 1163 km[315]. W styczniu 2000 r. rząd polski przyjął *Zintegrowaną Strategię Zarządzania Granicą*, w której określił całokształt działań związanych z dostosowaniem ochrony granic do wymogów wspólnotowych. Dokument dotyczył między innymi budowy nowych przejść granicznych i otwierania placówek konsularnych, zadań poszczególnych służb i instytucji oraz harmonogramu powyższych prac. W celu polepszenia standardów ochrony granic wschodnich stworzono od 1 maja 2004 r. specjalny Fundusz Schengen[316]. UE przeznaczyła na rzecz Polski łącznie ok. 311,07 miliona euro. Środki Funduszu Schengen mogły być przeznaczone na inwestycje z zakresu rozbudowy infrastruktury teleinformatycznej, zwłaszcza dostosowania systemów informatycznych do sprawnej współpracy z SIS, zakupu wyposażenia służb granicznych niezbędnego do prawidłowego zabezpieczenia zewnętrznej granicy UE, budowy lub rozbudowy wybranych drogowych i kolejowych przejść granicznych z Rosją, Białorusią, Ukrainą oraz lotniczych przejść granicznych w zakresie dostosowania do wymogów *acquis* Schengen[317] i rozbudowy infrastruktury recepcyjnej służb migracyjnych[318].

---

[313] Ibidem, s. 26.

[314] K Reczkin, *Finlandia – granica zewnętrzna Unii Europejskiej z Rosją. Wnioski dla Polski,* „Raporty i Analizy CSM", nr 5, Centrum Stosunków Międzynarodowych, Warszawa 2004, s. 1.

[315] Mały Rocznik Statystyczny, 2007.

[316] *Na Wschodzie wiele zmian. Polska a unijna przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości*, „Raporty i Analizy CSM", nr 4, Centrum Stosunków Międzynarodowych, Warszawa 2004, s. 25-26.

[317] Dorobek Schengen zawiera zestaw zasad przyjętych przez międzyrządową grupę Schengen, które obejmują: samą konwencję i Układ z 1985 roku, protokoły akcesyjne zawarte z Włochami, Hiszpanią, Portugalią, Grecją, Austrią, Danią, Finlandią i Szwecją oraz decyzje i deklaracje przyjęte przez organy Schengen. Niektóre postanowienia zostały zastąpione i zmienione w razie konieczności

Fundusz Schengen to nie jedyne środki, mające pomóc Polsce i innym krajom w dostosowaniu się do dorobku prawnego Schengen. Na podstawie umowy z WE Norwegia utworzyła na lata 2004–2009 Norweski Mechanizm Finansowy. Norwegia zobowiązała się przekazać nowym krajom członkowskim Unii kwotę 567 mln euro wypłacaną w rocznych transzach (113,4 mln euro rocznie, w tym 55,56 mln dla Polski). Polska w ramach tego funduszu otrzymała 49% środków (ok. 277,83 mln euro). Zadania możliwe do realizacji na podstawie udzielonego wsparcia miały dotyczyć wdrażania *acquis* Schengen, wspierania realizacji Planu Działań Schengen i wzmacniania sądownictwa.

W związku z procesem wchodzenia do strefy Schengen najbardziej dotkliwym dla krajów wschodnich było wprowadzenie odpłatnych wiz przez kraje kandydującej. Najwcześniej wizy dla wschodnich sąsiadów wprowadziła Słowacja, a także Czechy w latach 2000-2001[319]. Najpóźniej uczyniła to Polska[320] (bo 1 października 2003 r.) oraz Litwa ze względu na sąsiedztwo Obwodu Kaliningradzkiego. Węgry przyjęły kompromisowe rozwiązanie, bowiem wiz od obywateli Rosji i Białorusi zaczęły wymagać już w 2001 roku, a od obywateli graniczącej z nimi Ukrainy w 2003 roku.

---

instrumentami legislacyjnymi Wspólnoty Europejskiej/Unii Europejskiej. W załączniku do Protokołu Schengeńskiego określono, że do dorobku Schengen zalicza się: 1) Umowa, podpisana w Schengen 14 czerwca 1985 roku pomiędzy rządami państw Unii Gospodarczej Beneluksu, Republiki Federalnej Niemiec i Republiki Francuskiej, o stopniowym znoszeniu kontroli na ich wspólnych granicach. 2) Porozumienie Wykonawcze, podpisane w Schengen 19 czerwca 1990 roku pomiędzy Królestwem Belgii, Republiką Federalną Niemiec oraz Królestwem Holandii, o realizacji Umowy o stopniowym znoszeniu kontroli na ich wspólnych granicach, podpisanej w Schengen 14 czerwca 1985 r. z odnoszącym się do niej Aktem Końcowym oraz wspólnymi deklaracjami. 3) Protokoły akcesyjne i Umowy do umowy z 1985 roku oraz Porozumienia Wykonawczego z 1990 r. z Włochami (podpisane w Paryżu 27 listopada 1990 r.), Hiszpanią i Portugalią (podpisane w Bonn 25 czerwca 1991 r.), Grecją (podpisane w Madrycie 6 listopada 1992 r.), Austrią (podpisane w Brukseli 28 kwietnia 1996 r.) oraz Danią, Finlandią i Szwecją (podpisane w Luksemburgu 19 grudnia 1996 r.) wraz z odnoszącymi się do nich Aktem Końcowym oraz wspólnymi deklaracjami.

[318] Wybór projektów przeznaczonych do finansowania w ramach środków Funduszu Schengen jest dokonywany przez Międzyresortowy Zespół do Spraw Wykorzystania Środków w Ramach Funduszu Schengen (powołany zarządzeniem Prezesa Rady Ministrów Nr 75 z dnia 12 sierpnia 2004 roku z późn. zm.).

[319] Natomiast Estonia i Łotwa wprowadziły wizy dla obywateli Federacji Rosyjskiej już w latach 90. XX wieku.

[320] Od 1 października 2003 r. wprowadzono obowiązek wizowy dla obywateli z państw wschodnich, starających się wjechać do Polski. Najbardziej łagodne dla ruchu osobowego rozwiązania zastosowano na granicy polsko-ukraińskiej – bezpłatne wizy dla Ukraińców i system bezwizowy dla Polaków. Sytuacja ta uległa zmianie wraz z przystąpieniem Polski do strefy Schengen.

6.1. Porozumienia dotyczące granicy między Unią Europejską i Federacją Rosyjską

Kwestie Obwodu Kaliningradzkiego i tranzytu do Rosji były niezwykle emocjonalnie odbierane przez media rosyjskie[321]. Problemy negocjacyjne, kategoryczność unijnych stanowisk odnośnie reżimu z Schengen, i odrzucanie kolejnych propozycji Moskwy, były odbierane jako poniżanie Federacji Rosyjskiej[322]. Unia nie widziała żadnego powodu omijania zapisów Umowy z Schengen, z czym nie mogła się pogodzić strona rosyjska.

„Problem Kaliningradu" stał się elementem ożywionych rozmów unijno-rosyjskich od 2000 r. (szczyt w maju i październiku). Strony zauważyły powagę sytuacji, kiedy Unia „otoczy" terytorialnie Obwód Kaliningradzki, zamykając mu lądową granicę z interiorem. Nie wypracowano wówczas żadnych rozwiązań, ale Komisja Europejska rozpoczęła debatę na temat ewentualnych scenariuszy. Efektem tego był Komunikat KE ze stycznia 2001 r. pt. *Unia Europejska a Kaliningrad*, zawierający propozycje, które miałyby zapobiec pogłębianiu się izolacji obwodu. Przeanalizowano w nim sytuację gospodarczą i społeczną, a także poziomu przestępczości i problemów ze środowiskiem. Zapewniono w nim, że rozszerzenie przyniesie Obwodowi Kaliningradzkiemu głównie korzyści (obniżenie stawek celnych, zmniejszenie kosztów tranzytu rosyjskich towarów przez terytorium Litwy i Łotwy). Zauważono wówczas i trudności, z jakimi może zetknąć się obwód (wizy, zaopatrzenie w energię, rosyjski tranzyt wojskowy przez Litwę).

Na kolejnych szczytach w 2001 r. strony porozumiały się, że rozwój Obwodu Kaliningradzkiego zależy przede wszystkim od Rosji i władz lokalnych. Kwestie granic znalazły się w dokumencie z 30 października 2001 r., w którym zadeklarowano dialog i wypracowanie porozumienia w kwestiach konsularnych i wiz w kontekście przystąpienia do Unii Europejskiej i strefy Schengen. Zaznaczono potrzebę zawarcia umowy o readmisji.

---

[321] *Rosja/Polska nie musi uczestniczyć w sprawie Kaliningradu,* 14.11.2002 Moskwa (PAP), „Europap", 15.11.2002.

[322] L. Smirniagin, *Kaliningradzkaja problema: sensacja, kotoroj moglo nie byt'...,* op. cit., maj 2002, s. 1-2.

29 maja 2002 r. odbył się szczyt UE i Rosji, na którym omawiano kwestie eksklawy. Strona unijna odrzuciła wówczas rosyjskie propozycje utworzenia na terytorium Polski i Litwy specjalnych korytarzy eksterytorialnych. Osoby i towary miały jeździć tymi korytarzami w zapieczętowanych wagonach[323]. Unia utrzymała swoje stanowisko, że Rosjanie chcący podróżować między Obwodem Kaliningradzkim a interiorem będą musieli posiadać wizy schengeńskie. Unia zaproponowała, aby w okresie poprzedzającym przystąpienie Polski i Litwy do strefy Schengen ułatwienia w wydawaniu wiz, pomoc w modernizacji przejść granicznych, fundusze na ochronę środowiska i na walkę z AIDS. Powyższe propozycje zostały potwierdzone 12 lipca 2002 r. w Moskwie w ramach partnerstwa dla Kaliningradu. Ale Rosja nie chciała się zgodzić na unijne propozycje wciąż utrzymując koncepcję szybkich, zaplombowanych pociągów.

18 września 2002 r. Komisja Europejska przedstawiła dokument poświęcony sprawie tranzytu do/z Kaliningradu po rozszerzeniu Unii Europejskiej. Zawarte w nim sformułowania nie spodobały się stronie rosyjskiej. KE podzieliła podróżujących przez Litwę na dwie grupy: podróżujących często i podróżujących rzadziej. Pierwsza grupa miała otrzymać „dokument ułatwionego tranzytu" (FTD – *Facilitataed Transit Dokument*), który upoważniałby do wielokrotnego przekraczania granicy w krótkim przedziale czasowym i ważny byłby przez kilka miesięcy z możliwością wznowienia. Dokument FTD miał być wydawany przez konsulat Litwy bezpłatnie lub za minimalną opłatą, na podstawie list dostarczonych przez stronę rosyjską. Natomiast podróżujący rzadziej mogliby się strać o normalną wizę. Na temat pociągów ekspresowych, które nie zatrzymywałyby się na terytorium Litwy, Komisja Europejska wyraziła pragnienie dalszych prac nad tym pomysłem, ale zaznaczyła, że obecna infrastruktura kolejowa nie jest wystarczająca dla tego typu transportu[324].

Unia przeprowadziła szereg rozmów z Litwą i Rosją na temat przyszłości Kaliningradu. W dniach 24-25 października 2002 r. odbył się w Brukseli szczyt UE, na którym zatwierdzono między innymi właśnie stanowisko UE na rokowania

---

[323] Rosjanie mogliby wtedy wykorzystywać powszechne paszporty wewnętrzne i przepustki 12-godzinne. Proponowano także przejeżdżanie do/z Rosji w zaplombowanych autobusach, w specjalnych pociągach.

[324] *Nie tylko wizy...*, op. cit., s. 28-29.

z Moskwą w sprawie tranzytu Rosjan przez terytorium Litwy do/z Kaliningradu. Dotyczyło ono takich kwestii, jak ta, że od 1 lipca 2003 r. miały zostać wprowadzone dokumenty FTG, obowiązujące we wszelkich formach bezpośredniego tranzytu pomiędzy Rosją właściwą a obwodem, a pozostałe dokumenty, inne niż paszport międzynarodowy, mogły być w użyciu do końca 2004 r. Rosja miała podpisać umowę o readmisji. Litwa uzyskała zapewnienie, że kwestia Kaliningradu nie wpłynie na termin przyjęcia jej do strefy Schengen.

Ostatecznie 11 listopada 2002 r. na szczycie UE-Rosja uzgodniono warunki tranzytu z/do Kaliningradu[325]. Ustalono, że:

- od 1 stycznia 2003 r. Litwa wprowadzi wizy dla Rosjan;
- od 1 lipca 2003 r. Rosjanie podróżujący przez terytorium Litwy będą potrzebowali dokumentu FTD (do 2004 r. będą mogli posługiwać się przy tym paszportem wewnętrznym). Od początku 2005 r. będą musieli mieć już paszport międzynarodowy;
- dokument FTD umożliwi wielokrotne przekroczenie granicy i ważny będzie na bezpośredni tranzyt lądem w określonym przedziale czasowym; wydawany będzie nieodpłatnie lub za niską opłatą przez konsulaty litewskie;
- dla obywateli rosyjskich zamierzających jednorazowo odbyć podróż pociągiem przez terytorium Litwy przewidziano dokument ułatwionego tranzytu drogą kolejową - FRTD (Faciliated Rail Transit Dokument). Otrzymanie takiego dokumentu może nastąpić tylko za zgodą władz litewskich. Podania można będzie składać w biurach podróży lub bezpośrednio na dworcu. Władze litewskie mogą nie wyrazić zgody na wjazd takiej osoby na terytorium Litwy;
- Unia zgodziła się pomóc finansowo przy wprowadzaniu systemu ułatwionego tranzytu i wydania uproszonych dokumentów tranzytu;
- pozostałe państwa kandydujące także miały wprowadzić wizy dla obywateli rosyjskich;
- rosyjska propozycja uruchomienia pociągów ekspresowych została odłożona na później bowiem nie ma możliwości technicznych, aby je wprowadzić;

---

[325] *Sowmiesnoe zajawlienie Rosijskoj Federacji i Ewropiejskogo Sojusa o tranzitie miezdu Kaliningradzkoj Oblast'ju i teritoriej Rosijskoj Federacji*, www.eur.ru oraz www.europa.eu.int/

- Rosja potwierdziła zamiar zawarcia umowy o readmisji[326].

Z powyższego porozumienia zadowolona wyszła Unia Europejska i Rosja, natomiast główny ciężar jej realizacji przypadł Litwie. Polska nie została zakwalifikowana jako państwo „bezpośredniego tranzytu", w związku z czym nie musiała wprowadzać, innych niż schengeńskie, dokumentów podróży. Jednocześnie te dwa państwa, kandydaci do Unii Europejskiej, wprowadziły ułatwienia dla mieszkańców Obwodu Kaliningradzkiego w postaci bezpłatnych wiz i niewielkiej ilości dokumentów, aby taką wizę uzyskać.

Ważnym państwem tranzytowym stała się dla Obwodu Kaliningradzkiego Białoruś. Kwestie tranzytu rosyjskich towarów przez terytorium białoruskie reguluje umowa o unii celnej z 1995 roku, a warunki transportu z/do eksklawy kaliningradzkiej reguluje specjalna umowa z 1998 roku. Zastąpienie tranzytu przez Białoruś jest niemal niemożliwe, a z ekonomicznego punktu widzenia często nieopłacalne[327]. W ostatnich latach Białoruś stwarzała jednak okresowe problemy w tej kwestii Początkowo punktem spornym były bezprawne konfiskaty rosyjskich ładunków o wartości dziesiątków milionów dolarów rocznie, a następnie ograniczenia o charakterze prawnym (m.in. wprowadzanie dodatkowych licencji i opłat). W czerwcu 2006 roku Białoruś nieoczekiwanie zdecydowała nawet o wprowadzeniu czasowej kontroli na granicy z Rosją. Władze białoruskie niejednokrotnie naruszały również dwustronną umowę z 1998 roku o tranzycie kaliningradzkim, wprowadzając dodatkowe ograniczenia ze względu na „ochronę interesów ekonomicznych Białorusi"[328].

Największe konsekwencje dla reżimu granicznego obowiązującego wokół Obwodu Kaliningradzkiego miało przystąpienie Polski i Litwy (i siedmiu innych państw)[329] do strefy Schengen[330]. Zgodnie z decyzją ministrów spraw wewnętrznych

---

[326] *Nie tylko wizy...*, op. cit., s. 30.

[327] W. Konończuk, *Trudny „sojusznik". Białoruś w polityce Rosji*, „Prace OSW", wrzesień 2008, s. 16.

[328] Ibidem. Najpoważniejsze utrudnienie rosyjskiego tranzytu zostało zastosowane przez Mińsk w trakcie rosyjsko-białoruskiego konfliktu naftowego w styczniu 2007 roku. Trwające ponad miesiąc obostrzenia spowodowały znaczne straty finansowe rosyjskich przewoźników. Decyzja Mińska była swoistà manifestacjà, mającà zademonstrować, że dysponuje potencjałem negatywnym, który może zaszkodzić interesom ekonomicznym Rosji.

[329] Kraje, które weszły do strefy Schengen to: Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Malta, Polska, Słowacja, Słowenia, Węgry.

[330] Ibidem.

nastąpiło to z 20 na 21 grudnia 2007 roku, umożliwiając w ten sposób osobom posiadającym stały pobyt w tych krajach na swobodne poruszanie się bez kontroli granicznych po innych państwach unijnych[331]. Ze względu na problemy techniczne z uruchomieniem tego systemu SIS Portugalia zgłosiła pomysł, by tymczasowo przyłączyć nowe kraje do starego, funkcjonującego obecnie w strefie Schengen SIS1, nazywając nowy projekt SISOne4All, co się powiodło[332].

Wejście do strefy Schengen oznaczało, że Polska zaczęła wydawać obywatelom państw trzecich objętych obowiązkiem wizowym ujednolicone wizy Schengen. Koszt wydania jednej wizy od 1 czerwca 2007 roku dla obywateli rosyjskich wynosi 35 euro. Obywateli Białorusi wiza schengeńska kosztuje 60 euro. Po wejściu do strefy Schengen, Polska zachowała prawo do kontynuowania wydawania krajowych wiz, których ważność została ograniczona wyłącznie do terytorium Polski. Ponadto dopuszczono możliwość podpisywania przez nowe kraje strefy Schengen dwustronnych umów o tzw. małym ruchu granicznym. Dzięki nim obywatele wschodnich krajów będą mogli poruszać się na obszarze do 30 km w głąb Polski bez konieczności posiadania wizy schengeńskiej. Takie zezwolenie nie uprawnia do przekraczania granic Polski z innymi krajami Schengen.

W związku z powstałymi ograniczeniami na granicy zewnętrznej Unii Europejskiej kraje sąsiedzkie rozpoczęły rozmowy na temat ułatwień wizowych dla swoich obywateli. Pierwsze takie porozumienie, upraszczające wzajemny ruch wizowy, zawarła z Unią Europejską Federacja Rosyjską (25 maja 2006 rok). Analogiczną umowę podpisano z Ukrainą (18 czerwca 2007 r.) oraz Mołdawią (10 października 2007 r.) Państwa deklarujące integrację euroatlantycką w jednostronnym trybie zniosły obowiązek wizowy dla obywateli m.in. UE i USA. Takie decyzje podjęły Gruzja i Mołdawia. Ukraina nie wymagała wiz od obywateli

---

[331] Otwarcie granic dotyczyło tylko przejść granicznych, natomiast na lotniskach zostały utrzymane ograniczenia do marca 2008 r. Strażnicy graniczni z przejść przenieśli się na trasy międzynarodowe i dojazdowe do granicy. Pojawiły się też tzw. grupy mobilne - zespoły patrolowo-interwencyjne, których zadaniem jest sprawdzanie dokumentów, legalności pobytu cudzoziemców oraz zapobieganie przemytowi.

[332] *Polska w strefie Schengen*, Broszura Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej, Warszawa 2008.

państw zachodnich w okresie pomiędzy majem a wrześniem 2005 roku, a następnie zniosła ten obowiązek na stałe.

Ułatwienia dla Rosjan i Ukraińców związane były z uregulowaniem dotychczas bardzo trudnej kwestii, a mianowicie podpisania przez te państwa z UE umów o readmisji[333]. Umowy te regulują obowiązek przyjmowania przez państwo ostatniego pobytu osoby zatrzymanej za nielegalne przekroczenie granicy tego państwa. Przewidują one, że po określonym okresie przejściowym (w przypadku Rosji 3 lata, Ukrainy 2 lata) kraje te zaczną przyjmować od państw UE wszystkie osoby (zarówno własnych obywateli, jak i cudzoziemców), które z ich terytorium nielegalnie dostały się na obszar UE lub też przybyły legalnie, ale złamały zasady pobytu.

Zdaniem Marty Jaroszewicz, analityka Ośrodka Studiów Wschodnich: „Przystąpienie nowych państw UE do strefy Schengen będzie się wiązało z osłabieniem ich oferty pozytywnej skierowanej do społeczeństw i rządów państw wschodnioeuropejskich, w tym zmniejszeniem atrakcyjności tych krajów jako promotorów idei europejskiej. Sposobem minimalizacji strat może być wykorzystanie ulg i uproszczeń, jakie w kompetencji krajowej pozostawia dorobek Schengen. Jednak jedynie efektywne wpływanie na zmianę tego dorobku oraz na politykę wspólnotową wobec poszczególnych państw sąsiedzkich może stanowić długofalową odpowiedź na wyzwania związane z rozszerzeniem obszaru Schengen"[334].

W wyniku wejścia Polski do strefy Schengen ruch na polskich granicach w pierwszym kwartale 2008 w porównaniu z pierwszym kwartałem 2007 zmalał w przypadku Rosji i Białorusi o ponad 40%, a Ukrainy o ponad 25%[335]. W pierwszych czterech miesiącach 2008 r. w konsulatach na Białorusi wydano ok. 26,5 tys. wiz, co w porównaniu z prawie 93 tys. wiz wydanych w tym samym okresie w roku wcześniejszym, oznacza spadek o ponad 70%. W konsulatach na Ukrainie liczba

---

[333] Umowa o readmisji między Wspólnotą Europejską i Federacją Rosyjską była piątą umową tego rodzaju wynegocjowaną i zawartą przez Wspólnotę z państwem spoza UE. Pierwsza runda negocjacji odbyła się w Moskwie 23 stycznia 2003 r. Od października 2004 r. negocjacje odbywały się równolegle z negocjacjami w sprawie umowy o ułatwieniach wizowych między UE a Rosją. Oficjalne parafowanie kompletnych tekstów obu umów miało miejsce w Moskwie w dniu 4 kwietnia 2006 r. Obydwie umowy opierają się na zasadzie wzajemności. 15 lutego 2007 r. Parlament Europejski przyjął oba teksty umów między UE i FR.

[334] M. Jaroszewicz, *Skutki rozszerzenia strefy Schengen...*, op. cit.,, s. 4.

[335] O. Wasilewska, *Schengen zatkało wschodnich sąsiadów*, „Gazeta Wyborcza", 09.07.2008.

wydanych wiz spadła o ponad połowę (z ok. 209 tys. do 92 tys.), w Rosji o prawie połowę (z ponad 60 tys. do ok. 32 tys.). Poza wzrostem cen wiz, Schengen dla osób przyjeżdżających do Polski oznacza także inne utrudnienia. Wymaga się większej liczby dokumentów, częściej przeprowadzane są z nimi indywidualne rozmowy, funkcjonują inne kryteria przyznawania wiz, cała procedura jest bardziej skomplikowana, czego konsekwencją jest dłuższy czas oczekiwania na wizę, większa liczba odmów wydania wizy[336]. Jeżeli chodzi o Obwód Kaliningradzki to po 1 czerwca 2007 r. (po wprowadzeniu opłaty wizowej w wysokości 35 euro) liczba wiz wydawany przez polski konsulat w eksklawie kaliningradzkiej spadła trzykrotnie w stosunku do poprzedniego miesiąca. Odbiło się to zarówno na handlarzach przygranicznych (tzw. mrówkach) ale także na turystyce bowiem według niektórych szacunków zainteresowanie kilkudniowymi wycieczkami do Gdańska i Kłajpedy spadło nawet o 80%[337].

Należy również pamiętać, że Polska jako członek UE powoli stanie się państwem wzmożonej imigracji. Nie oznacza to jeszcze, że jesteśmy krajem docelowym, ale możemy się takim stać. Po kilku latach członkostwa Polski w UE wzrosną bowiem dysproporcje rozwojowe w odniesieniu do państw wschodnich. Rząd polski musi zdefiniować swoją politykę migracyjną, która dotychczas nastawiona była na tworzenie prawa migracyjnego nakierowanego głównie na tworzenie regulacji wjazdowych i pobytowych oraz kształtowanie organów egzekwujących podstawowe reglamentacje prawne[338]. Kluczową sprawą staje się odpowiedzenie na pytanie: jaką politykę migracyjną sformułują polskie władze? Będzie to miało bowiem znaczenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego całej UE. Są to takie sprawy, jak: kontrola wjazdów, umożliwienia cudzoziemcom praw pobytu oraz uzyskania obywatelstwa, umiejętność walki z nastrojami i postawami ksenofobicznymi oraz ograniczenie społeczno-ekonomicznej marginalizacji imigrantów.

---

[336] Ibidem.

[337] M. Jaroszewicz, *Skutki rozszerzenia strefy Schengen...*, op. cit., s. 22.

[338] K. Iglicka, *Unijny wymiar bezpieczeństwa z perspektywy migracji międzynarodowych i dylematów wielokierunkowości*, „Raporty i Analizy CSM", Nr 10, Centrum Stosunków Międzynarodowych, Warszawa 2004, s. 3.

Jednocześnie eksperci podkreślają, ze granica między Unią Europejską i nowymi sąsiadami nie może być zamknięta dla obywateli tych krajów. W szczególności dotyczy to ludności przygranicznej, która swoją egzystencję wiąże z podróżowaniem do Polski, Słowacji, czy Litwy. Zdaniem Parlamentu Europejskiego „W celu uniknięcia tworzenia nowych linii podziału szczególnie ważne jest usunięcie przeszkód stojących na drodze skutecznej współpracy transgranicznej wzdłuż zewnętrznych granic Unii Europejskiej. Współpraca transgraniczna powinna przyczynić się do zintegrowanego i zrównoważonego rozwoju regionalnego pomiędzy sąsiadującymi terenami przygranicznymi oraz harmonijnej integracji terytorialnej na terenie Wspólnoty i z krajami sąsiednimi. Zamiar ten najlepiej można osiągnąć poprzez połączenie celów polityki zewnętrznej ze zrównoważoną pod względem wpływu wywieranego na środowisko naturalne spójnością gospodarczą i społeczną”[339].

Tabela 4 Przejścia graniczne na granicy Polski z Obwodem Kaliningradzkim

Lp.	Przejście graniczne	Rodzaj	Rodzaj ruchu granicznego
1	Braniewo-Mamonowo	kolejowe	osobowy, towarowy
2	Głomno- Bagrationowsk	kolejowe	towarowy
3	Skandawa - Żeleznodorożnyj	kolejowe	towarowy
4	Gronowo-Mamonowo	drogowe	osobowy, towarowy
5	Bezledy- Bagrationowsk	drogowe	osobowy, towarowy
6	Gołdap-Gusiew	drogowe	osobowy, towarowy

Źródło: na podstawie informacji Straży Granicznej RP (www.sg.gov.pllgranicel). Za: K. Falkowski, op. cit., s. 115.

Infrastrukturę graniczną wzdłuż granicy polsko-rosyjskiej (z Obwodem Kaliningradzkim) uzupełnia ponadto 7 strażnic (Lelkowo, Górowo Iławieckie, Sępopol, Barciany, Węgorzewo, Banie Mazurskie, Dubieninki) oraz 4 graniczne placówki kontrolne (Elbląg, Braniewo, Bezledy, Gołdap). Do planowanych przejść

---

[339] *Wniosek dotyczący rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające przepisy ogólne w sprawie Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa*, op. cit.

granicznych zalicza się: Grzechotki-Mamonowo, Perły-Kryłowo, Piaski-Bałtijsk, Rapa-Oziorks.

Przejścia graniczne z Obwodem Kaliningradzkim nie należą niestety do najbardziej przepustowych w kraju. Dzieje się tak przede wszystkim dlatego, że są one z reguły niedostosowane do tak dużego nasilenia ruchu oraz prowadzonych oddzielnie po obydwu stronach granicy kontroli celnych. Wymierna pomoc finansowa kierowana ze środków Unii Europejskiej na projekty związane z modernizacją już istniejących oraz z budową nowych przejść na tym odcinku polskiej granicy pozwala mieć nadzieję nie tylko na uszczelnienie granicy, ale przede wszystkim na usprawnienie odpraw celnych, skrócenie ich czasu oraz czasu oczekiwania na granicy. Do tej pory Unia przeznaczyła 2 mln euro na modernizację punktu przejścia w Bagrationowsku, 8 mln euro na przejście graniczne „Czernyszewskoje", 13 mln na Mamonowo. Planuje się wydanie dalszych 10 mln na przejście w Sowietsku. Ponadto w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa planuje się przeznaczyć na współpracę transgraniczną Polski-Litwy i Obwodu Kaliningradzkiego około 130 mln euro[340]. Kolejne przejście po stronie polskiej w Grzechotkach zostało ukończone i czeka na finisz po stronie rosyjskiej. 27 lipca 2007 r. przedstawiciele Komisji Europejskiej w FR i Federalnej Służby Celnej Rosji podpisali kontralt na budowę rosyjskiego przejścia granicznego „Mamomonowo II – Grzechotki" (budynki, drogi, miejsca postoju samochodów i infrastruktury serwisowej). Nowe przejście graniczne pozwoli na zwiększenie zakresu handlu i transportu[341].

6.2. Warunki przekraczania granicy między Obwodem Kaliningradzkim i Unią Europejską

Na podstawie Porozumienia między Federacją Rosyjską i Wspólnotą Europejską o uproszonym wydawaniu wiz obywatelom Federacji Rosyjskiej i Unii Europejskiej

---

[340] *Wywiad z Marco Franco, przedstawicielem Komisji Europejskiej w Moskwie dla Kaliningradzkiej Prawdy*, „Kaliningardzkaja Prawda", nr 22, 7.02.2007.

[341] *Miliony euro na przejście graniczne „Mamonowo II – Grzechotki"*, „Obwód Kaliningradzki", nr 7, 2007, s. 74.

z 25 maja 2006 r. porozumiano się w kwestii przekraczania wzajemnych granic[342]. W dokumencie potwierdzono zamiar ustanowienia trybu bezwizowego wyjazdów wzajemnych między FR i UE w perspektywie długoterminowej, ale analitycy zastrzegają, że nie nastąpi to szybko. W związku z tym warto przybliżyć, na czym będzie polegał uproszonym tryb wizowy między FR i UE, który będzie obowiązywał w najbliższych latach.

Celem porozumienia jest uproszczenie, na zasadzie wzajemności, wydawania wiz na czas nie dłuższy niż 90 dni w ciągu każdego okresu 180 dni obywatelom Federacji Rosyjskiej i Unii Europejskiej (art. 1). W porozumieniu wyróżniono pewne kategorie osób, które mają ułatwione możliwości uzyskania wizy oraz zwolnione są z opłaty za wizę, która w trybie normalnym wynosi 35 euro (ekspres – 70 euro). Są to: członkowie delegacji oficjalnych, przedsiębiorcy, kierowcy realizujący międzynarodowe przewozy pasażerskie, członkowie zespołów pociągowych, dziennikarze, osoby biorące udział w działalności naukowej, kulturalnej lub twórczej, a także w uniwersyteckich programach wymiany, uczniowie, studenci, doktoranci i towarzyszący im nauczyciele i wykładowy, udający się na naukę lub w celu odbycia stażu naukowego, w tym także w ramach programu wymiany lub innej zaliczanej do kształcenia działalności, uczestnicy międzynarodowych imprez sportowych i osób towarzyszących i im w charakterze zawodowym, uczestnicy oficjalnych programów wymiany między zaprzyjaźnionymi miastami oraz bliscy krewni, a także osoby odwiedzające groby wojskowe i cywilne. Tym ostatnim przewiduje się wydawanie wiz krótkoterminowych (do 14 dni). Przewiduje się wydawanie wiz rocznych, dwu-trzy i pięcioletnich. Czas trwania procedury wydawania wniosków wynosi zwyczajowo 10 dni, ale może być przedłużony do dni 30. W razie konieczności można wydać wizę w ciągu trzech dni kalendarzowych.

Przystąpienie Polski do strefy Schengen ostatecznie zmieniło uprzywilejowanie Obwodu Kaliningradzkiego w reżimie wizowym na granicy wschodniej naszego kraju. Okazało się to najbardziej dotkliwe i odczuwalne właśnie dla mieszkańców Obwodu

---

[342] *Umowa między Wspólnotą Europejską a Federacją Rosyjską o ułatwieniach w wydawaniu wiz obywatelom Unii Europejskiej i Federacji Rosyjskiej, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej*, L129/27, 15.05.2007, http://www.msz.gov.pl/files/docs/DKiP/krajeFR/UE%20Rosja%20ulatwienia.pdf, październik 2008.

Kaliningradzkiego, którzy dotychczas zwolnieni byli z opłat wizowych i składali znacznie mniej dokumentów przy formalnościach wizowych. Aby złagodzić tę sytuację Parlament Europejski i Rada 23 lutego 2007 r. przyjęła poprawki do rozporządzenia z 20 grudnia 2006 r., ustanawiającego przepisy dotyczące małego ruchu granicznego na zewnętrznych granicach lądowych państw członkowskich uwzględniający kodeks Schengen. Przepisami tymi objęte mogą być osoby zamieszkujące 30-km strefę przygraniczną i posiadające „zezwolenie na przekraczanie granicy w ramach małego ruchu granicznego oraz, jeżeli tak przewidują umowy dwustronne, ważny dokument lub dokument podróży". Unia Europejska zatem stworzyła możliwości prawne do intensyfikacji kontaktów między Polską, Litwą i Obwodem Kaliningradzkim[343].

Wprowadzenie odpłatnych wiz, a także obowiązku ubezpieczenia oraz posiadania niezbędnych środków finansowych na czas pobytu na Litwie (od 1 kwietnia 2006 r.) i w Polsce utrudniło podróżowanie mieszkańcom Obwodu Kaliningradzkiego. W związku z tym w mediach kaliningradzkich wyczuwało się narastające wśród społeczeństwa poczucie zagrożenia związanego z przystąpieniem Polski i Litwy do strefy Schengen.

---

[343] „Obwód Kaliningradzki…", Nr 2, 2007, s. 3.

ZAKOŃCZENIE

Uwarunkowania geopolityczne Obwodu Kaliningradzkiego sprzyjają poszukiwaniu związków gospodarczych i społecznych między Europą Zachodnią i Wschodnią. Jest to najdalej wysunięty podmiot Federacji Rosyjskiej, otoczony granicą lądową państw Unii Europejskiej i NATO. Zdaniem rosyjskich i unijnych ekspertów ma on wszelkie warunki, aby stać się „regionem pilotażowym" w kontaktach wzajemnych. Ale dotychczasowe doświadczenia wskazują raczej na niewykorzystanie istniejącego potencjału tego regionu. Trafnie ujął to dyrektor Ośrodka Rozwoju Regionów Igor Miełamied, który powiedział, że „Albo region – to Rosja w Europie ze wspólnym dla całego kraju ustawodawstwem i standardami, albo to jest Europa w Rosji, gdzie rzeczywiście wypróbowane są pewne modele przejściowe, pozwalające na stworzenie jakiegoś konglomeratu postępowego ustawodawstwa rosyjsko-europejskiego"[344]. Jak dotąd nie rozstrzygnięto, który model będzie najbardziej korzystny dla Rosji i Obwodu.

Obwód Kaliningradzki stanowi ważne ogniwo rosyjskiej obecności w Europie, w tym na Morzu Bałtyckim. Według Rosjan obwód posiada dogodne warunki, aby stać się centrum tranzytowym i eksportowym dla rosyjskich towarów na resztę kontynentu. Ma sprzyjać rozwojowi gospodarczemu Rosji i umacniać jej pozycję międzynarodową poprzez obecność na morzu rosyjskiej Floty Bałtyckiej. Aby zrealizować propozycje Obwodu Kaliningradzkiego jako centrum tranzytowego – eksperci są zgodni, że należy otoczyć region trasami szybkiego ruchu, co da możliwość wpisania się do międzynarodowych korytarzy transportowych. Kaliningradowi potrzebnych jest 700 km nowoczesnych dróg, które pozwolą na dogodny ruch ładunków z magistralami drogowymi z Zachodu na Wschód, aktywniejsze wykorzystanie bałtyckich mocy portowych i przywrócenie bezpośredniej komunikacji przez Obwód Kaliningradzki. Dzisiaj sztucznie stworzony objazd obwodu przez Polskę i Litwę wynosi 277 kilometrów.

---

[344] *Co wynika z projektu strategii rozwoju obwodu?*, „Obwód Kaliningradzki...", Nr 7 (142), lipiec 2006, s. 36.

Przedstawiciele Unii Europejskiej, w tym Polski, pragną widzieć Kaliningrad jako obszar stabilny pod względem gospodarczym, politycznym i społecznym. Celami polityki UE wobec Obwodu Kaliningradzkiego jest włączenie Obwodu Kaliningradzkiego w działania na rzecz trwałego rozwoju regionu Morza Bałtyckiego oraz umożliwienie mu czerpania korzyści płynących z takiego rozwoju; wspieranie społeczno-ekonomicznego rozwoju Kaliningradu; sprawnie funkcjonujący i wydajny system przewozu towarów i osób podróżujących między Kaliningradem a Rosją[345]. W pełni przyznając odpowiedzialność za rozwój obwodu Federacji Rosyjskiej, sama starała się włączyć Kaliningrad w szereg projektów. Niestety większość z nich nie doczekała się zakończenia.

Obwód Kaliningradzki znajduje się w obszarze zainteresowania państw członkowskich UE w ramach, wypromowanego przez Finlandię Wymiaru Północnego. Służy on przyciągnięciu uwagi państw europejskich do kwestii społecznych, ekonomicznych, transportowych i problemów bezpieczeństwa w północno-wschodniej części kontynentu. Do tej pory tylko w nielicznych sferach udało się skoordynować działania poszczególnych rządów w tych kwestiach. Słabo też funkcjonuje mechanizm finansowania tych programów.

Sytuację demograficzną Obwodu Kaliningradzkiego charakteryzują dwa wskaźniki: wysoki ubytek naturalny oraz silne procesy migracyjne. Dzięki dodatniemu saldu migracji w latach 90. Obwód zaliczał się do nielicznych regionów Rosji, gdzie ludność wzrastała od 1991 r., mimo że od kilku lat obserwuje się znaczny ubytek ludności. Władze w Moskwie wspierają procesy migracyjne do Obwodu Kaliningradzkiego z innych regionów Rosji oraz z państw nadbałtyckich. Duże migracje odbywają się także w ramach eksklawy. Liczba ludności Obwodu Kaliningradzkiego nie jest duża (ok. 950 tys.), ale pod względem gęstości zaludnienia zajmuje on trzecie miejsce w Rosji, tym bardziej, że większość obywateli mieszka w dużych miastach. Obwód Kaliningradzki boryka się z poważnymi problemami społecznymi: narkomanią, AIDS/HIV, samobójstwami, wzrastającą liczbą bezdomnych, w tym bezdomnych dzieci.

---

[345] *Unia Europejska i Rosja: bliscy sąsiedzi, ważni gracze na arenie międzynarodowej, partnerzy strategiczni, Komisja Europejska,* Bruksela 2007, s. 25.

Potencjał ekonomiczny regionu w ostatnich latach przeżył poważną ewolucję. W Obwodzie Kaliningradzkim funkcjonują trzy strefy specjalne: ekonomiczna[346] (na całym obszarze), turystyczna (zalew Kuroński), gier hazardowych (jeszcze trwa wytyczanie jej miejsca). Wskazuje to na dużą aktywność władz regionalnych, którym udało się uzyskać szczególne przywileje w porównaniu z innymi podmiotami Federacji Rosyjskiej. O ile na początku lat 90. gospodarka obwodu przeżywała poważne trudności, to od 2000 r. zaczęła rozwijać się szybciej niż w Rosji właściwej. Niestety regionalny PKB nie przekładał się znaczący wzrost płac ludności. Specjalna Strefa Ekonomiczna funkcjonująca na podstawie starej ustawy z 1996 r. miała szereg mankamentów. Jednym z nich było stworzenie warunków do eksportu zachodnich towarów (głównie samochodów) na terytorium Rosji omijając jej punkty celne. Obwód Kaliningradzki pełnił funkcję „placu przeładunkowego" i był nazywały „czarną dziurą w rosyjskiej przestrzeni celnej"[347]. Z procederem reimportu starała się zerwać nowa ustawa o SEE, która zniosła ulgi celne na rzecz ulg podatkowych i zwolnień od dochodów. Od tego czasu kapitał, głównie rosyjski (moskiewski), zaczął mocniej napływać do regionu. Jednym z kluczowych problemów Obwodu jest jego zaopatrzenie w energię. Rozwój strategiczny Obwodu wymaga od 1,5 do 1,8 mld m^3 gazu z dalszym narastaniem 3 mld. i 3,5-krotnego zwiększenia mocy energetycznych.

W sferze politycznej Moskwa (centrum) nadal skutecznie utrzymuje kontrolę nad władzami regionalnymi. Sprzyja temu zarówno osoba gubernatora Georgija Boosa, który jest „człowiekiem Putina", jak również nowe uregulowania prawne. Dotyczy to zarówno funkcji i urzędów ustanawiających bliższe więzi między Moskwą i regionami, które potwierdzają centralizację władzy. Przykładem takiego działania jest podział Federacji Rosyjskiej na okręgi federalne, przy czym Obwód Kaliningradzki znalazł się w północno-zachodnim Okręgu Federalnym, na którego czele stoi pełnomocny przedstawiciel prezydenta w PZOF ds. Obwodu Kaliningradzkiego. Oprócz tego wprowadzono do Statutu Kaliningradu nowy urząd, tzw. city-mera, odbierając część uprawnień od dotychczasowego mera miasta Jurija

---

[346] W Rosji istnieje sześć Specjalnych Stref Ekonomicznych (SEE).

[347] E. Wojnowski, *Rola Obwodu Kaliningradzkiego w strategii geopolitycznej Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Europa a Rosja. Opinie, konflikty, współpraca*, Uniwersytet Warmińsko–Mazurski Olsztyn 2003, s. 137-138.

Sawienki. Wszystko po to, skupić pełnie władzy ustawodawczej i wykonawczej przez „Jediną Rosiję", partię Władimira Putina.

Potencjał militarny został zredukowany do poziomu odpowiadającemu defensywnym celom rosyjskiej armii. Do początku lat 90. Kaliningrad uznawany był za najbardziej zmilitaryzowany obszar w Europie. Zgrupowanie to przeszło od tego czasu gruntowną reorganizację[348]. Flota Bałtycka, w której skład weszły wszystkie stacjonujące w obwodzie jednostki, należy obecnie do najlepszych pod względem organizacji i wyszkolenia związków operacyjnych rosyjskiej armii. Pozostaje ona prawdopodobnie jedyną tego szczebla strukturą Sił Zbrojnych FR, która dopasowała się do nowej sytuacji geopolitycznej i ekonomicznej Rosji. Doniesienia o militaryzacji Obwodu Kaliningradzkiego mają głównie charakter propagandowy, chociaż Federacja Rosyjska posiada możliwości realizacji tych zamierzeń. Dysponuje ona odpowiednim potencjałem nuklearnym do realizacji tych zapowiedzi. Rosja wprawdzie oficjalnie utrzymuje, że w Obwodzie Kaliningradzkim nie ma i nie będzie ładunków atomowych, niemniej nie widzi ona wielkiego problemu, aby je tam dostarczyć. Decyzja o zamontowaniu na pociskach rakietowych np. typu Toczka-U (SS-21) z uzbrojenia BROT z Czernichowska, głowic jądrowych w miejsce konwencjonalnych. Problem ten dotyczy również decyzji użycia samolotów bombowych typu SU-24 przystosowanych do przenoszenia bomb jądrowych czy też konwencjonalnych artylerii lufowej, posiadającej zdolność do wykonywania uprzedzających (odstraszających) taktycznych uderzeń jądrowych[349]. Z drugiej strony, zapewnienia o specjalnej kontroli i obserwacji bazy w Rędzikowie, gdzie ma zostać zainstalowana wyrzutnia amerykańskiego systemu antyrakietowego, są realne. Rosyjscy wojskowi mówią o tym, że znajdzie się ona „na celowniku rosyjskiego systemu obronnego".

Badania nad uwarunkowaniami geopolitycznymi Obwodu Kaliningradzkiego powinny w dłuższej perspektywie posłużyć do wypracowania koncepcji polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Rzeczpospolitej Polskiej wobec tego regionu.

---

[348] *Obwód Kaliningradzki w kontekście rozszerzenia Unii Europejskiej*, „Prace OSW", Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa, lipiec 2001, s. 5-6.

[349] M. Szymański, *Potencjał militarny w Obwodzie...*, op. cit., s. 150.

Na początku lat 90. problem Kaliningradu posiadał dla Warszawy spore znaczenie militarne, jako miejsce koncentracji dużej ilości wojska i ciężkiego uzbrojenia. Po wycofaniu i redukcji części armii rosyjskiej w regionie zainteresowanie Polski Obwodem Kaliningradzkim miało charakter bardziej polityczny i gospodarczy, a mniej militarny[350]. Rozszerzenie NATO oraz budowa części amerykańskiego systemu antyrakietowego w Polsce wznowiła dyskusje na temat miejsca Obwodu Kaliningradzkiego, jako docelowego punktu strategicznego rosyjskiej „reakcji" na niekorzystną, z jej punktu widzenia, sytuację strategiczną.

Polska nie była i nie jest zwrócona politycznie w stronę Bałtyku[351]. Priorytety polskiej polityki zagranicznej leżą na Zachodzie (UE, NATO) i Wschodzie (Rosja). Polski udział w Wymiarze Północnym to szansa zbudowania optymalnej platformy stosunków dwustronnych z Moskwą i zmianę swej polityki, która od lat ma charakter wyłącznie reaktywny. Jednocześnie polscy przedsiębiorcy mogliby korzystać z doświadczeń biznesmenów litewskich i zwiększyć własne interesy w regionie.

Polska powinna być zainteresowana redukcją potencjału militarnego Federacji Rosyjskiej w Obwodzie Kaliningradzkim oraz dalszą zmianą jego charakteru na obronny. Stanowisko Rosji w sprawach ważnych dla polskiego bezpieczeństwa (rozszerzenie NATO na Wschód, instalacja tarczy antyrakietowej) jest jednoznacznie negatywne. W tym względzie należy negatywnie odnieść się do rosyjskiej inicjatywy wycofania się z Układu o konwencjonalnych siłach w Europie (CFE).

W kwestiach społecznych przed Obwodem Kaliningradzkim i jego mieszkańcami stoją wciąż trudne wyzwania – od ciągłego budowania tożsamości, pogodzenia się z niemiecką (jak i radziecką) przeszłością regionu, aż do ułożenia stosunków z sąsiadami, odgradzającymi się coraz bardziej restrykcyjnymi przepisami wizowymi strefy Schengen. Obwód, mimo wysiłków władz, wciąż jest wyspą Rosji. Pytanie tylko, czy bardziej forpocztą FR wśród krajów Unii Europejskiej, czy też forpocztą UE w Rosji?

Na zakończenie warto przytoczyć opinię Andrzeja Mencwela dotyczącą nazwy tego podmiotu Federacji Rosyjskiej. Mencwel pisze: „jest przecież dziwactwem, że

---

[350] Z. Lachowski, *Kaliningrad as a Security...*, op. cit., s. 133.
[351] J. Walczak, *Wymiar Północny....*, op. cit, s. 192.

zniknęły z mapy Leningrad i Stalingrad oraz niezliczone ich pochodne, a pozostał nie tylko Kaliningrad, ale i Kaliningradskij Zaliw, jakby woda była tu czemuś winna. Michaił Kalinin, któremu poświęcono ten piękny doprawdy zakątek świata, niczym szczególnym się nie odznaczył. Na fotografiach, jakie pamiętam z lat szkolnych (...), miał wygląd poczciwego belfra, a był naprawdę potulnym stalinowskim figurantem. W pewnym sensie był nikim i jest pewna historyczna mądrość w tym, aby temu miastu, które jeszcze nie jest, a dopiero ma być, nie zna więc naprawdę swojego imienia, pozostawić miano nikogo"[352]. Przedstawiona w opracowaniu historia oraz problemy społeczne – głównie tożsamościowe – mieszkańców Obwodu Kaliningradzkiego wskazują, że rzeczywiście znaczenie obwodu i jego tożsamość – polityczna oraz społeczna, dopiero się kształtują.

[352] A. Mencwel, *Kaliningrad moja miłość. Dwa pokrewne eseje podróżne, Borussia,* Olsztyn 2003, s. 42.

Bibliografia

Druki zwarte

1. Bagłaj M., *Konstitutionnoje prawo Rossijskoj Federacji*, Moskwa 2001.
2. Baryła T., Hojszyk W. , Wojnowski E., *Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej. Wybór dokumentów 1994-2004*, Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Olsztyn 2004.
3. *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian. Zagrożenia, koncepcje, instytucje,* R. Kuźniar, Z. Lachowski (red.), Warszawa 2003.
4. Biernat J., Gmaj K., Wokacz M., *Nie tylko wizy. Obwód kaliningradzki a rozszerzenie Unii Europejskiej*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003.
5. Bodio M., *Stosunki między Unią Europejską a Federacją Rosyjską. Stan i perspektywy rozwoju*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2005, s. 204.
6. *Dialog europejski Zachód – Wschód*, A. Stępień – Kuczyńska, T. Jałmużna, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006.
7. *Europa a Rosja. Opinie, konflikty, współpraca*, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn 2003.
8. *Europa Środkowa i Wschodnia wobec współczesnych wyzwań integracyjnych,* Stępień-Kuczyńska A. (red.), Łódź 2003.
9. *Europa Wschodnia Dekada Transformacji. Rosja*, B.J. Albin, W. Baluk (red.), Wrocław 2003.
10. Jasiński J., *Historia Królewca,* Książnica Polska, Olsztyn 1994.
11. *Kalinigard: The European Amber Region*, P. Joenniemi, J. Prawitz (ed.), Asgate, Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sydney 1998.
12. Kisielewski T.A., *Schyłek Rosji*, REBIS, Poznań 2007.
13. Kondratowicz L., *Program TEDIM jako czynnik integracji gospodarczej i współpracy w transporcie morskim w regionie Morza Bałtyckiego,* Instytut Morski, Gdańsk 2001.
14. *Królewiec w oczach Polaków XIX wieku*, Olsztyn 1998
15. Łubieński T., *Szwoleżer w Królewcu, w: Królewiec w oczach Polaków XIX wieku*, Olsztyn 1998.
16. Malak K., *Polityka bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej,* Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 1997.
17. *Mały Rocznik Statystyczny*, 2007.
18. *Nie tylko wizy. Obwód Kaliningradzki a rozszerzenie Unii Europejskiej,* Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003.
19. *Niemcy, Polska, Rosja. Bezpieczeństwo Europejskie, Współpraca Społeczeństw*, M. Dobroczyński (red.), CBW UW, Warszawa 1996.
20. *Obwód Kaliningradzki – charakterystyka wojskowo-geograficzna*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 1997.
21. „Obwód Kaliningradzki. Przegląd faktów, wydarzeń, opinii", Biuletyn Towarzystwa Naukowego i Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, Olsztyn.

22. Okulicz-Kozaryn Ł., *Dzieje Prusów*, Monografie FNP, Wrocław 1996.

23. Palmowski T., *Współpraca z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej jako czynnik rozwoju regionalnego*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 6.11.2006.

24. *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw*, A. Legucka, K. Malak (red. nauk.), Rytm, Warszawa 2008.

25. *Polityka zagraniczna Rosji (Zeszyt 48),* M. Zamarlik (red.), Instytut Studiów Strategicznych, Kraków 2002.

26. *Polska polityka bezpieczeństwa 1989-2000*, R. Kuźniar (red.), Wydawnictwo Naukowe „Scholar", Warszawa 2001.

27. *Polska w strefie Schengen*, Broszura Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej, Warszawa 2008.

28. *Polsko – rosyjska współpraca transgraniczna – raport*, E. Romanowska, B. Samojłowicz (red.), Forum Przyjaznego Sąsiedztwa, Olsztyn 2004.

29. *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku*, R. Kuźniar (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.

30. *Przesiedleńcy opowiadają. Pierwsze lata Obwodu Kaliningradzkiego we wspomnieniach i dokumentach*, W. Hojszyk (tłum.), Olsztyn 2000.

31. Raś M., *Ewolucja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej wobec Stanów Zjednoczonych i Europy Zachodniej w latach 1991-2001,* Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.

32. *Rosija bliżajszee desiatilietie. Sbornik stat'ej*, Andriu Kacins, D. Trienin (red.), Centrum Karnegi, Moskwa 2004.

33. *Rosija i ES: brat'ja po orużju*, Diskusji, Komitet „Rosija w objedinionnoj Europie, Moskwa 2003.

34. *Rosija i osnownyje instituty bezopasnosti w Ewropie: wstupaja w XXI wiek*, D. Trenin (red.), Moskowskij Centr Karnegi, Moskwa 2000.

35. *Rozszerzona Unia Europejska i jej wschodni sąsiedzi. Pierwsze doświadczenia współpracy*, E. Tejchmann, M A. Weresa (red. Nauk.), Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2005.

36. Starzyk J., *Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa*, Instytut Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001.

37. Stępień-Kuczyńska A., *Rosja: ku Europie. Z problematyki stosunków rosyjsko-unijnych,* Adam Marszałek, Toruń 2007.

38. *Stosunki gospodarcze Polska – Rosja w warunkach integracji z Unią Europejską,* Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2004.

39. *Stosunki międzynarodowe w XXI wieku*, Scholar, Warszawa 2006.

40. *Strategia rozwoju portów Gdańsk, Gdynia w Układzie VI Korytarza transportowego TINA*, A. Szwankowski (kier. nauk), Instytut Morski, Gdańsk 2003.

41. *Szersza Europa i Nowa Polityka Sąsiedzka Unii Europejskiej,* E. Tejchman (red. nauk.), SGH, Warszawa 2004.

42. Szwankowska B., Szwankowski S., *Morskie powiązania transportowe Polski w ramach sieci transportowej regionu bałtyckiego z portami Morza Północnego (etap II),* Wydawnictwo Instytutu Morskiego, Gdańsk 2002.

43. *The Military Balance 2008*, The International Institute for Strategic Studies.

44. *Toward an Understanding of Russia. New European Prespectives*, J. Bugajski (ed.), A Council on Foreign Relations Book, New York 2002.

45. *Unia Europejska i Rosja: bliscy sąsiedzi, ważni gracze na arenie międzynarodowej, partnerzy strategiczni,* Komisja Europejska, Bruksela 2007.

46. *W pół drogi. Polska – Unia Europejska*, M. A. Cichocki (red.), Centrum Stosunków Międzynarodowych, Warszawa 2002.

47. Walczak J., *Wymiar Północny europejskiej polityki bezpieczeństwa*, rozprawa doktorska, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2006.

48. Wojnowski E., *Obwód Kaliningradzki: od obszaru zamkniętego ku regionowi współpracy (1945-2006)*, Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego, Olsztyn 2006.

49. Wyciszkiewicz E., *Współczesna Rosja wobec Zachodu*, Łódź 2003.

50. Zaucha J., *Możliwości kształtowania kierunków współpracy estońskich, łotewskich, litewskich, niemieckich, polskich i rosyjskich regionów Strefy Rozwojowej Południowego Bałtyku w oparciu o ich dokumenty strategiczne oraz uwarunkowania bałtyckiego* INTERREGu IIIB, Gdańsk 2004.

Artykuły

1. Adormaht H., *Rosija i Ewropa: tektonicieskij razlom*, [w:] *Rosija bliżajszee desiatilietie. Sbornik stat'ej*, Andriu Kacins, D. Trienin (red.), Moskwa: Centrum Karnegi 2004.

2. Baluk W., *Federalizm i polityka regionalna*, [w:] *Europa Wschodnia Dekada Transformacji. Rosja*, B.J. Albin, W. Baluk (red.), Wrocław 2003, s. 321.

3. Baranowski V., *Russia's Attitude towards the UE: Political Aspects*, "Programme on the North Dimension of CSFP", Nr 15, Finish Institute of International Affairs, Finland, 2002.

4. Baranowskij W.B., *NATO w oczach Rosji*, [w]: *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian. Zagrożenia, koncepcje, instytucje,* R. Kuźniar, Z. Lachowski (red.), Warszawa 2003.

5. Bombrowskij B., *Współpraca w Obwodzie Kaliningradzkim*, [w:] *Polityka zagraniczna Rosji (Zeszyt 48),* M. Zamarlik (red.), Instytut Studiów Strategicznych, Kraków 2002.

6. Braun A., *The risk of selective Europeanization*, "International Journal", Summer 2000.

7. *Co Rosja zamierza zrobić z gospodarką w obwodzie kaliningradzkim,* „Gazeta Wyborcza", 17.05.2001.

8. *Co warto wiedzieć o Uniwersytecie Bałtyckim*, Pismo Politechniki Gdańskiej, listopad 1998.

9. Cziomer E., *Niemieckie oceny strategii i taktyki polityki zagranicznej Rosji po 11 września 2001 r.*, „Opinie", Departament Strategii i Planowania Polityki Zagranicznej, MSZ, Nr 62, Warszawa, marzec 2003.

10. Dobriansky P. J., *Russian Foreign Policy: Promise or Peril?* "The Washington Quarterly", Winter 2000.

11. Drozd J., *Królewiec jako problem Środkowej Europy*, „Polityka Wschodnia", Nr 1/2000.

12. Drozd J., *Stosunki Polsko-Niemieckie a kwestia bezpieczeństwa,* [w:] *Polska polityka bezpieczeństwa 1989-2000*, R. Kuźniar (red.), Wydawnictwo Naukowe „Scholar", Warszawa 2001.

13. Falkowski K., *Polska i Obwód Kaliningradzki wewnątrz szerzej Europy. Polski punkt widzenia*, [w:] *Szersza Europa i Nowa Polityka Sąsiedzka Unii Europejskiej*, E. Tejchman (red. nauk.), SGH, Warszawa 2004.

14. Fedorov G., *Kaliningrad Region in the Koncept of the Common Economic Area*, [w:] *Rozszerzona Unia Europejska i jej wschodni sąsiedzi. Pierwsze doświadczenia współpracy*, E. Tejchmann, M.A. Weresa (red. nauk.), Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2005.

15. Galcow W., *Powstanie i główne etapy rozwoju Obwodu Kaliningradzkiego,* [w:] *Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej – historia i współczesność*, I. Galcow, R. Studziński (red.), Włocławek 2004, s. 24.

16. Gołębiowski J.W., *Implikacje politycznych uwarunkowań poszerzenia Unii Europejskiej na Wschód*, [w:] *Stosunki gospodarcze Polska – Rosja w warunkach integracji z Unią Europejską,* Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2004.

17. Iglicka K., *Unijny wymiar bezpieczeństwa z perspektywy migracji międzynarodowych i dylematów wielokierunkowości*, „Raporty i Analizy CSM", Nr 10, Centrum Stosunków Międzynarodowych, Warszawa 2004.

18. Iwanow O., Pozdniakow W., *Nowyje wozmożnosti Rosjii w Ewropiejskom Sojuzje*, „Mieżdunarodnaja Żizn", Nr 3, 1998.

19. *Jak miękną rury*, „Forum", Nr 9, 26.02-4.03.2007.

20. Jaroszewicz M., *Skutki rozszerzenia strefy Schengen dla wschodnich sąsiadów Unii Europejskiej,* „Raport OSW", Warszawa 2007.

21. Jaroszewicz M., Szerepka L., *Wyzwania migracyjne w państwach wschodniego sąsiedztwa Unii Europejskiej*, „Raport OSW", Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa styczeń 2007.

22. *Jubileusz na najwyższym szczeblu*, „Komentarze OSW", Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa, 5.06.2003.

23. *Kaliningrad to be Putins' Hong Kong*, "Times", 20 December 2007.

24. *Kaliningrad w „problemie 2007"*, „Obwód Kaliningradzki. Przegląd wydarzeń, faktów, opinii", Nr 8(144), sierpień 2006.

25. *Kaliningrad's rising strategic importance,* "Strategic Comments", Vol. 3, No 10, IISS, Deceber 1997.

26. Kik K., *Interesy narodowe Polski i Rosji w procesach integracji Europy*, [w:] *Niemcy, Polska, Rosja. Bezpieczeństwo Europejskie, Współpraca Społeczeństw*, M. Dobroczyński (red.), CBW UW, Warszawa 1996.

27. *Komisja Europejska o stosunkach UE - Rosja: nastał czas realizmu*, „Tydzień na Wschodzie OSW", Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa, 12.02.2004.

28. *Koncepcja wnieszniej politiki Rosijskoj Federacji, Utwierżdiena Priezidientom Rosyjskoj Fiederacji W. W. Putinym*, 28 ijunia 2000 r.

29. Konończuk W., *Trudny „sojusznik". Białoruś w polityce Rosji*, „Prace OSW", wrzesień 2008.

30. Lachowski Z., *Kaliningrad as a Security Issue: An Export Viev form Poland*, [w:] *Kalinigard: The European Amber Region*, P. Joenniemi, J. Prawitz (ed.), Asgate, Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sydney 1998.

31. Legucka A., *Rosyjska wizja Unii Europejskiej*, „Bezpieczeństwo Narodowe", Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Nr 3-4, 2007.

32. Legucka A., Solak J., *Sprawozdanie z konferencji Europa XXI wieku. Perspektywy i uwarunkowania rozwoju, Słubice, 1-2 luty 2007 roku,* „Zeszyty Naukowe AON", Nr 1/2007.

33. Light M., Löwenhardt J., White S., *Russian Perspectives on European Security*, "European Foreign Affairs Review", Nr 5.

34. *Lista rezydentów,* „Obwód Kaliningradzki...", Nr 5, 2007.

35. *Litwini prawie zawojowali Kaliningrad*, „Obwód Kaliningradzki. Przegląd faktów, wydarzeń, opinii, Nr 8(144), sierpień 2006.

36. Lynch D., *Russia faces Europe,* „Challiot Papers", Nr 60, Institute for Security Studies European Union, Paris, May 2003.

37. Lynch D., *Russia's Strategic Partnership with Europe*, „The Washington Quarterly", Spring 2004.

38. Łoskot A., *Bezpieczeństwo dostaw rosyjskiego gazu do Unii Europejskiej – kwestia połączeń infrastrukturalnych,* Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa, luty 2005.

39. Łoskot A., *Turcja - korytarz tranzytowy dla surowców energetycznych do UE*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa, styczeń 2005.

40. Łoskot-Strachota A., *Rosyjski gaz dla Europy*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa, październik 2006.

41. Łubieński T., *Szwoleżer w Królewcu*, [w:] *Królewiec w oczach Polaków XIX wieku*, Olsztyn 1998.

42. Mahncke D., *Russia's Attitude to the European Security and Defence Policy*, „European Foreign Affairs Review", Nr 6/ 2001.

43. Menkiszak M., *Rosja wobec Unii Europejskiej: kryzys „strategicznego partnerstwa",* Prace OSW, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa, styczeń 2006.

44. Menkiszak M., *Rosyjskie wizje postzimnowojennego porządku międzynarodowego*, [w:] *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku*, R. Kuźniar (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.

45. *Ministerstwo Obrony Rosji rozpoczęło dostarczanie ładunków wojskowych do obwodu promem z ominięciem Litwy*, „Obwód Kaliningradzki. Przegląd faktów, wydarzeń, opinii", Nr 08(145), sierpień 2006.

46. Mironow S., *Kaliningrad potrzebny jest Rosji*, „Obwód Kaliningradzki. Przegląd faktów, wydarzeń, opinii", Nr 4 (140), kwiecień 2006.

47. *Na Wschodzie wiele zmian. Polska a unijna przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości*, „Raporty i Analizy CSM", Nr 4, Centrum Stosunków Międzynarodowych, Warszawa 2004.

48. *Najbardziej zachodnia flota. Prestiż służby morskiej wzrasta*, „Obwód Kaliningradzki...", Nr 6, 2007.

49. *O środkach zapewniających rozwój społeczno-gospodarczy i funkcjonowanie Obwodu Kaliningradzkiego*, [w:] Baryła T., Hojszyk W., Wojnowski E., *Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej. Wybór dokumentów 1994-2004*, Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Olsztyn 2004.

50. *O uznaniu mocy prawnej i uchyleniu decyzji Prezydenta Federacji Rosyjskiej w części dotyczącej udzielania ulg celnych*, [w:] Baryła T. , Hojszyk W., Wojnowski E., *Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej. Wybór dokumentów 1994-2004*, Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Olsztyn 2004.

51. *Obwód Kaliningradzki w kontekście rozszerzenia Unii Europejskiej*, Prace OSW, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa, lipiec 2001 r.

52. Palmowski T., *Wymiar Północny Unii Europejskiej*, „Stosunki Międzynarodowe", Nr 1-2(29), Instytut Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2004.

53. Paszewski T., *Polska granica wschodnia a integracja z Unią Europejską*, [w:] *W pół drogi. Polska – Unia Europejska*, M. A. Cichocki (red.), Centrum Stosunków Międzynarodowych, Warszawa 2002.

54. Pedersen K. C., *Armed Forces and Missions*, [w:] *Kalinigard: The European Amber Region*, P. Joenniemi, J. Prawitz (ed.), Asgate, Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sydney 1998.

55. *Perspektiwy ewropejskoj integracji w XXI wiekie. Rol' Pol'szy i Rossji* (sbornik stat'ej), Gosudarstwiennych Uniwersitet Mieżdunarodnych Otnoszenii, Sankt Petersburg 2002.

56. Piotrowski M., *Russia's Security Policy*, [w:] *Toward an Understanding of Russia. New European Prespectives*, J. Bugajski (ed.), A Council on Foreign Relations Book, New York 2002.

57. Podolski A., *Polskie weto*, „Raporty i Analizy CSM", Centrum Stosunków Międzynarodowych, Nr 1/06.

58. Rahr A., Katuse J., *Russia's New Foreign Policy*, „Abrebitspapiere zur Internationale Politik", Nr 1/1995.

59. Raś M., *Perspektywy dialogu Rosja – Unia Europejska*, [w:] *Dialog europejski Zachód – Wschód*, A. Stępień – Kuczyńska, T. Jałmużna, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006.

60. Reczkin K., *Finlandia – granica zewnętrzna Unii Europejskiej z Rosją. Wnioski dla Polski,* „Raporty i Analizy CSM", Nr 5, Centrum Stosunków Międzynarodowych, Warszawa 2004.

61. *Rosja – Ukraina: gry gazowe*, „Forum", 9.01.-15.01.2006.

62. *Rosja chce energetycznego połączenia z Polską do 2020 r.,* „Gazeta Wyborcza", 25.03.2008

63. *Rosja/ Polska nie musi uczestniczyć w sprawie Kaliningradu*, 14.11.2002 Moskwa (PAP), „Europap", 15.11.2002.

64. *Rosjanie zapraszają do atomówki, Polska milczy,* „Gazeta Wyborcza", 17.04.2008.

65. Sandecki M., *Rosja wstrzymuje żeglugę na Zalewie Wiślanym*, „Gazeta Wyborcza", 09.05.2006.

66. Słowikowski M., *Stosunek Rosjan do współpracy z Zachodem i prozachodniego zwrotu w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej w okresie prezydentury Władimira Putina*, [w:] *Europa Środkowa i Wschodnia wobec współczesnych wyzwań integracyjnych,* A. Stępień Kuczyńska (red.), Łódź 2003.

67. Smirniagin L., *Kaliningradzkaja problema: sensacja, kotoroj moglo nie byt'*, „Brifing Moskowskogo Centra Karniegi", T. 4, Wypusk, 5 Maj 2002.

68. *Stosunki NATO-Rosja. Nowa jakość. Deklaracja głów państw i szefów rządów państw-członków NATO oraz Federacji Rosyjskiej*, Pratica di Mare pod Rzymem, 28 maja 2002 r.

69. *Strategija rozwitija otnoszenii Rossijskoj Fedieracyj s Jewropejskim sojuszom na sredniujusrcznuju pierspiektiwu 2000-2010*, „Diplomaticieskij Westnik", Nr 1/1999.

70. *Sytuacja społeczno-gospodarcza obwodu w I półroczu 2007 r.,* „Obwód Kaliningradzki...", Nr 7.

71. Szeptycki A., *Polityka Unii Europejskiej wobec jej wschodnich sąsiadów, [w:] Stosunki międzynarodowe w XXI wieku, Scholar*, Warszawa 2006.

72. Szyjko C.T., *Ewolucja znaczenia Obwodu Kaliningradzkiego w systemie bezpieczeństwa Wspólnoty Niepodległych Państw*, [w:] *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw*, A. Legucka, K. Malak (red. nauk.), Rytm, Warszawa 2008.

73. Szymański M., *Potencjał militarny w Obwodzie Królewieckim a bezpieczeństwo Polski,* „Przegląd Zachodni", Nr 1/1999.

74. *Taktyczna broń jądrowa w Kaliningradzie*, „Materiały OSW", 9.01.2001.

75. Trenin D., *Russia – EU Partnership: Grand Vision and Practical Steps*, "Russia on Russia", Issue 1, Moscow School of Political Studies and Social Market Foundation, February 2000.

76. Trynkov A., *The Region Security: A Expert View from Moscow*, [w:] *Kalinigard: The European Amber Region*, P. Joenniemi, J. Prawitz (ed.), Asgate, Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sydney 1998.

77. *Unia nalega na objęcie nowych członków Umową o Partnerstwie i Współpracy*, „Tydzień na Wschodzie OSW", Nr 342, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa, 26.02.2004.

78. *W cieniu Putina: pierwsze orędzie Dmitrija Miedwiediewa*, "Tydzień na Wschodzie OSW", Nr 36(70), 05.11.2008.

79. *W Jantarnym ceny zwyżkują*, „Obwód Kaliningradzki...", Nr 7, 2007.

80. Wasilewska O., *Schengen zatkało wschodnich sąsiadów*, „Gazeta Wyborcza", 09.07.2008.

81. Wojnowski E., *Rola Obwodu Kaliningradzkiego w strategii geopolitycznej Federacji Rosyjskiej,* [w:] *Europa a Rosja. Opinie, konflikty, współpraca*, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn 2003.

82. Wołowina z papierami podrobionymi za granicą, „Rzeczpospolita", 27.11.2006.

83. *Zakres współpracy rosyjsko-niemieckiej*, „Obwód Kaliningradzki. Przegląd faktów, wydarzeń, opinii", Nr 6 (137), styczeń 2006.

84. Żukrowska K., *Wspólnoty Europejskie – Rosja: partnerstwo i kooperacja*, „Studia i Materiały PISM", Nr 32, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, grudzień 2002.

Strony internetowe

1. www.balticuniv.uu.se
2. www.bbn.gov.pl
3. www.bip.mofnet.gov.pl
4. www.ccb.se
5. www.cire.pl
6. www.delrus.ec.europa.eu
7. www.doc.ukie.gov.pl
8. www.energyonline.com
9. www.eur.ru
10. www.europa.edu.pl
11. www.europa.eu.int
12. www.exporter
13. www.funduszestrukturalne.gov.pl
14. www.gov.kaliningrad.ru
15. www.interreg.gov.pl
16. www.laznia.pl
17. www.logistyka.net.pl
18. www.mi.gov.pl
19. www.mid.ru
20. www.mofnet.gov.pl

BIBLIOTEKA

21. www.nib.int
22. www.osw.waw.pl
23. www.pg.gda.pl
24. www.prezydent.pl
25. www.rcss.gov.pl
26. www.regnum.ru
27. www.russische-botschaft.de
28. www.southbalticarc.pl
29. www.vasab.org.pl
30. www.wspolnota-polska.org.pl